

Század

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET LAPJA

6/4

TARTALOM

Pomogáts Béla: Üzenni a jelennek 1

Dr. Koncz Gábor: Komplet programok tervezése. Két esettanulmány vázlata 6

Beke Pál: Határok nélkül 12

Balipap Zsuzsa: A Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma konferenciája Kaposvárott (2001. szeptember 6-9.) 26

Mátyus Aliz: Magyarkanizsa – egy modell a fejlesztésre 30

Pordány Sarolta: Az amerikai közművelődés irányításáról. Florida állam példája. Amerikai útijegyzetek II. 36

Harangi László – Kelner Gitta: Konferencia a cigányok felnőttoktatásáról és közművelődéséről (Budapest, 2001. május 15.) 39

Székelly Klára: Állam – önkormányzat – közművelődés. Kistelepülések Közművelődési Szakembereinek III. Országos Tanácskozása Encs (2001. június 27-29.) 42

Revitalizáció – reorganizáció

Gutorföldre építkeznek 49

Új Faluház Becsvölgyén 51

Sióagárd – lassan megújuló művelődési ház 54

„Visszahódított” kultúrház Recskén 58

Régi-új művelődési ház Parádsasváron 62

Az írásokat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázati pénzeiből részesült helyek felkeresése nyomán 2000. nyarán készítette: Sághy Erna.

Salamon Hugó: Változás-menedzselés. Hozzászólás a Szín 6/3-as számában közölt Közművelődési változások című beszélgetéshez. 64

Mátyus Aliz: Találkozni egy művésszel. Gondolatok Bakos Ildikó ráckevei kiállítás-megnyitója kapcsán 66

Progresszív társadalmi folyamatokat serkentő művelődési otthoni hagyományok – mintatanfolyam.
Tanfolyamvezető: Lipp Márta 68

Hírek, közlemények

SZÍN 6/4 – 2001. szeptember

SZÍN – országos közművelődési folyóirat. Megjelenik kéthavonta. A Magyar Művelődési Intézet lapja.
Szerkesztő bizottság: Bóka Mária (Székesfehérvár), Gyulai Lajos (Miskolc), Hazag Mihály (Kazincbarcika – Miskolc),
Horváth Attila (Szolnok), Jagasics Béla (Zalaegerszeg), Kary József (Eger),
Romhányi András (Magyar Művelődési Intézet), Szabados Péter (Kaposvár).

Főszerkesztő: MÁTYUS ALIZ.

Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Felelős kiadó: BEKE PÁL.

A szerkesztőség címe: 1011 Budapest, Corvin tér 8.

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101. Tel.: 201-5053; Fax: 201-5764

e-mail: kalmarj@mmi.hu

Magyar Művelődési Hálózat Információs Rendszere MMHIR www.mmi.hu

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Borítóterv: Szüts Eszter.

E számunkat a jugoszláviai Kanizsán élő Bicskei Zoltán művész rajzaival illusztráltuk.

ISSN 1416-6925

ÜZENNI A JELENNEK*

Száz esztendő, különösen a mögöttünk lévő évszázad történelmi vajúdásai, folytonos összeomlásai és újjászülései miatt, igen nagy idő, és Németh László életműve ennek a száz esztendőnek éppen középső öt évtizedét íveli át. Bátran mondhatjuk ezért, hogy ez az életmű a huszadik század egyik legjelentékenyebb magyar dokumentuma, amely magába sűríti mindazt a tapasztalatot, felismerést, elképzelést, mindazokat a gondokat és reményeket, amelyek ez a mozgalmas és drámai évszázad hozott, amelyeknek jegyében ez az évszázad alakult.

Oswald Spengler, akinek nagy történelembölcseleti munkája tudvalevőleg Németh László gondolkodására is hatott, fausti kultúrának nevezte el azt a nyugati kultúrát, amely a görög-római antikvitásban találta meg a maga gyökereit, és a kora középkor keresztény világából bontakozott ki, s ívelt fel sok évszázad nagyszerű szellemi értékeinek, az európai szellemiségnek a megalkotásához. A német bölcselet ennek a nyugati kultúrának a jelképét találta meg annak a Faustnak az alakjában, amelyet legismertebb módon Goethe örökített meg az utókor számára (és amely alaknak *Az ember tragédiája* Ádámja is rokona!). Nos, a magyar szellem történetének is voltak ilyen fausti alakjai: nagy írók többnyire, akik munkásságuk során maguk is a szellem határait ostromolták, és eközben minden lehetséges ismeretet össze kívántak gyűjteni. Egy kultúra és egy közösség, mondjuk így: a magyar kultúra és a magyar nemzeti közösség enciklopédiájának és stratégiájának megalkotása ezekre a fausti szellemekre várt. Bizonyára nem a véletlen dolga, hogy ezeket a fausti szellemeket többnyire az irodalomban (és nem a gyakorlati politikusok között) találjuk meg.

A mögöttünk lévő huszadik század magyar történelmét valójában egy folyamatosan és igen fájdalmasan érvényesülő ellentmondással (is) jellemezhetjük. Szoktuk mondani, különösen az egy évtizede bekövetkezett történelmi átalakulás (rendszerváltozás) után, hogy a huszadik századi magyarságnak valójában nem volt nemzeti stratégiája, és részben ez a hiányosság vezetett azokhoz a történelmi, társadalmi és szellemi válságokhoz, amelyek jóformán felőrölték a magyarság életerejét. Mindez tulajdonképpen nem így van: igazából hiteles nemzeti stratégiák jöttek létre, természetesen a szellemi élet, például az irodalom, a társadalomtudomány és a történetírás műhelyeiben, csak éppen nem akadt olyan, a nemzet valódi érdekeinek érvényesítésére alkalmas, nagyszabású politikus személyiség (mondhatnám így is: államférfi), aki valóra tudta volna váltani a szellem embereinek elképzeléseit, terveit. Illetve, midőn ezeknek a terveknek a megvalósítása elsődrendű

szükségletté vált, a történelem kedvezőtlen alakulása mindig keresztülhúzta a nemzeti stratégiák készítőinek számításait. Mert vajon nem egy hiteles és érvényesítendő nemzeti stratégia készült Ady Endre szellemi műhelyében, különösen publicisztikai írásában, az ország demokratikus megújódása és európai elhelyezkedése tekintetében? Ez azonban nem érvényesülhetett a dualista korszak uralmi gamitúrájának rövidlátása és önzése miatt. És nem ilyen stratégiát dolgozott ki a történelmi Magyarország megmentése céljából Jászi Oszkár, nemzeti stratégiát, amely ugyancsak hajótörést szenvedett, részben az Ady Endre nagy álmainak érvényesülését megakadályozó uralmi rendszer, részben a szomszéd népek nemzeti stratégiáit kidolgozó román, cseh, szlovák és szerb politikusok terület-szerző gatlástalansága és végül Trianon következtében? A két világháború közötti korszakban is születtek hiteles és érvényesítésre váró nemzeti stratégiák, például Babits Mihály, Szekfű Gyula, Szabó Dezső, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Németh László, József Attila, Illyés Gyula és Bibó István műhelyében, a konzervatív reformereknek, polgári radikálisoknak, demokratikus szocializmus híveinek, a népi íróknak a műhelyeiben.

Ezeket a stratégiákat azonban rendre figyelmen kívül hagyta az államélet irányítása, és talán csak három esetben találkozott a magyarság valódi érdekeit képviselő stratégiai gondolkodás és a gyakorlati politika, mondhatnám úgy is, a nemzeti érdek és a politikai hatalom. A húszas években gróf Klebelsberg Kuno kulturális intézményszervező programjában, a harmincas években, a második világháború kezdetén, midőn gróf Teleki Pál miniszterelnök az ország semlegességének és a nyugati hatalmakkal kiépített kapcsolatok fenntartásában látta a követendő stratégiai prioritásokat, végül az ötvenes években, midőn Nagy Imre miniszterelnök (két alkalommal is) a nemzeti függetlenség, a demokratikus berendezkedés és a szociális egyenlőség elveinek egyeztetését kísérelte meg. A kultuszminiszter életművének azóta is példamutató hatása van, a két miniszterelnök stratégiája viszont tragikus módon megbukott. Teleki hatalmi partnerei, a hatalmi döntések valódi kézbe tartói, mind a kormányzó, mind a katonai vezetés képtelen volt felismerni azt, hogy Teleki stratégiája az egyetlen, amelyre az ország jövőjét építeni lehetett volna, Nagy Imre világtörténelmi kísérletét pedig vérbe fojtotta a szovjet katonai beavatkozás és a Kádár-féle ellenforradalom.

Máskülönben a hiteles és eredményességet ígérő nemzeti stratégiák rendre megmaradtak a szellemi élet belvilágában, a politikai vezetés nem érdeklődött irántuk, és meg sem kísérelte azt, hogy a maga voluntarista, s többnyire minden valóságismeret nélkülöző elképzeléseinek csökönyös követése helyett valamiféle józan körültekintés és bölcsesség birtokában mérlegelje az elvégzendő felada-

*A Németh László születésének századik évfordulójára megjelentetett összeállításból, a *Művelődés* című közművelődési folyóiratból átvett írás. Előadasként elhangzott a 2001-es Tokaji Írótáborban.

tokat. Az ország külső helyzetének kedvezőtlen alakulása mellett a hatalmon lévő csoportok súlyos stratégiai tévedései és mulasztásai is hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarország és a magyarság huszadik századi története valójában a súlyos kudarcok és veszteségek története lett.

A huszadik századi magyarság hiteles nemzetstratégiai gondolkodói közé tartozott Németh László is, aki a maga műhelyében szinte minden nagy stratégiai kérdést felvetett. Valójában egész kötetet lehetne összeállítani azokból a fejtegetésekből, amelyekkel Németh az ország és a nemzet valódi sors-kérdéseire választ keresett, és igen sokszor hiteles választ talált. Tulajdonképpen egy olyan Németh László-olvasókönyvet kellene összeállítani, amely szinte kátészerűen mutatja be azokat a gondolatokat és javaslatokat, amelyek révén Németh László a nagy nemzeti sorskérdések hatékony megoldását kívánta elősegíteni.

Németh László egy nemzeti közösség életének és sorsának enciklopédiáját alkotta meg, és történelmi stratégiáját dolgozta ki. Ennek során számot vetett a múlttal, a magyarság európai és közép-európai elhelyezkedésével, társadalmának szerkezetével és belső konfliktusaival, kultúrájának jellegével és feladataival, önismertetének és történelmi helyzetérzékelésének bizonytalanságaiival, a magyarság trianoni feldarabolásának következményeivel, és az ebből adódó feladatokkal, és bátran mondhatjuk, részletekbe menő cselekvési tervet dolgozott ki akár olyan partikuláris területek számára is, mint amilyen a vidéki Magyarország településszerkezetének átalakítása, az iskolai oktatás, a népművelés, az irodalomkritika, vagy éppen a nemzeti rádió tennivalói. Csupán néhány címszót ragadtam ki abból a virtuális, mégis valóságos enciklopédiából, amelyet Németh életműve felmutat.

Németh László a magyar történelem egyik leginkább válságos fél évszázadában vállalkozott ennek a közösségi enciklopédiának és stratégiának a létrehozására. Trianon után, a létfontosságú szociális, politikai és kulturális reformok elsikkasztása után, a második világháborús vereség után, az ötvenhatos forradalom és nemzeti szabadságharc vérbefojtása után, szemben egy korszerűtlen és megújulásra képtelen neobarokk társadalmi berendezkedéssel, majd szemben az úgynevezett létező szocializmus ugyancsak megújulásra képtelen, stagnáló világával, és közben szemben két zsamoki rendszerrel: a német náciizmussal és a szovjet kommunizmussal, többnyire magára hagyva, értetlenkedésekkel küzdve, támadások kereszttüzeiben. Igaz, közben erősödött és növekedett híveinek tábora is, és most, születésének századik évfordulóján elmondhatjuk, hogy emberi egyénisége és erkölcsi példája, stratégiai gondolkodása és írói munkássága talán sohasem kapott olyan teljes és jótékony megvilágítást, mint éppen most: a születésének centenáriuma körül rendezett tanácskozássok, megemlékezések során.

De vajon valóban jelen van-e közöttünk az a fausti szellem, amely huszadik századi történelmünk egyik leginkább figyelemre méltó emberi, alkotói, erkölcsi jelensége volt? Németh László egyénisége és munkássága min-

dig szélsőséges megítéléseknek volt kiszolgáltatva: vagy a rajongó lelkesedésnek vagy az indulatos elutasításnak. Ennek a kettős szenvedélynek az izzása idővel, különösen az író halála után eltelt évtizedekben sokat enyhült, azt azonban ma sem mondhatjuk, hogy Németh László olyan helyet kapott volna a magyar történelem és irodalom pantheonjában, amelyre mindenki (vagy majdnem mindenki) elismeréssel tekint. Szellemi stratégiáját, ennek legfontosabb eszméit és eszményeit, mintha félretolta volna a mögöttünk álló évtized: a rendszerváltás után megélt évtized.

Mert mik is voltak ennek a szellemi stratégiának a sarokpontjai? Talán nem vagyok túlságosan merész, ha azt állítom, hogy Németh Lászlónak azokat a kardinális eszméit, amelyekből szellemi stratégiájának részletei levezethetők, a harmadik út, a minőség forradalma és a magyar kultúra kívánatos karakterét megjelölő bartóki modell gondolata körül kell látnunk. Valamennyi eszmét áthatják a történelembölcseleti, sőt nem félek kimondani, az utópisztikus elemek. Az utópia fogalmától különben Németh sem idegenkedett, abban a Marxizmus és szocializmus című vitairatában, amelyben Molnár Erik egy kritikájára válaszolt, a legkevésbé sem határolódik el az utópisztikus gondolkodók (tehát a szocializmus eszmévilágának elsőként alakot adó gondolkodók) eszményeitől, ellenkezőleg, az utópisztikus gondolkodást állítja szembe azzal az eszmei sivársággal és hatalmi technicizmussal, amely által az oroszországi marxisták torzították el a szocializmus eszméinek eredeti humanizmusát.

„Hogy Marx utópista lett volna – érvelt Németh László ebben az írásában – ezt Ön bizonyára tagadja. S ő az utópiáról ki is mutatta, hogy az a történelem akarata. Én nem fáradtam volna ezzel a bizonyítással, az én szememben a jó utópia többet ér, mint a történelemnek az az akarata, amelyet én elemeztem ki. Az utópia a történelem ellenereje, a lélek válasza a valóságra, s mint ilyen, maga is valóság és történelemcsináló erő.”

De lássuk a Németh László által felvázolt szellemi stratégia, ha tetszik utópia, imént említett sarokpontjait. **A harmadik út stratégiája** a nagynémet és a nagyorosz hatalmi tömbök, a jóléti államot megelőző kapitalista rendszer és a szovjet kommunizmus között jelölte ki a követhető nemzeti utat. Talán ez volt Némethnek az a stratégiai gondolata, amely a legtöbb vitát váltotta ki az elmúlt évtizedek során. Sokan ezt a fogalmat Wilhelm Röpke nevezetes röpiratától eredeztették, ez *A harmadik út* címmel a harmincas években magyarul is megjelent. Holott a Németh Lászlónál használt fogalomnak (harmadik út, illetve harmadik oldal) nem a német társadalombölcseleti könyve volt a forrása, inkább (mint különben annyiszor) Szabó Dezső, és noha a harmadik út fogalma sohasem kapott tüzetes társadalomtudományi vagy politikai meghatározást, és valójában mindig inkább szimbolikus kifejezés, mint tudományosan identifikálható fogalom maradt, mégis mindenki eléggé pontosan értette, hogy különböző korszakokban mit is jelent: a harmincas években, miként ezt a *Tanú* tanulmányai vagy az *Ember és szerep* önéletraj-

zi esszéje mutatta, nagyjából a reformpolitikára utalt, a negyvenes években, különösen a második *Szászói beszéd* idején a német és az orosz nagyhatalom között keresett nemzeti útra, később és szinte korábban is mindig a szélsőséges individualizmus és a szélsőséges kollektívizmus, a zsarnoki (globalizációs) kapitalizmus és a zsarnoki (szovjet) szocializmus között vezető útra: arra a megoldásra, amely újszerű és nemzeti stratégiát kíván előtérbe állítani a készen kapott huszadik századi minták, megváltási ajánlások és kényszerek helyett.

A minőség forradalma (a minőségiszocializmus) az egyéni alkotó és vállalkozó készségekre épülő és az egyéni szabadság eszményével összeférő, sőt azt teljesebben kibontakoztató közösségi társadalomban látta a jövőt. Németh László már imént idézett *Marxizmus és szocializmus* című tanulmányából is kitesztett, elutasította a tételes marxizmust és főként ennek oroszországi változatait, azokat a dogmatikus ideológiákat és agresszív uralmi technikákat, amelyeket Lenin és Sztálin, illetve az egész szovjet berendezkedés képviselt. De nem utasította el magát a szocialista gondolatot és hagyományt, ahogy ez az emberi egyenlőség és a társadalmi igazságosság sokezer éves szellemiségében alakot öltött, nem utasította el a kereszténység, az utópista filozófia és a szegénymozgalmak szocializmusát.

Pontosabban a hagyományos egyenlőség-eszmét a minőség forradalmával kívánta beoltni. „Várom az embert – írta Németh 1933-ban *A minőség forradalma* című írásában –, aki megszövegezte a minőség forradalmi kiáltványát. Ezt a kiáltványt már sok millió ember szövegegeti a szívében, s a mozgalom, melyet kivált, mélyebbre fog szántani az emberi életben, mint az elosztás forradalma.” És ehhez a következőket tette hozzá: „Az ember ezermesternek született. Nincs nagyobb méreg a számára alvó képességeinél. A satnya testű ember kedvetlen, de még kedvetlenebb, akinek a képességei petyhüdtek el. Az ember képességeivel gyökeredzik a világban, azzal kapaszkodik, amit meg tud csinálni. Mindig csordában élünk, és sosem voltunk Robinsonok. De azért Robinsont nem lehet elpusztítani bennünk. Minden élet egy sziget, mely cserekereskedelmet folytat más szigetekkel.” A minőség-szocializmus eszméjében ezeknek a Robinson-lelkületű: vagyis az újítás, a megújulás, a vállalás szellemét képviselő embereknek a helyét kereste egy olyan közösségben, amely nem névtelen tömeget alkot, hanem szabad, alkotó személyekből áll.

Végül a **bartóki modell** – a magyar kultúra – eredeti és ősi forrásaiból táplálkozó egyetemesség gondolata mentén határozta meg nemzeti kultúránk értékeit és lehetőségeit. Németh László mindig érdeklődéssel feszegette a kultúrák eredetiségének és jellegének titkait, ebben valóban Spengler tanítványának bizonyult. Nem csak a magyar kultúráét, hanem például a görögét, a franciáét (nagy Proust-tanulmányában), vagy a közép-európai népekéét. Eközben rendre azon töprengett, hogy az egyes kultúrák karakterét miként lehet az emberi egyetemesség javára hasznosítani, vagyis miként lehet összeegyeztetni és szin-

tézisbe foglalni a különöset és az egyetemeset, a nemzetit és az összemberit. Ezeket a gondolatokat ostromolta a magyar irodalom, a magyar kultúra nagy teljesítményeinek vizsgálata során is, beszéljen akár az erdélyi emlékről, Csokonairól, Berzsenyiről, Arany Jánosról, Adyról, vagy éppen a két világháború között felvirágozott népi irodalom kiválóságairól: Illyésről, Sinkáról, Tamásiról, Kodolányiról. Vagy éppen a magyar zenéről: Bartókról és Kodályról.

Valójában a zene adta a kulcsot ahhoz, hogy megtalálja a magyar kultúra (zene és irodalom) igazi művészi stratégiájának titkát: abban, hogy a magyar kultúrának egyszerre kell eredetinek (vagyis nemzetinek) és egyetemeseznek (vagyis összemberinek) lennie, és hogy az egyetemességet csak az eredetiség forrásainak kiaknázása által lehet igazán elérni. 1956-ban papírra vetett nevezetes (és bizony Kálváriát-járt) *Magyar műhely* című tanulmányában beszél erről, midőn összeveti Bartókot és Adyt: „Ady és zenészeink, főleg Bartók rokonsága nyilvánvaló. Ady s Bartókot is költészet s zene új horizontjai vonzották, mind a ketten nagy romantikusok voltak, akiket a ki nem próbált láza vitt az európai modernségben derengő jövő felé (amelyet Bartók persze sokkal tájékozottabban vizsgált, mint Ady), de közben egyikük sem szakadt el a talajtól, amelyen állt; a modernségnek mind a ketten magyar kincsek bevetésével adtak hitelt és tartalmat. Ady a félpasztor-félnemes protestáns világban megőrzött magyar múlttal, Bartók az ősi parasztzenével. A művésztükben kirajzolódott feladat is hasonló: a magyarságban megtalált Európa (vagy legalább újkor) alatti anyagot az új, nyugati eszközökkel feldolgozva s megemelve, a magyar zenét s költészetet jövőnk fegyverévé s a világ közkincsévé tenni.”

Valljuk meg, szomorúan vagy tárgyilagosan, egyre megy, egyik sarkalatos stratégiai elv sem vált a rendszerváltozás után megszülető új magyar társadalom és közélet irányadó eszméjévé. Annak ellenére, hogy korábban, még a rendszerváltozás előestéjén, emlékezzünk csak az 1987-es első lakiteleki találkozóra, az új magyar demokrácia Németh László eszméire, eszményeire esküdött fel, és annak ellenére, hogy mára egész kis könyvtárat tölthetne meg a Németh Lászlóval foglalkozó irodalom. Ez az irodalom azonban, úgy tetszik, megmaradt a szellemi-értelmiségi élet szűkebb körén belül, inkább csak ott fejt ki hatását, ahogy Németh László regényei, drámai művei, irodalmi tanulmányai is.

A mögöttünk lévő kommunista korszakban divatos dolog volt szembeállítani egymással Németh közéleti stratégiáját és szépirodalmi műveit, mondván, hogy saját eszméi fölött regényeiben és drámáiban gyakorolt kritikát. Nem hittem és ma sem hiszek ebben az irodalomtörténeti ügyeskedésben, ugyanis meggyőződésem szerint Németh szépirodalmi művei, miközben természetesen képet adnak a magyar társadalomról és az emberi lélekről, sőt kifejezésre juttatják az író antropológiai eszméit (vagy vízióit), számot adnak arról a szellemi stratégiáról is, amely-

nek keretében Németh a magyar élet megújítása felől gondolkodott. Mindez nemcsak azokról a regényeiről mondható el, amelyek a társadalmi lét enciklopédikus rajzát adják, tehát az *Utolsó kísérlet*-ről, az *Égető Eszter*-ről és az *Irgalom*-ról, hanem a mitikus jellegű, antropológiai regény-metáforából is, mint amilyen a *Gyász* és az *Iszony*. De elmondható Németh László drámai műveiről is, mindenekelőtt történelmi drámáiról, például azokról, amelyekben Apáczai Csere János, Bethlen Kata, a két Bolyai, Széchenyi István, Görgey Artúr, illetve VII. Gergely pápa, Husz János, Galilei és Gandhi sorsát idézte fel.

Németh nagy eszméit, úgy tetszik, megkerülte az új magyar történelem, és talán még ezeknek az eszméknek az időszerű üzenetét és tanulságát sem volt hajlandó vagy képes figyelembe venni. Holott bizonyára léteznek olyan üzenetek és tanulságok, amelyek megszívvelése hitelesebbé és eredményesebbé tehetné volna az új magyar demokráciát. Némethnek ugyanakkor van néhány, nem is kevés, olyan gondolata, amelynek teljesebb igazsága és időszerűsége éppen most, a posztmodern korban és az európai integráció idején világlik meg előttünk. Három ilyen gondolatát szeretném megemlíteni: a regionalizmus, ahogy ő mondotta volt annak idején: a táj hazák, a gyár világával szembeállított kert és az értelmiségi társadalom gondolatát. Nem hivatkozom művekre, Németh László olvasói jól tudják, hogy ez a három gondolat több munkájában, többféle módon is visszatér.

A tájhaza, a kert és az értelmiségi társadalom gondolata: hármasszellemi stratégiája különben szervesen összefügg egymással. Németh László egyféle organikus társadalmat látott maga előtt, amely a munka és a kultúra rendjében épül, amely nem fordítja egymással szembe sem az egyént és a közösséget, sem az etnikumokat, sem a társadalmi osztályokat.

Németh tulajdonképpen elutasította mind a marxizmus, mind a különféle konzervatív, rendi és jobboldali ideológiák társadalmi teóriáit, és természetesen bizalmatlan volt a huszadik században szinte mindenütt – ideológiáktól teljesen függetlenül is – érvényesülő etatizmussal szemben is, amely a központosított és megszervezett államban látta az emberi együttélés és a nemzeti élet egyetlenegy legfőbb letéteményesét.

Ebben a tekintetben tanulságos, ami 1934-es *Nemzeti radikalizmus* című írásában olvasható: „A nemzet: anyagcsereháló, s nagyon együgyű, gyarmatias jellegű anyagcsere az, ahol a vidékről följön a bor és búza, s a központból visszamegy az éke és a pártlista. Föld és ember valahányszor és valahol találkoznak, eredetük akarnak létrehozni. Ember és táj: vőlegény s menyasszony. A mai államrend és a mai műveltség óvszert dug a vőlegény zsebébe, s megtanítja úgy érintkezni, hogy szerelmükre hasonlító magzat ne szülessék. Azt követelitek tőlünk, hogy szeressük a hazát. De mi lett ez a haza? Elvontság, mint az emberiség. Adjátok vissza az embernek a táj hazát, tudatosítsátok körülmények és munka, lélek és láthatárral kiöltött világ kapcsolatát; a haza tapinthatóbb és szerethetőbb lesz. A

nemzet életének melegedő-tüzeit a táj hazák közepén kell kigyújtani. A kis egység, melyet még ismerünk s melyben még minket is ismernek, több embert enged be a nemzeti életbe, s a milliókhoz közelebb fekvő kultúrköröket teremt. A görög polis közösségteremtő piacaira van szükség. A belső közösségek súrlódásai nem szakíthatják szét a mai államot, a csoportok kulturális és közgazdasági önkormányzata legfőbb túlsúlyát mérsékli, míg hadsereg, gazdaságterv, hitel az ő kezében van.”

Ennek a társadalmi tanításnak, ahogy láttuk, a **táj hazák sajátos identitásának védelme és önkormányzata** volt a lényege. Ez az önkormányzatiság, mint modell, egyrészt demokratikus, minthogy a táj hazák lakóinak (polgárainak) akaratervényesítését szolgálja, valójában hatékonyabban, mint azok a társadalmi és állami modellek, amelyek nem horizontálisan, hanem vertikálisan képzelik el az akaratervényesítés politikai mechanizmusát, következképp minduntalan manipulálni tudják ezt a népi akaratot. Másrészt modern, minthogy éppen a huszadik századi európai (és amerikai) fejlődés tanúsíthatja, hogy az önkormányzatiság, a lakóhelyi demokrácia, amely nemcsak a községek, hanem a tájegységek és az etnikai vagy kulturális közösségek keretei között is érvényesíthető, szélesebb teret ad az egyén és a közösség akaratára, mint akár a tömegdemokráciák, akár a felülről vezérelt látszatdemokráciák vagy éppen a zsamoki rendszerek. Valójában a magyar állam területén kívül élő magyar közösségek számára is az önkormányzatiságnak ez az elve adhatna igazi demokráciát, valódi fejlődési lehetőséget.

Németh László organikus társadalmi modelljéből nagyon sok minden következett. Nem csak egy valódi és hiteles demokratikus berendezkedés lehetősége, amely képes küszöbölni a huszadik századi társadalmak embertelen torzulásait, legyen ezeknek a társadalmaknak a vezető eszméje a liberális piacgazdálkodás, a nemzeti önzés vagy éppen az osztályharc, hanem valóságos kulturális stratégia is, például a felsőfokú oktatás felépítésétől a magyar rádió munkájának megszervezéséig, illetve egy valódi nemzeti stratégia, amely ugyanúgy magába foglalta a nincstelen paraszti rétegek felemelésének szükségességét, mint a tőkés rendszer ésszerű szabályozását, a határon túl kisebbségi létbe szorított magyarok iránt vállalt szolidaritást, és a közép-európai népek kölcsönös kien-gesztelődésének és együttműködésének eszméjét.

A **kert-Magyarország eszméje** (szemben a gyárak eszméjével) ugyancsak az organikus társadalom gondolatából következik, egyszersmind összefügg a harmadik út és a minőség-szocializmus gondolatkörével is. Németh László *Életcél* című, a *Tanú* 1935-ös évfolyamában olvasható írását szeretném idézni (ez az *Új Szellem* című folyóirat 1937-es évfolyamában *Kert-Magyarország felé* címmel volt olvasható!). „A mi területünk – írta itt Németh, a magyarság jövőjét latolgatva – az új, az embermilliókat felszívó világ: a Kert, a minőség-földművelés. A föld milliókat küldött fel a városokba, de ma még több milliót hajlandó kertjeibe visszavenni. Fémekek, műszerek és mozdonyok he-

lyett: gyümölcsöt, zöldséget, apró állatot kínál ez az új világrész, annyit, amennyi számára tudásunk s szorgalmunk rajta helyet szorít. A Kert éppolyan nagy jelképe a mi századunknak, mint az előzőnek: a gyár. Nem csak anyagi, szellemi is. A Kertet kereste a múlt század kapitalizmusának az egész ellenzéke; az új európai irodalom java a Kert irodalma; kertvárosokba szövik ma a városi ember, s a Kert erkölcséről és államáról álmodunk mindnyájan, százféle álomban.”

Az organikus társadalmi modell középpontjában Németh László mindig is az alkotó értelmiséget képzelte el. Nem pusztán arra gondolt, hogy a társadalmat és az államot az értelmiségnek kell irányítania (minthogy ez a követelmény sem érvényesült egyértelműen Magyarországon és a kelet-közép-európai régióban sem a két világháború között, sem 1945, sem 1989 után, az értelmiség ugyanis nem azonos azokkal, akik valamiképpen hozzájutottak egy diplomához, az értelmiségnek legalábbis gondolkodásában függetlennek kell lennie!), hanem arra, hogy magának a társadalomnak értelmiségi társadalommá kell válnia. Ez is meglepően modern gondolat lehetett a két világháború közötti korszakban, lévén hogy az értelmiségi társadalom csak mostanában kezd megvalósulni a nyugati világ leginkább fejlett civilizált és kulturált országaiban.

Az **értelmiségi társadalom eszméje**, mint hiteles nemzeti stratégia, Németh Lászlónak szinte egész életművét átszövi. Egyetlen passzust idéznék itt, azt is a helyzet (a beszédhelyzet) valódi drámaisága miatt: az 1943 nyarán elmondott (és azóta is viták középpontjában álló) második *Szárszói beszédet*, amelyben Németh László a második világháború után következő új történelmi korszak nem

éppen biztató kilátásaival vetett számot arra is kitérve, hogy vajon a magyar értelmiség milyen módon és milyen mértékben lesz képes egy bizonyára diktatórikus (és okkupációs) korszakban megőrizni a maga eredeti eszményeit és hagyományait. Az előadó számot vetett az értelmiségi létezés és hivatás várható nehézségeivel, végül mégis ennek a hivatásnak a történelmi értéke és pátosza mellett tett vallomást. A szárszói beszédet Németh a következőkkel fejezte be: „Én azt mondom: sosem volt ilyen szép értelmiségi embernek lenni, mint ma. Csak az értelmiség hivatását ne felejtsek el. Értelmiségi foglalkozásokat földelhetjük, válthatnak munkakönyvet, elmehetnek kapálni, azt azonban ott is tudniuk kell, hogy értelmiségi emberek, s ma az értelmiség a Noé bárkája. Benne ring mindaz a hagyomány, küzdés, emlék, amit az izgalomba jött emberiség tán hajlandó volna föláldozni. S benne menti magát a jövő nagy utópiája is: az osztályok valódi összeölelkezése – egy megtisztult értelmiségi kultúrában.”

Az a társadalom, az a civilizáció, amely a nyugati világban most kibontakozik, és amelynek kialakítására, európai integrálódása következtében Magyarország is törekedni fog, mind a három eszmét előtérbe fogja állítani, minthogy a regionalizációnak, a posztindusztriális berendezkedésnek és az értelmiségi társadalomnak máris a születő új Európa talán legfontosabb értékei között van a helye. A száz esztendeje született nagy író és gondolkodó eszméi által úgy tér vissza közénk, hogy máris a jelen legfőbb kérdéseire válaszol, és az örök fausti szellem jegyében közelíti meg azokat a határokat, amelyek a múlttól elválasztják a jövőt.

KOMPLEX PROGRAMOK TERVEZÉSE

Két esettanulmány vázlatja

Szatmárcseke: Nemzeti, kulturális turisztikai zarándokhely

A szatmárcsekei híres, kopjafás, református temető, benne Kölcsey sírjával, váljon nemzeti, kulturális turisztikai zarándokhelyé. Ez a komplex turisztikai termék generálja a szűkebb és tágabb térség idegenforgalmának fellendülését; a kapcsolódó szolgáltatások számára bővülő piacot teremtve, a gazdaság, a foglalkoztatás egyik serkentő elemévé válik.

E javaslat eredeti változatát a Millenniumi Kormánybiztos Hivatala felkérésére készítettem. Egyrészt azért adom közre, mert ezzel is szeretném elősegíteni a térségi illetve szélesebb körű szakmai eszmecserét. Másrészt ötletet adó és egyben módszertani segítség lehet más helyi értékek kulturális turisztikai hasznosításához. Egyáltalán nem szeretném, ha nemzeti zarándokhely gründermozgalom indulna el. Kétségtelen, hogy néhány emlékhelyet ilyené lehetne fejleszteni. Így például kínálkozik a lehetőség, hogy a Kazinczy Mauzóleum és park esetében Széphalmon (Sátoraljaújhely szomszédságában), a tervezett Magyar Nyelv Múzeumával együtt, egy ilyen program elinduljon. Ám az ötletet szülve elve alapján, a módszer és a szempontok másutt is, a helyi lehetőségek kisebb léptékű, összetett hasznosításában segíthetnek; egyszerűen csak a turisztikai termék (=vonzerő + kínálat) – zarándokhely igénye nélküli – fejlesztésében.

1. Helyzet

1.1. Szatmárcsekén a méltán híres, különleges, védett, kopjafás temető, benne Kölcsey Ferenc sírja és síremléke ma is jelentős kulturális, idegenforgalmi vonzerő.

1.2. A temetőtől nem messze lévő Kölcsey Emlékház kedves, igényes múzeum.

1.3. A Kölcsey körök és más irodalmi szervezetek komoly figyelmet fordítanak a Kölcsey hagyományok ápolására.

1.4. A helyi vezetők, szervezetek, intézmények nemcsak megőrizték a műemlék-együttest (a temető mellett, a Csete György által tervezett országzászló-kerttel bővítve), de apróbb és nagyobb ötletes fejlesztési kezdeményezéseket indítottak el. Az apróbbak közül egy: a temetőben nem lehet műanyag virágokat, koszorúkat elhelyezni. A nagyobbak közül egy igen jelentős: a temetőhöz vezető utca jobb oldalán, a helyi önkormányzat megvásárolta a telkeket és lebontatta a romos épületeket, előkészítette a parkosítást.

1.5. A Millenniumi Kormánybiztos Hivatala a Megyei Önkormányzattal együttműködve, 2001-re jelentős támogatást irányzott elő a Kölcsey síremlék felújítására és az ezzel kapcsolatos kommunikációs, rendezvényi programokra. (A síremléket időközben felújították és 2001.

augusztusában ünnepélyesen felavatták.)

1.6. Az 1.5. kapcsán, Dr. Kovács Flórián és Dr. Koncz Gábor, 2000. november 03-04-én, tájékoztató látogatásuk során, a megyei és helyi illetékes vezetőknek felajánlották a jelen írás preambulumban foglalt koncepciót és szóban az alábbi szempontokat vetették fel:

1.6.1. A megye, a kistérség és a község használja ki és használja fel a Millenniumi Kormánybiztos Hivatala által felajánlott támogatást arra, hogy a szatmárcsekei református temető, Kölcsey sírhelye és az Emlékház nemzeti, kulturális turisztikai zarándokhely legyen.

1.6.2. Ehhez a meglévő kezdeményezések összefogására, koordinálására van szükség. A térségi társadalmi tervezést szükséges összekapcsolni a „szelíd településfejlesztés” koncepciójával. Tehát: a helyi kezdeményezéseket, erőforrásokat szükséges a térségi, megyei, központi koordinációval felerősíteni.

1.6.3. A nemzeti, kulturális turisztikai zarándokhely komplex turisztikai termék, ahol a vonzerő (temető) és a kapcsolódó szolgáltatások együtt, jelentős turisztikai forgalmat vonzhatnak. Ezzel a térség adottságainak jobb kihasználását, turisztikai, gazdasági, foglalkoztatási fellendülését segítjük elő.

1.6.4. A fizikai megvalósításban három alapelvet szükséges szem előtt tartani:

– Komplex koncepció alapján, ebbe illesztve lehet és kell a Kölcsey emlékmű felújítását és fejlesztését elvégezni.

– A felújítás és fejlesztés szakaszos és szakaszosan bővíthető legyen.

– Ne keletkezzenek irreverzibilis, negatív helyzetek, és ne induljanak ilyen folyamatok.

2. Koncepció

Nyíregyházán, a szép városközpontot és a számos új vállalkozást látva volt először az az élményem, hogy a jövő megérkezett. Térségi tudatomat és tudásomat ugyanis Penészlek határozta meg. A nevezetes szociográfia óta majd egy emberöltő, Végh Antal: *Erdőháton, Nyíren* kötet (Magyarország felfedezése. Szépirodalmi, 1975.) és Csák Gyula: *A szikföld sóhaja* műve (Magyarország felfedezése. Szépirodalmi, 1977.) óta egy negyedszázad telt el. Érdeemes idézni ez utóbbi 9. oldaláról, *mert elmúlt*: „Ha Budapesttől kelet felé haladva átlépünk a Tiszán – mintha másik országba érkeznénk. Errefelé nemigen utaznak honi üdülők, ebbe az irányba nincsenek útvonalai a belföldi turizmusnak – ez a járat Magyarországból Paraszországba vezet.” Nos, a fejlődés mérhető, látható, átérezhető. És most még tovább lehet lépni!

2.1. A turisztikai termék. A vonzerő: a kopjafás temető és a Kölcsey sír. A szolgáltatások: a környék más turisztikai vonzerőivel való összekapcsolása, és az ezekhez kötődő

és köthető programok. Ezek együtt jelentik azt a turisztikai terméket, amely miatt 1–4 szálló éjszakás kulturális, turisztikai programokra, elsősorban környékbeli, illetve országon belüli, később határ menti majd külföldi csoportok szervezhetőek.

2.2. *Kulturális turizmus.* A névhez kötve kiindulás, hogy Kölcsey nem csak költő, nem csak irodalmár, nem csupán irodalmi, hanem gazdasági reformer (*A szatmári adózó nép állapotáról*), képviselő, helyi és országos szervező. Szatmárcseke zárandokhely lehet, ahol nemcsak látványt, hanem ahhoz köthető táji, néprajzi, művelődési, gasztronómiai szolgáltatásokat kaphat a látogató. Tartalmában és a kiegészítő szolgáltatásokban is, tág értelmezésben kulturált turizmust tervezünk, ahol az ember önmagához, a másik emberhez, a természethez, a tárgyi környezethez, a helyi szokásokhoz, a jelekhez (a szűkebb kultúrához) való viszonya komplex élményként jelenik meg. Ugyanakkor a szűkebb értelemben is kulturális turizmus, ahol a vonzerőhöz kapcsolódó más táji vonzerők bemutatása, és az ezekhez köthető művelődési szolgáltatások jelentik az élmény lényegét.

2.3. *Térségi élmény.* Egy szálló éjszakás program esetén a temetőn és az Emlékházon kívül legalább a *túristvándi vízimalom és a tarpai száraz malom* megtekintése. Felkészült szakvezetéssel és élmény programmal. Pl.: rövid, aktív művelődési esemény az Emlékházban, a református templomban vagy a vízimalomban. Két és több éjszakás program esetén vagy a Fehérgyarmat – Csenger; vagy a Vásárosnamény – Tákos – Vámosatya – Kisvárd; vagy a Mátyásfalva – Nyírbátor – Máriapócs útvonal bejárása. Minden esetben a fizikai vonzerőhöz kapcsolódó (pl. koncert Nyírbátorban) vagy azt kiegészítő (pl. színházi est Kisvárdán) rendezvényi programmal. A *turisztikai programot koordinálni lehet a térség éppen folyó rendezvényi programjaival.* Szóba jöhet a helyhez köthető, ám országos érdeklődésre számot tartó kiadványok helyi bemutatása. (Mostanában például Völgyesi Orsolya: Kölcsey Ferenc országgyűlési naplójának kritikai kiadása; amelyet Akadémiai Díjra terjesztettek föl.) Közönséget vonzó, térségi származású „nevek” helyi estjének megszervezése, pl. Szabó Tünde – Nyíregyháza –, Eszenyi Enikő – Csenger – színésznők.

2.4. *Koordinációs központ.* A turisztikai program kidolgozása, vezérlése, koordinálása egy megyei intézményben (Megyei Könyvtár, Megyei Művelődési Otthon) és helyi, kistérségi lebonyolítása egy helyi kirendeltségen keresztül. Szükséges a koncepció és terv (cselekvési program) megvitatása elsősorban az alábbi intézményi rendszerek képviselőivel:

- Megyei egyházi, művelődési és turisztikai intézmények.
- Református és más iskolák.
- Kölcsey, Móricz, Krúdy, Váci Mihály és más irodalmi körök.
- Megyei rádiók, TV-k, napilapok, hetilapok, folyóiratok, műsorfüzetek.

– Nagyobb illetve e programokhoz közvetlenül kapcsolódó kisebb civil szervezetek.

– A kistérségi társulások szervezeteinek, esetünkben elsősorban a Tiszaháti Kistérség (Uszka, Magosliget, Tiszabecs, Milota, Tiszacsécse, Tiszakóród, Szatmárcseke, Túristvándi, Kömörő, Kispalád, Botpalád, Sonkád, Fülesd) önkormányzatainak, művelődési intézményeinek, vállalkozóinak, egyházközségeinek és aktív személyiségeinek bevonása.

– Kölcsey szülőhelyének (Sződemeter), a Kölcsey emlékhelyeknek és a testvérközségeknek, városoknak a bevonása. A Kossuth és Széchenyi emlékhelyek mintájára való feldolgozása.

2.5. *A turisták.* Először a közvetlen környék, majd a távolabbi vidékek református iskolai csoportjai. A velük kidolgozott és kipróbált programok alapján más iskolai csoportok. A Kölcsey, Móricz, Krúdy, Váci Mihály és más irodalmi körök, társaságok tagjai. A megyében lévő megyei és nagyobb helyi művelődési intézmények dolgozói; nagyobb civil szervezetek tagjai. Turizmus szervezők által szervezett csoportok. A térségben szervezett kongresszusok, konferenciák, tanácskozások, vásárok résztvevőinek mint kiegészítő program ajánlása. A környező nagy és középvállalatok dolgozói; családi és gyermekcsoportjai.

2.6. *Erőforrás térkép.* Fel kell mérni, össze kell állítani a szűkebb és tágabb térség turisztikai vonzerőit, és az ezekhez kapcsolható művelődési és más szolgáltatási lehetőségeket. Ezeket kistérségi és térségi kínálati csomagokká kell szervezni.

E munkában meghatározóan fontos az aktivizálás:

- a már meglévő információk rendszerbe szervezése (pl. a Magyar Hírlap 1997. dec. 18-ai és 1999. májusi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei melléklete; a Megyei Könyvtár információs rendszere; a megyei és helyi ill. intézményi turisztikai kiadványok, programfüzetek);
- az újabb információk (pl. folyóiratok, sajtó) beépítése;
- a rendszeres és visszatérő rendezvények tapasztalatainak elemzése, ill. a várható események előrejelzése;
- a megyei sajtóra, tömegkommunikációra való építés;
- a főiskolai hallgatók vonatkozó szakdolgozatainak feldolgozása, a szerzők bevonása, ill. a szakdolgozati témaválasztás orientálása.

2.7. *Oktatás.* Ki kell képezni a helyi koordinátorokat, az idegenvezetőket. Az elméleti módszertani és helyi ismeretek megszerzésén, a helyi tréningen túlmenően meg kell ismerniük más hazai és külföldi zárandokhelyek működését.

2.8. *Infrastruktúra.* A temetőhöz vezető utat és környezetét a fenti feladatra kell kiépíteni.

2.8.1. A jobb oldalon, a főút mellett maradjon meg a hősi emlékmű, megfelelően parkosítva. Ettől a temető irányában lenne a kiépített busz és gépkocsi parkoló.

2.8.2. A parkoló jobb oldalán szakaszosan bővíthető étkezési, WC, vásárlási, szolgáltató rendszer kiépítése, amely:

– tájba illően, léteben is a kulturáltságot sugározza;
– rugalmas, gyors, önkiszolgáló, ám a hozott élelem fogyasztására is alkalmas; a kínálata a tényleges közönséghez igazodik;

– a WC-k, mosdók tágasak, színvonalasak, támogatással ingyenesek, állandóan ellenőrzöttek és tiszták;

– az étterem megfelelő televíziós és más tájékoztató rendszerrel felszerelt, hogy a környező további élményekre felkészítsen;

– a képeslap-, könyv- és ajándéktárgy kínálat a térséghez kapcsolódik és a turisták differenciált igényeihez és vásárlóerejéhez igazodik;

– állandó, helyi, személyes host – hostess – információs szolgáltatással segíti a vendégeket; a szolgálat segíti a temetések zavartalanságát, tehát ezek idején a turistáknak az Emlékházhoz irányítását; a temetői és emlékházi programok koordinálását;

– figyelemmel van arra, hogy a turisták egy része gyermek, tehát játékokra, szaladgálásra is lehetőséget és teret ad; meg kell hagyni a kutat és nyomókútként engedni használatát; emlékezetesen nagy hinta; libikóka; különleges bútorok; néhány kis állat.

2.8.3. A temetőhöz vezető út bal oldalán, a templom környékének parkosítása. A lámpaoszlopok lebontása és a közvilágítás tájba illő átszervezése; a járda és út vízelvezetésének megoldása. Az út és a parkoló-szolgáltató rendszerek élősövényvel, virággal való elválasztása.

2.9. *Határmenti kapcsolatok.* A programba be kell kapcsolni Kárpátalja és a Partium nagyobb magyar intézményeit; a közös turisztikai hasznosításra törekedve.

2.10. *Gazdaság és kultúra.* A program a gazdaság és kultúra szinergiáján alapul ($1 + 1 > 2$); a helyi és a térségi intézményeket és vállalkozókat bevonja, érdekeltté teszi majd rájuk épít.

3. Stratégia és cselekvési program

3.1. A korábbi terveknek megfelelően fel kell újítani a Kölcsey síremléket. Ennek felavatásán lehet bejelenteni a zárandokhely programot. A Kölcsey Emlékház színvonalas, de rideg. Szükséges barátságossá, otthonossá tételére (Vö.: Rippl Rónay Emlékház, Kaposvár); leülési, lapozgatási lehetőséggel, felkészült idegenvezetővel, bőséges kiadvány- és könyv kínálattal. Helyi készítmények árusítása!

3.2. A megyei és helyi koordinátorok tanulmányozzák a más térségekben elkészült intelligens régió programokat, komplex turisztikai fejlesztési terveket, a közeli külföldi zárandokhelyek tapasztalatait.

3.3. El kell készíteni a temető és környéke kertészeti-parkosítási tervét. A 3.1-hez kapcsolódó közvetlen feladat a fák, bokrok metszése; a temetőt hátul határoló bokrok tisztítása; u. e. az országzászló kertben. Jó, hogy egyáltalán van, ám le kell bontani a temetőben lévő budit, és egy ideiglenes, de tágas, színvonalas WC-t szükséges építeni a temetőn kívül, feltehetően jobb oldalt, sövényvel, fákkal határoltan.

3.4. El kell készíteni a temetőhöz vezető út, parkoló és szolgáltató rendszer tervét. A 3.1-hez kapcsolódóan a terület ideiglenes rendezése és minimális, jelzésszerű, ideiglenes parkosítása szükséges.

3.5. El kell készíteni a helyi intézmények együttműködési tervét. A 3.1-hez kapcsolódóan ideiglenes szóróanyag készítése.

3.6. E szempontok megvitatása a program elemein már eddig is munkálkodókkal. Ezzel együtt az elkészült rendezési tervek megvitatása. A helyi érdekek, szerepek és lehetőségek tudatosítása.

3.7. A koordináció intézményének és egyszemélyi felelősének meghatározása. Ez a szervezet és személy dolgoztatja ki (helyi + pályázati forrás felhasználásával) a megvalósíthatósági tanulmányt.

3.8. *El kell készíteni a vázolt koncepciót követő, azt kibővítő és részletező térségi turisztikai megvalósíthatósági tanulmányt; az ehhez kapcsolódó kommunikációs tervet; oktatási és szervezési programot.*

3.9. Mindezt szükséges megvitatni a koncepcióban említett szervezeti körökkel; a turizmusban érdekelteken kívül elsősorban a négy Kölcsey körrel: Kölcsey Társaság Magyarország; Szatmárnémeti Kölcsey Kör; Aradi Kölcsey Egyesület; Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium (Budapest)

3.10. Országos (Budapest), megyei (Nyíregyháza) és helyi (Szatmárcseke) sajtó- és közönség tájékoztatókat célszerű tartani; *ezeneken kérve az ötletek, javaslatok későbbi beküldését; ösztönözve az értelmiségiek, a vállalkozók, a főiskolai- és egyetemi hallgatók és az önkéntesek aktivizálását.* (Ennek része a mostani közlés!)

4. Emlékeztető

1.) A jelen koncepcióhoz áttekintettem a térségre és kistérségre vonatkozó számos sajtó híradást, turisztikai tájékoztatót. Bejártam a térséget, személyes és telefonos konzultációkat folytattam.

2.) A bővebb megvalósíthatósági tanulmányhoz, a helyi információkon és turisztikai szakirodalmon kívül, elsősorban az alábbiakra lehet támaszkodni (mint elvismódszertani háttérre): a társadalmi tervezés, a helyi fejlesztés, a szelíd településfejlesztés és az intelligens (tudás alapú) régiók gondolköre. Ez utóbbi esetben Varga Csaba és a Stratégia Kutatóintézet Kiadványait ajánlom az olvasók szíves figyelmébe. Az előbbiek köréből: Beké Pál – Kováts Flórián (szerk.): Ajánlások a községi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók készítéséhez. Településfejlesztési Füzetek 14. BM Kiadó, 1995. 59 oldal. Továbbá: Beke Pál: Méltóságkereső. epl Kiadó, 2001. 416 oldal; Beke Pál: Határok nélkül. In: Zempléni Múzsza, 2001/ 1. szám. (Február) 8–31. oldal. Lásd a SZÍN jelenlegi számában is!

3.) A térségi erőforrás térkép, a bevonható intézményrendszer listájának összeállításához a Magyar Hírlap 1997. és 1999. évi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei mellékletei, valamint a Megyei Könyvtár információs rendszere jelenthetnek kiindulást.

Olvasni jó! Rendezvénytani szempontok az „olvasás éve” megszervezéséhez

Szatmárcseke egy helyi infrastruktúrára alapozott, összetett, kulturális turisztikai program; térben korlátozva, időben korlátlanul. Az olvasás éve viszont nem kötődik egyetlen helyhez, és időben korlátozott. Ez utóbbi program a szakirodalmi értelemben vett project; tehát olyan feladat, amely egyszeri, komplex, egyértelműen meghatározandó, és határozott időtartamú. Az alábbi javaslat első változatát az olvasás éve országos előkészítéséhez, magánszorgalomból készítettem.¹ Most azért adom közre, hogy a művelődési otthonok, könyvtárak, helyi nonprofit szervezetek, helyi sajtó együttműködéséhez szempontokat, ötleteket merítsenek azok, akik a meghirdetett országos program települési vagy intézményi lehetőségeivel foglalkoznak.

Felismerés, elismerés, eszközök

Egy tizenhat éves, akkor éppen négyszáz esztendeje született, remek leánya jutott eszembe. Történt ez Bakonybélben, 2000. október 26-án, amikor a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Olvasószolgálati Szekciója (MKE OSZ) szervezésében, az „olvasás éve” lehetőségeiről folyt az eszmecsere.

Lorántffy Zsuzsánna 1600-ban született, 1616-ban lett I. Rákóczi György felesége. Legendásan szép szerelmükből gyermekek és programok születtek. Felismerték az oktatás, művelődés, egészségügy társadalmi szerepét; gazdaságot megalapozó, erősítő, formáló jelentőségét. Ők hívták Sáros-patakra Comeniust. Támogatták nemcsak a pataki, de más kollégiumokat is. Ennek irodalma nagy, itt csak annyit: mindketten sokat olvastak; I. Rákóczi György egy lapjaira szétszedett bibliát hordott a nyereg kárában, s a hosszú utakon, lovaglás közben, azt olvasgatta.² Mindez úgy jön ide, hogy felismerték a művelődés (és így az olvasás) jelentőségét; ezt elismerték, tehát programot szerveztek rá, és végül mindehhez eszközöket (pénzt, intézményt) rendelkeztek. Esetünkben is erről van szó.

Egy összetett, tehát nem egyszerű, marketing menedzsment feladat áll előttünk. Azon belül is a nehezebb műfaji kérdéskörben: a termék (könyv) és szolgáltatás marketing összekapcsolását kellene megoldani. A fogalmat úgy értelmezem, ahogyan Kotler.³ Itt most nem idézem és nem mondom fel az alap-irodalmat, hanem ezzel a háttérrel, a részletek felé lépek tovább. Valakik ugyanis azt akarják (akarjuk), hogy olvassunk; többet olvassunk; job-

ban olvassunk és jobbat olvassunk... Tehát nemcsak bővíteni kell a könyvek (tágabban: olvasmányok) piacát, nemcsak a vásárlást szükséges ösztönözni, de a fogyasztást, befogadást, interiorizálást is. Sőt: szerkezeti változások (mit, hogyan) igénye is felmerül. Kotler mint háttér irodalom után L. Attenborough kötelező olvasmány az olvasás évéhez.⁴ Ő okos, szép, érdekes és mindenképpen elemzendő ötleteket ad, de nem vázol szisztematikus módszertani kiindulásokat egy lehetséges forgatókönyvhöz. Ebben az írásban ezt vállalom. Az olvasás éve megszervezéséhez ugyanis fel kell tenni, meg kell válaszolni (és jó lenne megvitatni) a rendezvénytan kilenc alapvető WH kérdését.

1. Ki (who) szervezze az olvasás évét?

Az MKE OSZ felhívása szerint „a magyar kormány 2001-ben hirdesse meg az olvasás évét”. Az ehhez csatolt javaslatok szerint „A könyvtáros szakmán belül alakuljon munkabizottság az Olvasás Éve stratégiájának kidolgozására...” ennek „... intézményi háttérét a Könyvtári Intézet biztosítsa.”⁵

Azt javasoltam, hogy a „program gazda”, a meghirdető, egyetlen felelős embert bízom meg a program kidolgozásának szervezésével, aki koncepciót, tervet és forgatókönyvet készít; ezeket az ötlet felvetőivel, így az MKE OSZ és más szervezetek képviselőivel megvitatja. Ezt követően az átírt szöveget a program gazda jóváhagyja és a feladatokat – a további kérdésekre adott válaszokat is figyelembe véve – szervezetekre, intézményekre delegálja. A koordinációt a személy mellé szervezett, az érdekelt szervezeteket képviselő Bizottságra bízta.

Időközben a NKÖM és az Oktatási Minisztérium meghirdette az olvasás évét. Helyi szinten célszerű lenne, ha egy-egy program gazda vállalná a koordinációt; de alapvetően az önkormányzat – iskolák – művelődési otthon – könyvtár – helyi sajtó ötösében lehet jeles a megvalósítás.

2. Mi (what) az olvasás éve?

Mi a koncepciója, tartalma? Vélhetően és szerintem az olvasás propagálása; az olvasás kultúra kiszélesítésének és elmélyítésének elősegítése. Vélhetően és szerintem azért, mert az olvasás kultúra az új kommunikációs technikák kínálata, stb. miatt beszűkül és elsekélyesedik, vagy legalábbis valószínű ezek fenyegető réme. Tehát az olvasás éve egy kampány program, az igényes, színvonalas olvasás érdekében. Ezért az ilyen programok tankönyvi forgatókönyveit nem árt elolvasni.

3. Kinek (whom) szól, szerveződik az olvasás éve?

Minden magyarul olvasó, jól és jót olvasni akaró embernek. A „javaslatok” szerint különös hangsúllyal a gyer-

¹ Megjelent a Könyv és Nevelés 2001/1. számában (48–53. old.). Vázlatosan előadtam a VIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál keretében, a Kongresszusi Központban, 2001. április 27-én, „Az Olvasás Éve – Szükségünk van-e a nemzeti művelődés stratégiájára” című tanácskozás keretében.

² A Lorántffy évforduló előtt is nagy volt a róluk szóló irodalom; ez tavaly csak bővült. Szép olvasmányként lásd a több kiadásban megjelent, Szentmihályiné Szabó Mária: „Lorántffy Zsuzsánna” és „Örök társak” című regényeket.

³ Kotler, Ph.: Marketing management. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1991. p. 625

⁴ Attenborough, Liz: Az Olvasás Éve. Hogyan csinálták Angliában? = Könyv és Nevelés, Új folyam 2000/3. szám, pp. 27-34.

⁵ Magyar Könyvtárosok Egyesülete Olvasószolgálati Szekciója. Felhívás az Olvasás Éve megszervezéséhez. MKE, 2000. okt. 28. p. 1. Ehhez csatolva: javaslatok az Olvasás Éve előkészítése érdekében. Bakonybél, 2000. október 24-28. p.2

mekeknek és fiataloknak. Szerintem nem, mert az öregeknek és a vakoknak is. Tehát mindenkinek, a mélységek fölött látóknak és nem látóknak.⁶ Lehet persze más-ként is dönteni, lehetnek kiemelt vagy más prioritások. De vigyázzunk: ha a prioritás a gyermekek és fiatalok olvasási kultúrájának fejlesztése, nehogy a tanárok számára adjunk nem kívánt, új feladatot, ahogyan Attenborough figyelmeztet. No és tudni kell: vannak elemzendő, bőséges hazai tapasztalatok: a két háború közti időszakból, a szabadművelődési korszakból éppúgy, mint a tervutasításos vagy reformszocializmusból. A Meghirdető (a program gazda) és a Bizottság döntse el, határozza el, határolja be vagy szélesítse ki a programot. Mert a *ki – mit – kinek kérdése és a lehetséges válaszok kölcsönösen meghatározottak és a program egésze a továbbiakban e dialektika konkrétságától függ.* E három kérdés kapcsán ugyanis megválaszolódik a negyedik is.

4. Miért (why) szervezzük olvasás évét?

A már idézett felhívás és javaslatok szerint azért, mert riasztó adatok vannak. Nem csupán ezért! Egyáltalán: miért olvasunk; miért olvassunk? Azért olvassunk, mert:

– az olvasás személyiségformáló, gondolkodást, fantáziát-, érzelmvilágot fejlesztő olyan emberi tevékenység, amelyet semmilyen más aktivitás vagy technikai eszköz nem pótol;

– az olvasás tanulás; ahogyan „*navigare necesse est, vivere non est*”, úgy ha már élünk és élni akarunk, akkor olvasni kell; az előzőek miatt (személyiségformálás, stb.) és a szaktudás megszerzése miatt egyaránt;

– az olvasás tájékozódás; egy mosópor választáshoz, egy utazási döntéshez vagy akár más információhordozók megismeréséhez;

– az olvasás ennek a kultúrának része, tehát az önmagunkhoz, a tárgyi- és művi környezethez, a másik emberhez, a társadalomhoz és annak szokásaihoz, a jelekhez való viszonyunk ön meghatározásához, a hit vagy hitetlenség elmélyítéséhez eszköz;

– az olvasás művelődés, hogy a fenti értelemben tételezett kultúra jellemző információit, jeleit elsajátítsuk;

– az olvasás menekülés („*escape activity*”, ahogyan Eric Fromm mondja a dohányzásról),⁷ ha más, jobb dolgunk nincs vagy nem lehet; bánatban, várakozásban, szorongásban, álmatlanságban, kórházban, börtönben, éjszakai recepción, hosszú vonat- vagy repülő úton, stb. nem kellemetlen, az egészségre és környezetre nem káros pótcselekvés;

– és lehetne bizonyára folytatni a nevelők, pszichológusok, olvasáskutatók bölcsességeinek felmondásával; ám végül de nem utolsó sorban a lényeg: *azért olvassunk, mert olvasni jó.*

Ext ajánlom az olvasás éve jelmondatául: Olvasni jó!

Persze, ezen ötletnek vannak olvasási gyökerei. A hat-

vanas évek elején, áldott emlékű Hegyi József magyar tanárunk, Sárospatakon, többször hivatkozott Móricz Zsigmond „gyalogolni jó” írására, amely nem annyira tartalma, mint inkább a címe miatt vált a vidék-járó, falukutató mozgalom egyik mozgósító vezérmondatává!⁸

Tehát: miért kell az olvasás éve? Nem csak azért, mert (ahogyan a bakonybéli felhívás fogalmazza): „A tanácskozás résztvevői, hazai és határon túli magyar könyvtárosok, a könyves szakma képviselői, olvasáskultúrával foglalkozó szakemberek egybehangzó véleményeként fogalmazták meg olvasási kultúránk hiányosságait, elmaradottságát, sőt bizonyos területeken riasztó adatokkal igazolható visszafejlődését, az ebből fakadó társadalmi problémákat.”⁹ Nem csak azért kell, mert az új kommunikációs technikák elherdálhatják az olvasásra fordítható időnket, elhülyíthetnek és így manipulálhatóvá válhatunk. Nem azért, mert ... és itt lásd a fenti első hat bekezdést; *hanem lásd, olvasd, ismerd fel, ismerd el a hetediket: kell az olvasás éve, mert olvasni jó.* Tehát: az olvasás éve mint rendezvény-sorozat, mint kampány erre akarja a figyelmet felhívni; ehhez ad ötleteket, módszereket; ennek érdekében mozgósítja az ebből élő termelő (nyomdák, kiadók, terjesztők, szállítók) és szolgáltató (iskolák, könyvtárak, szervezetek) intézményeket és családokat.

5. Mikor (when) legyen az olvasás éve?

Ex időközben eldőlt; beindult: a 2001. évi Könyvhétől, a 2002. évi Könyvhét végéig hirdette meg az Oktatási Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma az olvasás évét. Véleményem az, hogy a helyi akciónak, a kampáynak csak akkor van értelme, ha folytatja a millenniumi év szellemiségét, a jövőbe mutat, és felhívóan nagy durranás. Ezt csak jól szervezeten lehet elérni.

6. Melyiket (which) válasszuk az alternatívák közül?

„Az alternatíva azt jelenti, hogy megközelítési, megoldási lehetőségek, módok közül lehet és kell („vagy-vagy alapon”) választani. Olyan, egymástól minőségileg eltérő fejlesztési stratégiák kialakításáról van szó, amelyek alapján eldönthető, hogy az egyik vagy másik követése esetén milyen mértékben közelíthető meg (és megközelíthető-e) a kívánatos célrendszer...” „A mozgástér fogalma azt fejezi ki, hogy milyen határok között igaz egy-egy adott alternatíva. A mozgástér határainak átlépése után az alternatíva mint sajátos fejlesztési stratégia, és mint meghatározott minőség megszűnik. A mozgástérben egyrészt a fejlődés üteme, másrészt lényeges elemeinek szerkezete fejeződik ki.”¹⁰ Nem árt tehát, ha az idézett könyvben vázolt módszertant a mai viszonyok között, erre a konkrét programra értelmezzük. A helyi, intézményi szervezők ennek nyo-

⁸ Móricz Zsigmond: *Gyalogolni jó* (1927) = Árad a Bodrog. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1998. pp. 123–125.

⁹ lásd 5. jegyzet!

¹⁰ Káposztás Ferenc – Koncz Gábor – Monigl István: *A kulturális szféra tervezése.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. p. 39. és 41.

⁶ Uralás: Mélységek fölött. Magyar írók novellái a vakságról, látókról és nem látókról. Noran, 2000. p. 210

⁷ Eric Fromm: *A szeretet művészete.* Több kiadásban megjelent.

mán – ha nem is könnyedén, de megnyugtatóan – választ kaphatnak a kinek, mit, mikor, melyiket kérdésre.

7. Hol (where) legyen az olvasás éve?

Magyarországon, ám – mint a felhívás és javaslatok is rögzítik – bevonva a határon túli érdekelt magyar szervezeteket, és kiterjesztve a programot a Kárpát-medence és (amennyire lehet) a világ, a diaszpóra magyarságára. Budapest szervezési központtal, ám delegálva a lehetőségeket és feladatokat megyei és kárpát-medencei regionális központokra, hogy elvileg minden házba, tanyára, őrbódéba eljusson a kampány üzenete. A településeken is célszerű a kistérségi koordináció, ill. ahol lehet a határmenti együttműködés.

8. Miből (what from) finanszírozzuk az olvasás évét?

A meghirdetés szerint egyrészt központi, állami pénzből

finanszírozzák a programot. Másrészt nagyon fontos a közvetlenül érdekelt termelő és szolgáltató vállalatok (vállalkozások, Bt-k, Kft-k, Rt-k), tehát nyomdai gépgyártók, a nyomdák, könyvkiadók, szállítók, reklámcégek forrásainak bevonása; harmadrészt a csatlakozó szponzorok, reklámozók (lásd Attenborough tanulmány!) pénzére, és végül a megyék, önkormányzatok, intézmények, nonprofit szervezetek erőforrásaira is célszerű számítani, ezeket mozgósítani. Mindezek összehangolásához gazda, koncepció, program és személyi felelős, szervező stáb kell, helyi és intézményi szinten is.

9. És végül a kilencedik kérdés: hogyan (how) szervezzük meg az olvasás évét?

Így!

HATÁROK NÉLKÜL*

(általában és konkrétan a határmenti együttműködésről)

I.

„ó európa hány határ / minden határban gyilkosok” írta József Attila a húszas évek végén, és mélyen egyetérttem vele, amikor egy emberöltővel később Szombathelyre kerültem véletlenül megtalált főiskolámra. A városból annak idején csak engedéllyel lehetett kimozdulni, sőt: még oda jutni is. Már Veszprémben felszálltak a vonatra a határőrök. Igazoltattak mindenkit, különösen az olyan sihedereket, mint én voltam valaha. Utánuk szűrős szemű civilek vizslattak, és bugyuta kérdéseket tettek fel a személyazonosságra vonatkozóan, meg az úticélt illetően. Éppen mondhattam volna a távoli rokonságból Zsinán, Sopronhorpácson vagy Kőszegen élőket, akik Sanyi és Gabi unokabátyámat menekítették át a határon az ötvenes évekre eső gyerekkorom idején. De nem tettem. El is küldhettem volna őket a sunyiba. Ezt sem tettem. Megfélemlítetten válaszoltam nekik, nemcsak azért, mert azt várták el, hanem azért is, mert élet-halál urainak tűntek. Mélyen megalázó volt faggatódzásuk mellett az is, hogy *megtehetik*, s nem állt jogomban füttyülni rájuk. A három éven át rendszeresen ismétlődő helyzetet emelt fővel megélnem ez a verssor segítette.

S persze segített akkor is, amikor Szombathelyen barangolva bámultuk az oladi dombok feletti éjszakai égen tükröződő ausztriai fényeket; „azt már Rohonc világítja”, mondták a beavatottak. Ilyenkor néha elmotyogtam magamban a Kovács Ferenc tanár úr által belémvert folytatást is: „szabad medvék komája én / szabadságtalan sorvadok”, mert hát ez volt a helyzet: örökre bezártak bennünket a saját világunkba. Helyesebben: az övékbe, mert ami a mienk lehetett volna, abból egyidejűleg *kizártak*. Hiszen hol volt még, hogy aki saját érdekében építette, az saját újabb érdekében meg is bontotta a szögesdrótokat? – fel sem tételeztük, hogy ez valaha bekövetkezik!

Aztán, vagy húsz év múlva, a '80-as évek elején az országot először elhagyva láttam a Hegyeshalomnál épített derékvastagságú sorompót, amelyet egy nekirugaszkodó teherautó elvetélt kitérés kísérlete után még hatalmasabbra építették, még érzékelhetőbbé téve ezzel az örökösre tervezett karantént. S azután persze megállítottak egyéb határokon is. Bizonyára nekik is bizonyítaniuk kellett számunkra, hogy ők is fontos emberek. Az útlevelek ellenőrzésének végétével hivataloskodva kértek még mindenféle általuk szükségesnek látszó listát az utasokról; kaján örömmel *találtam ki* hol négy, hol tíz, hol negyven ember lakáscímét, munkahelyét, apja vagy anyja nevét az odavalósi stukkerekre kérésére. Aztán később megélttem, hogy tőlünk nyugatra megszűntek a határállomások, és már csak a pénzváltás, vagy éppen egy sör okán álltunk

meg mellettük. No meg azért, hogy a velünk utazó romániai polgármestereknek valahonnan bélyegzőt szerezzünk útlevelekbe, de legalább kiküldetési rendelvényükre, hiszen enélkül ki hinné el nekik, hogy odakünn jártak? – de erre a funkcióra a *Gasthaus pecsétje* is megfelelt.

Az elmúlt évtizedek során halottak napja tájt én is sokat ácsorogtam a román határátlépést megelőzően, bizonyára azért, hogy *leszoktassanak* az odautazásról. Hogy ez nem az ott szolgálatot teljesítők találmánya volt, az abból látszott, hogy a vámosok, miután rendre megszemléltek a Budapesten vásárolt, Apámnak a székelyföldi Nagygálambfalva temetőjében lévő sírjára szánt újabb tüskés cserjéket (amelyek földlabdával, vizes rongyba tekerve várták, hogy a falánk, a kegyelet iránt érzéketlen kecskék elleni reménytelen háborúm újabb védőpajzsaként beültessem azokat), rákérdeztek:

- Élő növényt vagy virágot nem visz, ugye?
- Dehogy viszek, uram! – tagadtam az orra előtt lévő valóságot, mint máskor is.
- Mert ha vinne, ugye lenne növényegészségügyi papírja?
- Ha vinnék, hát persze, hogy lenne, uram – feleltem menetrendszerűen.
- Köszönöm – mondták, és lecsukatták a csomagter fedelét.

Persze volt, hogy máskor, ugyanezen a határon szétzedték Kovács Flóri barátom kocsiját, vagy hogy a velem utazó Maros Józsa a várakoztatás miatti dühében az aszfalt fölött tépte szét bőröndjét, és szennyesét szétrugdalva biztatta a vámost, hogy csak turkáljon közöttük. Összeszedni sem volt hajlandó, azt egy kiskatona tette meg helyette nagy sokára.

A hetvenes évek elején a Vas megyei Óriszentpéter határában Gellért Karcsi még a határőr-parancsnokot is velünk hozta, hogy szabadon, az elvezetés kockázata nélkül kereshessük a patakokba dült fák ott feketére kövesülő törzseit a határvonalban lévő medrek fenekén. Ezekből faragta szobrocskáit. Sokszor találtunk is ilyeneket. Ám mélyről, a víz és a hordalék alól kellett kivájnunk a törzset. Egyszer éppen a parancsnok feszítette-emelte az egyiket, amikor Karcsi megbökött, és maga után húzva odakiáltott; „szevasz, haver, mi akkor megyünk!” Kicsit odébb (lehet, hogy már valóban Jugoszláviában?) egy kanyarulat mögül hallgattuk, amint jajgatott, könyörgött a fa súlya alatt, hogy ne tegyék tönkre őt. Aztán elszégyellünk magunkat. De két évtized múltán Bozsokon tényleg átsétáltam a még csak épülő új határátkelőn a Trianon idejében beásott betonoszlop túlsó oldalára. „Mit hülyéskedik!” – vetette felém csak a szemét az új idők jelzéseként a minket azért még odakísérő tiszt. A szombathelyi égbolton látott Rohonc onnan már valóban csak egy ugrás volt,

*Megjelent a Zempléni Múza I. évf. 1. számában.

és nagy vágyam támadt hirtelen odamenni.

Aztán később jártam ott. Azóta sem értem, hogyan lehetett annak a kicsi városkának akkora fénye éjszakánként, hogy majd' négy évtizeden, mondhatnám: egy emberöltőn is átvilágít, mutatva az elérhetetlent.

Volt élményem s persze véleményem a határokról éppen elegendő tehát, mire azok könnyebben átjárhatókká váltak. Persze, már ahol. És persze csak ott, ahol van rajtuk átkelő. Mert sok helyütt persze nincs.

Hogy egy település körbe járható, vagy hogy arról mindenfelé vezetnek utak, az az ország belsejében élők többsége számára egészen természetes. Természetes, hogy ha egy településre bemegyünk, akkor abból *ki* is tudunk jönni, s természetes, hogy akár *több* útvonalon is. Ahogy a sejtek bennünk egymásból, egymás mellett kölcsönös szimbiózisban összefüggve sorjáznak, olyanok a falvak, a városok is a Föld felszínén utakkal, vezetékkel és szolgáltatásokkal kölcsönös függésekben összekötve. Bizonyára nem véletlen, hogy a települések hálózata ekként teríti be a tájat, hiszen az odaválsóiak ősei bizonyára *éppen ott* találták meg megélhetésüket és (reméljük) boldogulásukat, ahol utódjaik élnek; bár egy településen, ám egyidejűleg *a környékbeliek szövetékében is*, egymás lehetőségeit bővítve és kiegészítve egészen addig, amíg világ a világ. Pontosabban: *a határig*. Mert ott aztán mintha elvágták volna.

Én magam (a szombathelyi éveket kivéve) sohasem laktam olyan településen, amelyből nem lehetett továbbmenni, de ha megnézzük a mai Magyarország térképét, bizony sok olyan utat, vasútvonalat vagy falvat látunk, amely mögött megszakad a táj. Nekünk innen, a túloldaliaknak pedig mielőttünk. A madaraknak, a vizeknek, a szélnek és az esőnek persze nem, és a topográfusok is tovább rajzolják azokat a felszíni formákat, amelyek mindkét oldalról kölcsönösen elérhetetlenek. A *Berlínben* szovjet parancsra, az oroszok ottani szolgálói által felépített (s azóta szerencsére szétdúlt) fal látványosan példázta azt, amit egyébként minden határ jelentett onnan keletre, tehát errefelé: *hogy vége*. *Hogy nincs tovább*. *Hogy azon túl neked tilos*. Vagy csak szabályozottan, különféle engedélyekkel és papírokkal lehetséges. És azokkal is csak ott és akkor, ahol és amikor (és *ameddig!*) engedik.

Európaiságunknak persze része, hogy tudjuk: ezeket a határokat itt a mi környékünkön is a *történelem* rajzolta, s ebben nem az igazság, hanem az adott helyzet, s az akkori szereplők közül az *erősebbik* döntött. Tetszik vagy sem, ezt örököltük. Értem, és kénytelen-kelletlen, de elfogadom, hogy megváltoztatásukra nincs mód; belátom, hogy módosításukra nincs békés lehetőség. De azért mégis felfoghatatlan, hogy Apám faluja egy másik ország belsejébe került! Hogy az ország hajdani közepe ma a határ szélén! Hogy *Csengerből Békéscsabára*, vagy *Pécsről Szegedre* egyszerűbb, ha külföldön át megyünk! Hogy az új határok nyolcvan esztendeje még nem volt elegendő idő arra, hogy az utakat, a vasutakat a kialakított állapothoz igazítsuk, hogy az ország peremére

kerülteket *befelé* szorosabb kapocccsal kössük!

Nem könnyíti a kényszerből megvont hazai határok elfogadását, hogy (mint számomra kiderült) szerte a világon, s még Európában sok helyütt, hasonló a helyzet. Más-hol is találunk külföldre került rokonokat, határon kívül maradt történelmet. Másutt is vannak a határ túlsó oldalán élő nemzettestek. Ha az etnikai térképeket a politikai határokat ábrázolókra vetítjük, bizony nem csak nálunk nem esnek egybe azok. És jól tudjuk, hogy éppen emiatt voltak függetlenedési háborúk, amelyeket mások, más szempontból agresszióknak, vagy (különösen manapság) terrorcselekménynek minősítettek. Ám persze voltak és vannak a feszültségek oldását szorgalmazó szándékok. A konfliktusok többsége, különösen Európában, immár szűnőben.

Számunkra ez utóbbiak hordoznak tanulságot.

Európaiságunk része az is, hogy a valahol már megvalósított megoldásokat megismerjük, és átgondolva eredményüket és tanulságát, mielőbb honosítsuk azokat. Nem a majmolás végett, dehogya! Pusztán azért, hogy a boldogabb sorsú országokban már kipróbált és bevált eljárás-módok saját jövőnket szolgálják. Hiszen, ha igaz például, hogy *város és vidéke* egymásra utalt, együtt lélegzik és egymást feltételezi, mert csak együtt értelmezhető (és szerencsémre módomban állt ezt a svájci *Genf* Franciaországba eső környékén alaposan tanulmányozni), akkor értelmezni lehetne ugyanezt a Szlovákiába került *Pozsony*, *Komárom*, *Ipolyság*, *Losonc*, *Kassa*, az ukrainai *Ungvár* és *Beregszász*, a Romániához sorolt *Szatmárnémeti*, *Nagykároly*, *Nagyvárad* és talán még *Arad*, a jugoszláviához sodródott *Szabadka*, *Zombor*, a manapság horvátországi *Eszék*, *Varasd*, a szlovéniai *Muraszombat* esetében is. Vagy, ha sikerült a második világhégest követően az *európaivá vált bölcseknek* békét teremteni például a *német – francia* viszonylatban (s ugyancsak volt szerencsém hallani, hogy ezt annak idején az óvodások és az elemi iskolások *azonos tartalmú és azonosan illusztrált mese-és tankönyveivel* kezdték), miért nem kezdünk hasonlót a határmenti hazai, s a túloldali településeken? S talán éppen ott, és éppen azokon, amelyeknek odaírti többségi nemzetét ellenfélle, de legalábbis mumussá változtatta a nem mindig pontos történelmi emlékezet – vajon nem jött el az idő túllépnünk ezen?

Bár persze tudom, hogy a szovjet gyarmatosítás évtizedeinek parancsra irányított fejlesztése miatt az ország belsejében (különösen a megyehatárok közelében, az ugyancsak városhiányos tájakon) is jellegzetes a *gyepűsödés*, az államhatárral egy oldalon zárt településeken azonban ez még *szükségszerű* is volt. Nem annyira látszik ez a mára már szerencsés sorsúvá vált *Kőszeghegyalján*, de (hogy ebből a *nagyobb halomból* is csak egy tájat emlegessek): *Szatmárban* nagyon is. És bár erre a tájra még visszatérünk, már most megjegyzem, hogy a kilátástalanság immár nem annyira az infrastruktúrán látszik, inkább a *szemekben*. A legyintésben, a jövőkép és az önbizalom hiányában. Abban a ragályos és kóros betegségben, amely szerint mindennek megoldását kívülről, felülről várják. S ez egyáltalán nem Európa-vagy jövőkompatibilis.

Ha saját múltunkból valamilyen rejtélyes ok miatt nem sikerül, hát Európától kell megtanuljunk újra az együttműködést, a másokra való nyitottságot, a kooperációt. A környékbeliekkel, így akár az ország határán túliakkal egyeztetett, közös versenyfutást a lehetőségekért. Az együttes és kölcsönös bizalmat és hitet az együttes és közös jövőben. Utólagos bizalmat az ősök azon döntésében, hogy éppen ide telepedtek. Hogy megmaradtak e helyütt, hogy fenntartották a települést mindaddig, amíg mi meg nem születtünk. Ez is jelent bizonyos kötelezettséget még akkor is, ha időközben (mások akaratából) a település az ország peremére, a határra került.

A határmenti együttműködés a határokhoz szorított településeinknek létérdeke. Gondolom, hasonlóképpen vannak ezzel szomszédaink, különösen a határkörzetben lakók. Megjegyzem: létérdeke az egész országnak, hiszen régi közhely, hogy a periféria állapota és helyzete jelentős mértékben jellemzi és befolyásolja a centrumot, ha másképpen nem, hát úgy, hogy az átlagot rontja, és a kiemelkedőket előbb-utóbb visszahúzza. Dehát nem is csak a létérdekekről kell leginkább szót ejtsünk, hanem inkább arról, hogy e mai határok mentén *hogyan is lehetne másképpen*, tehát nem együttműködve tenni bármit is?

Magyarország – úgy gondolom, hogy elsősorban a brüsszeli finanszírozás kényszeréből – manapság régiókat épít, amelyben eltérő történelmi, hagyományú és egymástól eltérő sorsú tájak kerülnek közös, egyelőre még csak fejlesztésiként megjelölt kalapba: *Hajdúsághoz és Biharhoz* (ami manapság ugyan egy megye, de mégis egészen más táj) így kerül a *Jászság*, a *Nagykunság* (Jász-Nagykun-Szolnok megyével), és aztán velük együtt a teljes *Nyírség*, a hozzá egyáltalán nem hasonlító *Bereggel*, *Szatmárral* (noha ezeket is egy megyébe sajtolta a történelem) – mindez együtt egy sohasem volt új egységként együttesen az *Észak-Alföld*. Az *észak-magyarországi* tervezési-statisztikai régióknak nevezett három megyét vélhetően ugyancsak a brüsszeli kényszer szorította egybe, hiszen *Nógrádnak* annyi köze van *Heveshez*, mint az egy megyébe kényszerített *Borsodnak Abaúj* itthon maradt részéhez, vagy *Zemplén* magyarországi töredékének egymáshoz, hogy ne említsük az összetett megyenévbe már bele sem férő *Gömört*. Az egy régióba kerített megyék települései között manapság még közlekedni is csak nehezen lehet, s mégha ez egy idő után biztos kiépíthető, a *regionális tudat* kialakulása még bizonyosan odébb van. Az európai fejlesztési pénzekből való részesedésre vágyakozva azonban már ehhez hasonló nagy struktúrák szerveződnek a határon át is, több megyényi területet vonva egyetlen szervezetbe, néhány esetben több ország határmenti térségét egyesítve.¹

Eszemben sincs, hogy bárkit is bántsak vagy megsértsék,

¹ A mai állapotok szerint: *West/Nyugat-Pannonia Eurorégió*, *Vág-Duna-Ipoly Eurorégió*, *Ipoly Eurorégió*, *Sajó-Rima Eurorégió*, *Kárpátok Eurorégió*, *Duna-Körös-Maros-Tisza Regionális Együttműködés*, *Duna-Dráva-Száva Euroregionális Együttműködés*, *Alpok-Adria Együttműködés*.

de szinte biztosnak gondolom, hogy a brüsszeli hivatalnokoknak édesmindegy, hogy mit mivel, *melyik tájat melyekkel vegyítjük* itt mi (onnan nézve *Nyugat-Ázsiában*) akkor, ha egyébként megfelelünk az általuk előírt mechanikus kritériumoknak. Onnan nézvést bizonyára éppen úgy a világ végén túl vagyunk, mint ahogy a hazai népesség többségének sincs fogalma a tőlünk keletre ugyanennyi távolságra élő népek és tájak pontos állapotáról, határai módosulásáról, történelmük fordulatairól (s ha valakinek mégis, ő a kivétel). Nem hiszem tehát, hogy ne lehetne rendezni közös dolgainkat a szomszédokkal úgy, hogy ismét *együvé tartozzon az, ami valamikor együtt volt*, különösen, ha egyébként kölcsönösen megfelelünk a nagy struktúrák iránt való európai buzgalomnak! Vagyis: az eurorégiók nagy léptékű együttműködése, a Brüsszel által ajánlott és kívánt *makrosztruktúra* mellett ne feledkezzünk meg arról, hogy annak árnyékában, annak kiegészítéséül, de különösképpen a nagy szervezet működőképességének biztosítására a *mikrosztruktúráknak* is helye és szerepe van! – nem beszélve arról, hogy ha ezek az egykoron szétszabdalt rokon tájak egyesítését jelenthetik!

Én magam a későbbiekben itt *erről*, és *csak erről* fogok beszélni.²

Vélhetően meghaladja egy adott ország, és esetünkben a mindenkori magyar kormány kompetenciáját a máshová szakadt tájak egy rendszerré való szervezése, hiszen a hazaiak édes testvéreiként emlegetettek manapság mind *külföldön* vannak. De középtávú szándékunk bizonyára lehet az, hogy ott, ahol ez történelmileg logikus és politikailag lehetséges, az országhatáron átlépő kistájokban gondolkodjunk! – különösen, ha a mindannyiunkat befogadó Európai Unióban amúgy is légiestülnek azok az országhatárok, amelyek az első világháború óta – megjegyzem: nem csak nálunk! – választóvonallá merevedtek.

A határ mentén kialakítható együttműködés révén helyreállított kistájak újbóli együvé-tartozása hordozhatja ugyan azt a hozadékot, hogy odaát az üzemanyag, a bármilyen alkoholféleség, a cigaretta vagy más kurrens áru olcsóbb (bár igaz, hogy a manapság csempészkedésből élők mára már a maguk számára régen visszaállították a környék ebbéli egységét), de ezeken és a *lelki*eken túl még számtalan az előny. A teljesség igénye nélkül megemlítem a közös vállalkozással a *másik ország piacára jutás* egyszerűbb lehetőségét; a másik országban bőséges, és ezért olcsóbb nyersanyag *közös feldolgozását* és szállítását a másik (vagy akár harmadik) ország piacára. A *túldali receptek*

² A határ közvetlen közelében („mentén”) kialakítható együttműködésekéről tehát. Megjegyzem, hogy a *Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma* 2000. novemberi első, alapító összejövetelén Tóth Lóránd, a Külügyminisztérium munkatársa előadásában érzékeltette a hazai települések külföldi településekkel való együttműködésével kapcsolatos *meghatározásbéli zavart*, és a határtól távolabb lévő települések között kialakuló együttműködésre a „*határon átnyúló*”, míg az esetleges távolabbi országban szervezett települési (pl. testvértelepülési) együttműködésekre a „*határon átvélő*” szókapcsolatot javasolta.

szerint a helybéli nyersanyagokból készített élelmiszerek hazai, és az *itthoni receptek* alapján, itthoni alapanyagokból készített savanyúságok, konzervek, töltelékárúk, tejtermékek túloldali forgalmazását, netalán az elfelejtett tájak fantázianeve alatt. A közös *szennyvíztisztítót*, ami a terep lejtése okán, a közös *vízművet*, ami a szerencsésebb vízbázis miatt logikus. A közösen elhatározott *környezet- és tájvédelmet*. A politikai határok iránt érzéketlen *természeti túnemények* közös óvását, fejlesztését, kihasználását például a turizmus szempontjai szerint. Az egészségügyi szolgáltatás, és különösen a *sürgősségi ellátás* kiterjesztését a másik ország ebben hátrányosabb, a hazai városok kórházaitól távolabb eső kistájai esetében. A *képzési, továbbképzési lehetőségeket*. Az adott ország lehetőségeinél árnyaltabb és gazdagabb *munkalehetőségeket* - és még folytathatnám a sort. Bizonyosan folytatják is, sőt: ki is találták, s már régen csinálják is mindazok, akik a már többször emlegetett kistájakon élnek.

Ha szükséges, hát át kell igazítani a jogszabályokat mindezek lehetővé tételéhez, hiszen számtalan, általam nem ismert paragrafus tilthatja a mentőautó határátlépését, az idevalósi kisgyerek odaíti beiratkozását, a túloldali ács hazai foglalkoztatását, a szatmári pálinka *turci* recept szerinti főzését, az *avasi kő* alföldi felhasználását, az *Ecsedi láp* vízvédőművekkel történő szabályozott, a határon szükségképpen átnyúló rehabilitációját, és bizonyára még sok minden mást. Népművelőként persze úgy gondolom, hogy a jog semmi másra nem való, mint hogy *minél jobban szolgálja időleges földi vendégségünk* rendjét éppen a polgárok, tehát *a mi érdekünkben*. Nem látom be tehát, hogy miért ne állnának neki a joghoz értők a korábban írott, és így természetesen a korábbi viszonyokat szolgáló jogszabályok kiigazításához?

Persze lehet, hogy elébb meg kellene fogalmazzuk: pontosan mit is változtassanak?

Ezért fontos tehát, hogy minél előbb aprólékosan összegyűjtsük, hogy *milyen tevékenységeket talált, vagy éppen kényszerített ki a határ menti élet*, a szükség! Hogy mi alakult ki az elmúlt évtizedben a magyar határ mentén lévő települések vezetői, civil szervezetei közreműködésével, a nem egy helyütt azóta újra országnevet cserélt szemközti településsel, településekkel, tájjal és tájakkal együttműködve? S hogy pontosan ki mit, hogyan és miképpen csinált, vagy éppen csinált volna, ha bizonyos körülmények megengedik, megengednék, esetleg segítenék azt.³

³ E célból alakult meg, ennek számbavételét végzi majd az előző lánjegyzetben már említett, 2000 novemberében megalakult *Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma*, mint a civil kezdeményezésként működő *Közösségszolgálat Alapítvány* kereteibe épített nemzetközi munkacsoport. Megjegyezzük, hogy e szervezetet a Milleniumi Kormánybiztos Hivatala által finanszírozott, és a *Magyar Kultúra Alapítvány* által 2000 őszén a Budapesti Nemzetközi Vásáron szervezett "Régiók találkozása" keretében megrendezett "Euróregiók és határmenti együttműködések" című kétnapos konferencián megfogalmazódott igények illetve hiányok hívták életre. (A Fórum a 2001. szeptemberi konfe-

A szatmári tájon végzett fejlesztőmunkánk korábbi, még a '80-as évek közepén megfogalmazott konklúziója¹ éppen az volt, hogy képtelenség a határt *záróvonalként* értelmezni; már akkor is meg voltunk győződve arról, hogy Csenger fejlesztését csak a Romániához került környékével együtt lehet értelmezni. Hiszen ha nem így tennénk, éppen ezt a várost (vagy *Fehérgyarmatot*, esetleg *Nagyecsedet*) kellene differenciált városi funkciókkal és közlekedési kapcsolatokkal ellátni, ami lehetetlen a megfelelő számú és árnyalt képzettségű lakosság, a sokrétű intézményi struktúra, a rendelkezésre álló munkahelyek és a terület eltartóképessége, s különösen a mindezt fordítandó pénz híján. Ez nem sikerült elődeinknek *Mátészalka* esetében sem, még a húszas évek elején. Nincs más hát előre, mint hátra: e tájról a hajdani központ, *Szatmárnémeti* lehetőségeit kell elérni, és e város ellátó funkcióját kell a határvonallal miatt elveszített, mert Magyarországon maradt környékére (is) kiterjeszteni.

Nem gondoltuk ezt másképpen másfél évtizeddel később egy, immár Szatmár nagy részére vonatkoztatott munkánk során sem; ekkor a PHARE-Credo pályázat lehetőségeivel finanszírozva kerestük a *Túr folyó menti tájnak: az Erdőhátnak, és a Kraszna-mentének (a hajdani Ecsedi-láp környékének)* jövőendő életlehetőségeit. Még a feladat igazi megfogalmazása előtt világos volt, hogy ezek a bájos, de itthon nyúl farknyi kistájak csak a határ túloldalán lévő rokon tájaikkal értelmezhetőek igazán; ha a turizmus fejlesztésében gondolkodunk (mert másokkal együtt mi is ebben láttuk e két kistáj kitorési lehetőségeit) a hazaiakhoz hozzá kell gondoljuk a túloldali adottságokat, és a két országra *szakadt rokon tájak együttes, összehangolt fejlesztését* kell szorgalmazzuk. Valahogyan úgy, ahogyan a Corvinus Kör vendégeként, *Szalay Csaba* és *Stefan Franye* közreműködésével '97 őszén a romániai polgármesterekkel *Sopronban* és *Kismartonban*, de leginkább a *Fertő-tó* körül láttuk a kitakarított hazai és burgenlandi falvakban: itt és ott egyaránt családi panziók. Sok kellemes, családi, barátságos étterem. Az évtizedes versenyekkel, s az azokat kísérő oktatással egyenletes minőségűvé vált helyi borok széles, bármikor kóstolható széles választéka. Az egymásra figyelmesen szervezett és gyakori, tavasztól őszig tartó szabadtéri programok sokasága. A kisgyermek részére rendelkezésre álló szórakozási lehetőségek, az amatőr művészetbe bevezető kurzusok sokfélesége. A kijelölt, babakocsival is

renciáján módosította a szervezeti kereteit, és tovább pontosította feladatait. Lásd erről e számunk beszámolóját: Balipap Zsuzsa: *A határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma konferenciája Kaposvár, 2001. szeptember 6-9.* (A Szerk.)

¹ Lásd erről a *Fejlesztési javaslatok Csenger és társközségei várossá válási folyamatához*, részletek, szerk. VARGA Tamás, Országépítő, 1991/3, 20-36. old. c. tanulmányt, ill. VARGA Tamás - VERCSEK Ilona *Település, közösség, fejlesztés (Tapasztalataink a társadalmi-kulturális fejlesztésről)*, Bp., 1991, Országos Közművelődési Központ, 193 old. (A kötet második része a 79-181. oldalakon az említett dokumentumot tartalmazza.)

járható családi sétautak. A vásárolható térképek gazdag választéka. A természeti, különösen a madártani érdekességeket feltáró kirándulások szárazon és vízen. A tavat övező, és minden szükséges infrastruktúrával rendelkező kerékpárút. *Mind ezek együttesen a kisgyermekkel érkező családi turizmus* kedvelt célpontjává tették ezt az egyébként semmi különössel nem rendelkező tájat.

Az előbb emlegetett „*semmi különös*” szóösszetétel pusztán a magas hegyek és a tengerpart hiányára utal; valamilyen rejtélyes okból sokan (köztük korábban magam is) ezeket tartják igazi turisztikai attrakciónak, vélhetően azért, mert Magyarország mindegyiknek híjával van. *Am* érdekes: a Fertő-tó körül a *csend* is érték. *A tiszta víz*, a *jó levegő* is az. *És az autóktól mentes táj*. *A barátságos hang*. *A tiszta utca*, *ágynemű*, *abrosz*. Bizonyára a fészkelő madarak, a szabad horgászat, a nádi végtelen csónakkal bebarangolható ösvényei, a fürdés lehetősége, a gazdag programkínálat is vonzó, de hát ez utóbbiak azért még sok helyütt elérhetők.

Valami hasonlót akartunk Szatmárban annál is inkább, mert *csend*, *víz*, *füvek*, *fák*, *madarak*, *virágok*, *jó levegő*, *autómentes táj*, *barátságos hang* ott is akad. A tisztaság még ugyan hiányzik, de hát amott sem márol-holnapra érték el azt. S bár nincs elegendő panzió, étterem, kávéház, presszó, borozó, söröző, bár, bolt, kiépített és táblázott kerékpárút, térkép, kistáji-települési bédekker, megjelölt turistaösvény, kerékpár- és csónakkölcsönző, kerékpárjavító, esőház, útbaigazító-magyarító tábla sem, de hát ezt mind meg lehet csinálni. A szükséges szakembereket is ki lehet képezni. És hibádzik a víz tisztasága, de a közös érdek alapján ez bizonyára előbb-utóbb megoldható.⁵ *Am* az igazi vonzerőt nem e kistájak (mint már említettem, itthon csak nyúl-farknyi) békéje és nyugalma jelenti, hanem éppen a Romániához került részekkel való *együttes fejlesztése*: az alföldi vidék odaát hamar véget ér, az *Avas* nagy, északi lejtős hegyei (a Túr forrásvidékén) igazi sziparadicsomot jelenthetnek, a *kányaházi víztároló* (s a határmenti *“Hódosoknál”* létrehozandó újabb) a vízisportok kedvelőit vár(hat)ják. Eközben a magas hegyekben lévő forrásvidéktől a tiszai bukógátas torkolatig a Túr töltésén megépítendő kerékpárúton végigkerekezni, esetleg a Túr hátán kenuval utazni ugyancsak különleges élvezet!

Nem beszélve a száz éve lecsapolt, de helyenként a természet által már visszafoglalt Ecsedi-lápról! A vízzel való gazdálkodás (értsd: vízbőség esetén az erre megfelelő területeken a víz visszatartása) a mai spontán folyamatok helyett a területet felértékelhetné: bizonyára visszaköltözne az élőhelyét itt már alig találó fauna a madármegfi-

⁵ A leendő turisztikai marketingmunkának ki kell terjednie majd a *topográfiai* ismeretekre is, hiszen a Szamos-tiszai cián-szennyezés során kiderült: még a médiákban dolgozók sem voltak ott a Magyarország földrajzát tanító általános iskolai órákon, s ezt a tájat is besorolták ország-világ előtt a katasztrófa sújtottak közé. A nagy külföldi nyilvánosságot is kapott mérgezés így nem tett jót az abban érintetlen, bár közeli, de más vízgyűjtőből táplálkozó tájnak sem.

gyelő-turizmus legnagyobb örömére. Bölcs területhasznosítással az élőhelyek bővíthetők lennének, miközben a környékén másutt (akár például cölöpökön álló sétaúttal, üvegfenekű ladikkokkal) feltárlhatna vadvízország azoknak, akiket ez érdekel. De feltárlhatna a természet akár a lábba telepített üvegfalú éttermek vendégei számára is, amelyben az egyik oldalról átlátszó üveg mögött ülve kényelmesen kifigyelhető a kinti világ ugyanúgy, ahogyan az angliai lápi vidékeken ezek már évtizede vonzzák a vendégeket. A helybéliekkel való tervezés során még a *csend világáig* is eljutottunk. Ezt mindenki csak egymagában látogathatná, hang- és képfelvételt nem készíthetne, arról sem fotó, sem videófelvétel nem készülhetne, a prospektusok is csak szövegesen hirdethetnék. Ez a lápi szakasz maga lehetne a titokzatos rejtély. Természetesen, mint minden más, ez is magas belépődíj ellenében.

A tervezett láprehabilitáció tipikusan olyan művelet, amit (lévén, hogy az államhatár ezt is kettéhasítja) egymaga egyik ország sem tehet meg. Ha itt megemeljük a vizet, az a trianoni békeszerződésben kijelölt vonalra fittyet hányva amott is megemelkedik; ha valamelyik vízimadár, békaféle, csík vagy más különösség nyomában járnak az érdeklődők, neveltséges lenne megállniuk az itt amúgy is csak a vizenyőre telepíthető őrbódnánál. Elég világos, hogy az iratok, a személyek és a csomagok ellenőrzésének a természetvédelem alá kerülő tünemény határán túl kell megtörténnie, és csak akkor, ha az érdeklődő az ország belsejébe igyekszik, még ha csak a környékre is: a közeli *nagymajtényi síkra*, a *kaplonyi mauzóleumba*, *Nagykárolyba*, a *tasnádi gyógyfürdőbe* vagy tovább.

A már említett pályázat készítésekor beszélgetéseink során, majd a Brüsszelbe eljuttatott záródokumentumban⁶ kellő számban átléptük az államhatárt, és annak több helyütt való megnyitását egyidejűleg javasoltuk is (nemcsak a Túr töltésén tehát, s nemcsak a helyreállítandó Ecsedi láp kirándulónalain, hanem a Hódosok térségében, illetőleg *Vállajnál*). Elképzeléseink között a már érintőlegesen említettekén túl a *lovás*, a *szekeres turizmus*, *gyógynövénygyűjtő túrák*, a *flóra* egyéb érdekességeinek megtekintése, a *gasztronómia* szatmári különlegességeinek megköstölése is szerepelt. Feltárandónak ítéltük a *termálvizeket* is, amelyre itt is olajat keresve lettek a hajdani kincskeresők.

Nem állítottuk, hogy a prognosztizált, a jelenlegi egy-néhány száz főhöz képest tömegesre elképzelt turizmus ki-

⁶ DR. BALIPAP Ferenc – BEKE Pál – VATTAY Dénes, *A szatmári határvidék turisztikai adottságai és fejlesztésének lehetőségei*, rövidített tanulmány, készült a PHARE Credo program támogatásával, a debreceni Humán Fejlesztők Kollégiuma által koordinált feltáró munka keretében 2000 augusztusában, sokszorosított, 74 old. Az angol nyelvű teljes, ill. a rövidített magyar nyelvű tanulmány a Közösségszolgálat Alapítvány Budapest 1., Corvin tér 8. sz. alatti címén lelhető fel, illetőleg az utóbbi a projektben részes települések polgármestereinél is. A projekt eredeti címe: *Magyar-román településközi kooperáció a szatmári határvidék fejlesztéséért*, nyilvántartási száma 98-HU/RO-12-S-08.

szolgáltatására máris rendelkezésre állnak a szakemberek, de meggyőződésünk volt (és ezt persze le is írtuk), hogy a helyben általunk megismert kiváló szakértők (természetvédők, madarászok, a népi étek készítésében jártasak, a gyógynövényismerők, a vizitúra-vezetők, az erdészek, a hagyományokat őrzők, a műemlékeket ismerők stb.) bizonyosan elvégeznék az érdeklődő helybeliek számára azt a képzést, amelynek megismerésére vállalkoznának. Lassú, tudatos munkával tehát kiépíthető a vendégfogadást bonyolító helybéli szakértői gárda, akár falvanként külön-külön. Kétségünk sem fért ahhoz, hogy a megfogalmazódó terveket követő megvalósítás a helyben jelenleg pangó, felhasználatlan tőkét is megmozdítja, s ez utóbbi állami támogatásokat, pályázati nyereményeket, hitellehetőségeket és bizonyára külső befektetőket is vonz majd. Rögzítettük abbéli meggyőződésünket, hogy szinte minden faluban civil szervezetek sokasága alakul majd a jelenleg adott, vagy éppen az innovációk során felkeltett érdeklődések szerint, s hogy ezeknek, valamint a településért felelős önkormányzatoknak, illetőleg a vállalkozóknak differenciált érdekérvényesítő rendszert kellene kialakítaniuk egyéni és csoportos lehetőségeik, egyidejűleg a táj harmonikus fejlesztésének érdekében.

Ez utóbbira még visszatérünk annál is inkább, mert e tájon erre vélhetően sokáig nem kerül sor. A projekt előrehaladtával, a tennivalók részletes megfogalmazására tartott megbeszélésekről ugyanis feltűnő módon hiányozni kezdtek a térségi (településszövetségi és megyei) vezetők.⁷ Távolsgártartásukat előbb elfoglaltságaikkal magyaráztuk. Később ezzel már nem; elkészült zárótanulmányunk általunk felajánlott nyíregyházi megbeszélésére sem kerülhetett sor. Gondolom, hogy megjelenésünk, megfogalmazott véleményünk sérthette vélt vagy valós érdekeiket. Csak érteném, hogy miben és hogyan? Esetleg hiúságukat bántotta? – nem tudom. Nélkülük persze változatlanul minden mehet(ne) tovább, hiszen manapság minden hatalom a helybéli önkormányzatoké. Csak éppen a megyei és a regionális fejlesztési csatornák pénzeit tudják másfelé fordítani, ha akarják. Ha ugyan másfelé fordítják. Mert tudni éppen tudnák.

Majd meglátjuk. Az éppen aktuális vezetők döntésétől függetlenül mégis csak hozadék, hogy e perifériára került táj, és a határon átnyúló, közvetlen együttműködés szándéka és terve (életükben először!) saját viszonyaikra és lehetőségeikre megfogalmazódott. Halasztani bizonyára lehet, de megakadályozni senki sem tudja a jövőt.

(Megjegyzem: ebben a fejlesztési tervben a történelmi Szatmár jelentős területe részes, amely táj egyébként a ma-

gyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg és a romániai Satu Mare megyék részeként egyidejűleg a '90-es évek elején megalakult Kárpátok Eurorégióinak is elemi részecskéje. E nagy szervezetben még további négy hazai megye, Kelet-Szlovákia, Délkelet-Lengyelország vajdaságai, Ukrajna nyugati fele és Románia északi, északnyugati megyéi is tagok. Belátható, hogy ekkora területegység nem alkalmas a finom, a csak néhány-szor tíz településre, gyakorlatilag tizenöt-húszezer emberre kiterjedő fejlesztőmunkára; ekkora léptékben az emberek nem, legfeljebb a nagy struktúrák, a nagy szervezetek érhetők el. Helyesebben: még a Kárpátok Eurorégióin belül is a határmenti kezdeményezések százaihoz lenne szükség ahhoz, hogy aztán az azokban érintett területek (és emberek!) integrálhatók lehessenek a hatalmas területbe. Közülük pusztán csak egyetlen ez a most röviden összefoglalt, miáltalunk bonyolított szatmári fejlesztőmunka. S még ennek is hol a vége?!

Korántsem tartom feleslegesnek persze az eurorégiós léptéket, az azonban számomra világos, hogy – más funkciójuk mellett – emyőként kéne boruljanak a hasonló, a határon átnyúló kezdeményezések sokaságára. Meggyőződésem, hogy csak ezektől a szelíd, a helyben élők speciális óhajára és lehetőségére figyelmes programok megvalósítását követően várható el a nagy struktúra, esetünkben a Kárpátok Eurorégió együttműködésekre orientált módosulása - és hozzátehetném, hogy értelme.)

Határmenti együttműködésünk néhány tanulságát sem hasznontalan talán összefoglalnunk azok számára, akikben – talán éppen a bevezetőben megfogalmazottakhoz hasonlatosan – rokon szándék él. Ennek egyik eleme a tapintat tájékan írható körül. Erről szólván nem csak arra gondolok, hogy nem illik a Székelyföldre való, onnan érettségije után menekült (s mint említettem, a '70-es évek derekán kívánságára ott eltemetett) Apám által egyébként kávéházi zeneként leszólt erdélyi (ügynevezett) „himmuszt” kárörvendve lejátszani a vendégségbe érkezett romániai román polgármestereknek. Akiknek fogalmuk sincs arról, hogy miért állnak föl zavartan a nekik ismeretlen dallamra magyar vendéglátóik? – nekik ráadásul semmi közük Erdélyhez, jövén a Partiumból. Láthatóan semmi közük a nyolcvan évvel ezelőtti határmódosításhoz, lévén annál felényivel fiatalabbak. S különösen nincs közük az egészhez, mert őseiket éppen a szatmári békét aláíró Károlyiak voltak szívesek beinvitálni jelenlegi falvaikba, hiszen vélhetően azt ők maguk is megmosolyogják, hogy esetleg Decebal elrómaiásodott utódai lennének.

Szükség volt a tapintatra akkor is, amikor kiderült: a romániai (megjegyzem: ugyancsak általunk frott) pályázatot valaki ellopta. Nem a pénzt, mert azt már meg sem ítéltették, hanem a szöveget, amelyet aztán – állítólag – szétdarabolva, egyéb pénzosztó helyekre postázott az ismeretlen. Nagy kérdés volt, hogy a tükörprojektre tervezett cselekvési programot miként valósítsuk meg a romániaiak nélkül? – éppen a tapintatra figyelemmel ezt úgy oldottuk meg, hogy minden összejöveteleinkre meghívást

⁷ Szemben például azzal, hogy még a projektet megelőző térségfejlesztési munkánk során többször is vendégeink között köszönthettük a részletekbe menő együttgondolkodásra is hajlandó Dr. Zilahy József megyei közgyűlési elnök urat, '98-tól az MDF színeiben országgyűlési képviselőt, akinek váratlan és szomorú halála – úgy látszik – nemcsak az e vidéket érintő határmenti együttműködés továbbfejlesztését, hanem (azon belül) az általunk kidolgozott tennivalók megvalósulását is kétségessé teszi.

kaptak, s náluk is tartottunk ilyen, az adottságaikat szemrevételező összejevetelt. Változatlanul partnerként, csak éppen csendestársként kezeltük őket, ám persze települési adottságaik feltárását nem volt miből finanszírozzuk (vagy éppen finanszírozniuk). Abból a megfontolásból azonban, hogy *ők vannak a határ túlsó oldalán*, minden szándékunkról tudtak, s azokhoz később szabadon igazodhatnak. Reméljük, hogy a talán elkezdődő folyamatokhoz igazodnak is.

Óhatatlanul *tapintatlanok* voltunk akkor, amikor a már korábban lábjegyzetelt *Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fórumának* közös nyilatkozatát-állásfoglalását szövegeztük. Nem gondoltunk ugyanis arra, hogy a leendő Fórum funkciói és feladatai közé illesztett „információt gyűjt” szókapcsolat romániai értelmezésben *belbiztonsági és kémelhárítási szakkifejezésnek* minősül, s ilyet (helybéli állapotairól és lehetőségeikről szólván) ők nem is szolgáltathatnak senkinek, bár bizonyára szívesen veszik e szervek azt, ha hasonlót másokról majd (be)súgnak nekik. A szöveget a romániai polgármesterek kérésére a „tájékoztató” szóval javítottuk, amely bár magyarosabb, s továbbá ugyanazt jelenti, de nem rendelkezik az előbbi szókapcsolat valakik által félreértelmezhető, mágikus erejével.

A határ túlsó oldalán nem csak magyarok élnek, így gondoskodni kell a *két- vagy többnyelvűségről* a dokumentumokban (a meghívókban, az összefoglalókban, az emlékeztetőkben stb.), ugyanúgy, mint a „hivatalos” megbeszélések során. Nálunk – éppen Bondics Miklós áldozatos közreműködése miatt – erre nem volt szükség,⁸ de nem szükségképpen találunk erre minden tekintetben alkalmas személyt. Ekkor tolmácsot (környékbeli tanárembert?) kell keressünk.

És az sem biztos, hogy *ingyen*. Ugyancsak itt, a tapintatosság tájkán kell megjegyezni azt, hogy vannak emberek, akiknek *kötelezettségei körébe tartozik (vagy tartozhat)* a határmenti együttműködés szorgalmazása, az abban való részvétel, s teljesen természetes, ha ezzel kapcsolatos kiadásait valahol (ahol tudják) elszámolják, elszámoltatják. Vannak azonban, akik *nem a hivatalbéli felelősség okán, hanem a megoldandó feladathoz értő szakemberként, ám az adott helyszín szempontjából magánemberként* kerülnek ebbe a helyzetbe. Vagy úgy, mint egyszeri, esetleg az adott témához többször is alkalmazott szakértők (településfejlesztők, környezetvédelmészek, vízügyesek, közlekedési mérnökök vagy akár tolmácsok stb.), vagy úgy, mint az egész fejlesztési folyamat szakértő generálói. Nekik *nem munkaköri kötelességük az adott helyen és időben való munka*; utazásuk, otthonaiktól való távollétük kényszerű kiadásokkal jár, arról nem beszélve, hogy az ilyen jellegű munkák segítéséből élnek. Nemcsak kiadásaiuk megtéríté-

se illendő tehát, hanem még tiszteletdíj is jár nekik. A legegyszerűbb a kiadásait fedező *napidíj* és a keresetüknek számító, napokra kalkulált *tiszteletdíj* helyi lehetőségek szerinti, de a szokásos alapárakra figyelmes összegének megfizetése; megjegyzem, javadalmazásukra a nyugat-európai pályázatok is ezt a két jogcímet alkalmazzák.

(*Meglehetősen természetes, hogy egy autószerelő-műhely rezsióradíj, egy építész „mérnöknap”, egy nyelvtanár órabér, egy ügyvéd a nála kialakult tiszteletdíj megfizetése mellett dolgozik, és könnyen belátható, hogy keresetét leadózza ezen nincs mit szégyenkeznie, hiszen ebből él. Pénzből él a határmenti térségfejlesztést felvállaló település- térség- és szervezetfejlesztő, a közösségfejlesztő szakember is. A tapintatosságot velük kapcsolatban éppen a megfizethetőségük kell jelentse.*)

További, ezzel összefüggő tanulság, hogy *óhatatlanul szükséges a határmenti együttműködést szakértően vezérlő szervező munkája*, s nemcsak azért, mert a helybeliek nem látják a fától az erdőt, hanem azért is, mert őt nem köti a kialakult helyzetek szinte automatikus béklyója. Szatmári munkánk nagyon egyszerűen példázta ezt akkor, amikor a kezdeményezésben érintett polgármesterek döntő többsége *lehetetlennek vélte a gátak tetején megvalósítandó kerékpárutat*, vélhetően abból az álláspontból, hogy azokon *ma sincs ilyen*. Az illetékes vízügyi hivatalnál tett látogatásaink és megbeszéléseink során azonban hamar kiderült, hogy létesítésükkel a hivatal *nagyon is egyetért*, azt kívánatosnak és öröndetesnek tartja. Egyrészt, mert a jövőben is várható magas vizek esetén a gát koronáján e célból burkolt út megkönnyíti az árvíz elleni védekezést; másrészt, mert a kerékpárút léte és folyamatos használata fokozza a gátra fordítandó figyelmet. Arra ekkor immár nemcsak a gátör, hanem a turistaforgalomból (egyre jobban) élő önkormányzatok, sőt, a kerékpározó polgárok is figyelnek. A hivatal hajlandónak mutatkozott arra, hogy e célból javaslatot fogalmazzon (ezt meg is tette), vállalkozott a tervek elkészítésére, sőt: gátjavítási-felújítási terveit képes lenne annak alárendelni.

Hiába tudom, hogy ugyanerre az eredményre jutott volna egy ambíciózus helybéli polgármester; mégsem jutott egyikük sem, semmire sem. Vélhetően másutt, másról szólván ugyanez le(het)ne a helyzet.

Még e témánál maradva: aki nem ismeri a *kerékpáros tunizmus nyugat-európai állapotát*, el sem tudja képzelni, hogy a hosszan kiépített, infrastruktúrával bőven ellátott lehetőség mekkora forgalmat jelent! Én magam a *Duna ausztriai szakaszán* kajakozva jöttem rá, hogy egy hetes utunk során nemcsak azért lehetetlen a bukolikus természetközelség, mert motorcsónakok százai szántják a vizet (ám hozzánk közeledve – itthon ismeretlen magatartásként – szép lassan lefékeznek a hullámzást mérséklendő, és nevetve köszönték, hogy köszönjük), hanem azért is, mert mindkét oldalon *kerékpárosok ezrei* járnak föl s alá *Passautól Bécsig* és vissza. Gyerekek, öregek, középkorúak, fiatalok; az utánfutókban nagymamák és csecsszopók; osztályok, baráti társaságok, kollegák, összeverődött idegek. A vízről honnan is számolhattam volna össze, hogy

⁸ Nicolae Bondici botizi (batízi) polgármesterről, a javaslatunkra szervezett Szatmár Megyei Polgármesteri Hivatalok Egyesülete elnökéről van szó. Más, például *határmenti településszövetség* híján ez a szervezet vált partnerünké a projekt során, és vélhetően még sokáig képviseli az ottani településeknek a megyétől esetenként eltérő érdekeit.

hányszor tízezren vannak azok, akik kiszolgáltatásukból élnek? – de nem lehetnek kevesen, hiszen partot fogva minden esetben percekig kellett várniuk, míg boltot-sörözőt keresve átfuthattunk közöttük. Meg nem valósított tapasztalatunk tehát, hogy *áldozni kell a boldogabb országokban érzékelhető állapotok megtekintésére*; nemcsak azért, hogy el lehessen képzelni, melyik ötlet mit jelent, hanem mert az állapotok *bekövetkeznek* nálunk is. Különösen, ha te szünk is érte.

Tapasztalhattuk, hogy e térségben óriási a *külső-felső segítségben bízó elvárás és remény*, amely bizonyára a szociálisan mondott korábbi, redistribúciós időszak lenyomata még az életük javát akkor élt polgármesterekben, képviselőkben és polgároknak. A romániai határoldal települési vezetőiben nem volt ekkora a fentiekben való bizodalom, s ők bizonyára jobban tudják nálam, hogy miért. Nálunk, értsd: Szatmár magyarországi töredékében ez már a szükséges cselekvést bénító határig ért: a statisztikai jelentésektől kezdve a miniszteri látogatásokon át az időközi választásokig csak ezt, a segítséget, a megértést, a közreműködést várják. Hogy valaki majd felfigyel! Hogy valaki majd megért! Hogy valaki majd ad! Hogy valaki majd közreműködik!

Kicsoda? – kérdeztük.

Válasz általában csak egy lesajnáló mosoly volt, amelyen látszott, hogy ha nem értjük, akkor *nem lehetünk jó elvtársak*. Mi magunk viszont nem is akartunk azok lenni, inkább őket bátorítottuk önálló településszövetség, határon átnyúló térségfejlesztő egyesület megalakítására (megjegyzem, ez utóbbi a Kraszna mentén „Ecsedi láp Szövetség” néven a környék hazai településeire nézvést nagy nehezen meg is alakult); közös pályázatírásra, egymás ellen való ki-játszásuk megakadályozása érdekében a folyamatos eszmecserére, hazai és külföldi tapasztalatszerzésre, közös pénz-alap létesítésére stb. Többségükről nem tudták és nem értették, hogy *miért?* – és bár nem szívesen írom le e többségében jól megismert és megszeretett emberekről, hogy úgy látom, csak *nemzedékváltás* után támadhat fel a valódi, a felelős önállóság.

Hogy másutt mi lehetne a teendő a határmenti együttműködést elősegítendő, kívülről és távolról pontosan nem tudható. Elsősorban azért, mert sok az olyan a határ mentén lévő település, ahol a kérdésre abszolút konkrét válasz adható helyben; a megoldásra váró helyzet vagy a *régmúlt helyreállítása*, a *hajdani viszonyok rehabilitációja*, vagy e mellett, esetleg ettől teljesen függetlenül *egy új kihívás*, *egy új helyzet helyi körülmények szerinti* megoldása. Másutt a *történelem kerüti* a tennivalót, mint az utóbbi években Beremen- den: ott a délszláv háború elől menekülőkkel kapcsolatos hirtelen jött tennivalók szabályozták a fölvállalt helyzetet, s korántsem az erre predesztináló múlt, vagy éppen a tudatos előretervezés. Ám azért bizonyára összegyűjthető néhány olyan építőelem, amelyből az *általánosan megtervezhető tennivalók* felépíthetők:

– a település, a térség kapcsolattörténete;

- az elszakított kapcsolatok rehabilitálása;
- a település mai szellemi és fizikai adottságainak számbavétele itt és ott;
- helyi különlegességek, kitörési pontok;
- szellemi adottságok (egyesületek, intézmények, csoportos akaratok) itt s persze ott;
- nagytérségi (regionális) szándékok.⁹

Az alábbiakban ezeket tekintjük át. Ám hogy Bodrogközre és Bodrogköz településeire, Zemplénre és Zemplén településeire, Gömörre és Gömör településeire, vagy bárhová máshová mindebből mi vonatkozhat, vagy éppen mi vonatkozik, azokra *a helyben élőknek kell választ adniuk*. Persze senki másnak, mint elsősorban maga-maguknak. Az alábbiakban ezeket részletezem egy kicsit.

A település, a térség kapcsolattörténete manapság még könnyen feltárható, és nemcsak a dokumentumokból, hanem *a még élők emlékezetéből*, amire – javaslom – a leginkább hagyatkozni kell. Rokonság, szülői barátság, ebből a gyermekek családjaira is átszállt ismeretség, sógor-komaság kötheti össze a határral jelenleg elválasztott településeket, s ezek mindenütt mind közismertek. A múlt idő miatt azonban nem árt összegyűjteni, és valamilyen formában rögzíteni ezeket, és persze a könyvtárakban, levéltárakban föllelhető, az immár történelmi léptékbe került kapcsolatokat is. A közeli, a rokon települések önkormányzatainak hasonlóan fogalmazott határozataiban meg is örökíthető a hajdani, s újból fölvállalt kapcsolat, beleértve ebbe a kapcsolatápolás, a kapcsolatépítés további módjait, formáit. A múltban összekötött sorsú települések esetén a közös helytörténeti, helyismereti kiadvány, együttes térkép, képeskönyv, a közös (ne feledjük, hogy a *tapintat végett* többnyelvű!) kalendárium, a közös alkalmi újság, a közösen használt, azonos frekvencián sugárzó közösségi rádió mind-mind a kapcsolatok fenntartásának és továbbépítésének eszköze lehet. A historikus kapcsolatban álló települések önkormányzatai ragaszkodhatnak ahhoz, hogy saját gyerekeiknek saját iskolájukban saját környezetük ismeretét, és azon belül a határ túlsó oldalaira került testvér-település(ek) történetét, esetleg a kistáj országos(ok)tól elkülöníthető történelmét oktassák is *itt és ott ugyanúgy* a tanítók; talán a közös óvodai mesekönyvek és a közös elemista tankönyvek sem illúziók már, ha egyszer a németek és a franciák *Elzászban* kipróbálták ugyanezt.

A polgárok, a családok amúgy is szervezik tovább a maga-maguk kapcsolatát, átmenvén esküvőre, keresztelőre,

⁹ Lásd erről részletesebben BEKE Pál – KOVÁTS Flórián, *Ajánlások a községi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók készítéséhez*, Bp., 1995, BM Kiadó 59. old., (Településfejlesztési Füzetek, 14. sz.). Ez a Belügyminisztériumból minden településre hivatalból eljuttatott módszertani anyag ugyan nem csak a határ mentén lévő, hanem valamennyi hazai település fejlesztési koncepciójának segédanyagaként készült, de bizonyos, hogy a határmenti együttműködésben részes, vagy azt előkészítő településeken is sikerrel forgathatják.

temetésre, névnapkor vagy újév, húsvét alkalmából, s talán a hivatalok, a helyi intézmények is megteszik ebben a magukét. A vállalkozó kedvüekről azért nem szólok külön, mert saját jól felfogott érdekük szerint már eddig, s bizonyosan ezt követően is kihasználják a lehetőségeket. De talán nem haszontalan a *polgárok civil szervezeteinek* szorgalmazása, az itt és a túloldalon hasonlóan és közösen föl-vállalt azonos célokra szervezett egyesületek megalakítása, amely nemcsak új dimenziókat nyit a bármiféle kapcsolatok ápolásában, hanem az ebben személyesen nem érintettek számára is a cselekvés lehetőségét adja. Persze nem tudhatom, hogy ez miben realizálódhat: hol a hegyközségi együttműködésben és a közös borversenyekben, hol a természet- és tájvédelemben, hol a még élő télbúcsúztató-tavaszköszöntő hagyomány ápolásában, de éppen úgy bármiféle közös rendezvényben, vagy a közösen fenntartott tűzoltóegyesületben, tánczenekarban, kórusban.

Az elszakított kapcsolatok rehabilitálása nemcsak az emberi, a családi, a baráti körre értelmezhető, hanem a kistájra, vagy éppen a kettő, talán három falura jellemző szellemi hagyományok közös felújítására, a valamikor még közösen funkcionált bármiféle intézmény akármilyen együttműködésére, a mezőgazdaság, az állattenyésztés terén hajdan volt közös feladatmegoldásra, a gyümölcsstermesztés, a termény-vagy termékfeldolgozás, a bányászat területén korábban kialakult együttműködés felelevenítésére, a közös tájra-földre jellemző bor termelésének azonos eszközökkel történő szakszerűbbé (ihatóbbá, értsd: piacképesse) tételére, és mindezekkel a másik ország környékbeli piacán való megjelenésre is. A gabona összehangolt betakarítása, a gépi erő közös kihasználása, a gyümölcsaszalás, a közösen kezdett biotermelés, a tájakra jellemző vadak helyi hagyomány szerinti feldolgozása, a malom-manufaktúrák, az adott tájékon jellegzetes és különös gyümölcs bármiféle és sokrétű közös elkészítése mind-mind része lehet ennek, figyelemmel a hajdani, akkor még természetszerű együttműködésre, de figyelemmel az azóta kialakult helyzetekre, a másik ország valamire érzékeny felvevőpiacára, a helyben még élő termelési-feldolgozási hagyományra, az abbéli, remélhetőleg még meglévő kultúrára.¹⁰

¹⁰ Franciaországi tapasztalatom, hogy az élelmiszeráruházak mindegyikében megtalálható a regionális (értsd: *a helyi, a kistáji*) termékek hol hosszabb, hol rövidebb polca pástétomokkal, sajtokkal, vaj-és túróféleségekkel, méz-variációkkal, lekvárokkal, savanyúságokkal, szárított gyógyfüvekkel, szárított vagy éppen sózva tartósított gombákkal, illatanyagként vagy teának árusított szárítottanyagokkal, szárított virágkompozíciókkal, borokkal, likőrökkel, likőrborokkal, pálinkákkal, különféle, a helyi ízlés szerint összeállított, előhűtött húsvariációkkal: nyárson ezzel-azzal dúsítva, gombócba gyúrva vagy rudacs-kákba gördítetten. Ezek nálunk bízást bővíthetőek lennének a helyi népművészeti-kézműves termékek sokaságával: kerámiákkal, babákkal, nád-és sáskészítményekkel, vesszőfonatokkal, kisebb-nagyobb szőttesekkel, lenvászon árukkal stb. Tapasztaltam azt is, hogy a „regionális” termékek között sok a variáció, több a gyártó, és a bizonyára minden esetben más

Nem szükségképpen állami vagy éppen önkormányzati erő szükséges ehhez, inkább a *bátorított magánkezdeményezések* sokasága, amely bízton támaszkodhat nemcsak a hazai, hanem a brüsszeli forrásokból származó támogatásokra, hitelekre is. Az előbb emlegetett állami, de különösen önkormányzati „bátorítás” alatt időleges kedvezményeket, épületek és esetleg még meglévő területek rendelkezésre bocsátását értem, a munka nélkül lévők hosszabb távú foglalkoztatása érdekében adott újabb előnyöket. Az ország belsejében is összefonódhatnak és össze is fonódnak vállalkozók, munkavállalók, települések, termelési szisztémák és a lehetőségek kínálta, a szükség diktálta együttműködések, termékfeldolgozó kisvállalkozások, manufaktúrák, üzemek. Ehhez hasonlóan gondolom a határon átívelő gazdasági együttműködést is, azzal a különös hozaddal, amelyet a másik országnak a hazaitól eltérő viszonyai jelentenek a különféle lehetőségekben.

A település szellemi és fizikai adottságainak számbavétele itt és ott

Ahhoz persze, hogy ennek bárhol nekilássanak, tökéletesen tisztában kell lenni a települések minden adottságával és lehetőségével – bár tapasztaltuk (és nem csak Szatmárban) hogy az érintettek mindenütt azt hiszik, hogy saját magukról mindent tudnak és ismernek. Mégis: amikor a munkanélkülieknek nem képzettségére, hanem *képességeikre* kérdeztünk rá, csak bámultak, hogy mire gondolunk. Amikor a telkeken még meglévő, évtizede kihasználatlan istállók, terménytárolók számát kérdeztük (például *Baranyában*, hogy azokat a sok kicsi termelőhelyet telepíteni akaró vállalkozóknak kiajánlhatassuk), ugyancsak nem tudtak választ adni, és nem is értették, hogy miképpen tekinthetjük értéknek a mindenki házatáján természetes, mívesen megépített, erős, téglafalazatú és cserépfedésű, de régóta üres építményeket. Számos természeti tünemény is természetes helyben azoknak, akik környékén (egyébként szigorúan védett) növények, állatfajok élnek; nem jut eszükbe, hogy bárkit érdekelhetnek, hiszen saját helyébe szorítva ki gondolná, hogy másutt nincs ilyen?¹¹

recept szerint készített hasonló termékek között is óriási a változás. Érdekes: mindegyikük *egy egységre vetített ára magasabb*, mint a nagyiparilag előállított, más polcokon található rokon termékeké. Bizonyára azért, mert különleges ízt, ízlést, máshol nem található hordoznak, amit manapság felárral kell megfizetni.

¹¹ Ki gondolná Magyarországon, hogy eladható érték lehet a nálunk minden vizenyős helyen otthonos *nád*, amely növény egyébként például Németországban jobbra kihalt? Egy élelmes vállalkozó *nádtöveket exportált* a nádgyökérteres szennyvíztisztítási technológiát ott alkalmazó vállalkozásnak. *Nagyecsed*en két hétig vendégeskedett egy angol biológus-csoport egy, csak ott élő *békafaj* szaporodására várakozva. A nagyobbra nőtt ebihalakkal aztán nekiindultak a határnak – ki tudja, mit szőtt hozzá a magyar, de különösen az angol vámszolgalat? Bizonyára más is folytathatná a sort hasonló extrémnek hitt esetekkel, amelyet azonban éppen hogy nem különlegesnek, hanem ter-

Meggyőződésem, hogy az adottságaikat részletesen feltáró településeknek e munka elvégzésére *külső segítő* kell keresniük-alkalmazniuk saját településük polgárainak emberi-szellemi; valamint a község épített környezete és határa fizikai adottságainak összegyűjtésére. Összegző munkájuk eredményét azonban a feltárást végzők alaposan meg kell beszéljék az önkormányzat tagjaival, más helybéli bölcsekkel, az érdeklődő vállalkozókkal, a felelős értelmiségiekkel. Megbeszéléssorozatuk eredményeképp összegezhető a helyben véglegesnek ítélt feltár. Az elkészült lajstromot aztán ismét hosszasan meg kell beszélni a hasonló feltárást már megszervezett, a határon túli szomszédos településsel, esetleg az általuk egynek gondolt kistáj más, az akciót ugyancsak megoldott településeivel. Csak így, lépésről-lépésre haladva készíthető el az az *adottsággyűjtemény*, amelyet azután az együttműködésben részes települések hasonló listáival egybefoglalva lehet újból átgondolni, a vállalkozások fejlesztéséhez értő szakembereknek eljuttatni, a valamiben fantáziát látó helybéli vállalkozók rendelkezésére bocsátani, vagy külső, távoli befektetőknek kiajánlani.

A helyben elképzelhető „kitörési pont” harcias megfogalmazása alatt azt az egy (vagy több, de egymással összefüggő részletekből épülő) *fejlesztést* értem, amelyet egyébként csak a fent részletezettek megoldása végeztével lehet megállapítani. Az adott településre, a határon túl lévő társára vagy akár a határon átnyúló kistáj településeinek közös „kitörési pontja” alatt a *legfontosabb fejlesztési tennivaló* meghatározását értjük; azt, amelynek megvalósításáról a település (vagy környéke) jelenlegi állapotának *döntő mértékű megváltozása* remélhető.

Sikerétől több más, ugyancsak pozitív folyamat elindulása várható. A kitörési pontként elhatározott, vélhetően bonyolult cselekvés megvalósítása csak akkor sikerülhet, ha elérése érdekében *minden ennek rendelődik alá*, s ha elérésére további fejlesztéseket úgy és azért kezdeményeznek, hogy a változó állapotok végül mintegy kikényszerítsék elérését. A jelenlegi helyzetből való „kitörés” nyilvánvalóan szorosan kötődik az adottságokhoz, az érzékelt, vagy éppen még ismeretlen és feltárandó erőforrásokhoz. (Megjegyzem: a helyben föllelhető értékek közül bármely elindítója lehet egy hosszabb távú fejlesztési folyamatnak. Valószínű, hogy a kitörés, a radikális változtatás útja és módja már megfogalmazódik a kívánságok, a vágyak között is, de ezt bizonyosra nem vehetjük.)

Egy francia település- és közösségfejlesztőt egy reménytelen helyzetű kisváros hívott segítségül helyzetének megváltoztatására. Valóban nem volt ott semmi olyan elem, amelytől a változás kézenfekvő vagy egyszerű lett volna. Bezárt kisebb üzemek, megszüntetett bányák, nagyfokú munkanélküliség, elrontottnak vélt és ítélt, kilátástalan-ná nyomorodott életek. Az elköltözés is megindult volna, ha találtak volna fizetőképes keresletet lakásaikra és há-

mészetesnek kéne vennünk, ha lehetőségeinkkel és adottságaikkal helyünket keressük a világban.

zaikra az ottaniak, de hát mint ez nálunk is tapasztalható, a válság sújtotta helyre senki sem vágyik.

A tájékozódással töltött napok közben észlelte a vendég a városka mellett húzódo csatornát, amelyen föl- s alá közlekedtek a bárkák. Évtizede így hajóztak azon. Mindenki until ismerte, senki sem törődött velük. Nem volt miért megállniuk, hiszen nem vezetett ide fontos út, nem volt vasútállomás, így átnakó sem kerülhetett oda. Sohasem volt ott fontos üzem, nagy tömegű mezőgazdasági áru, amit el kellett volna vinni.

Egy bárkajavító műhellyel kezdték. Idővel bővíteni kellett. Büfére, később étteremre, végül szálláshelyre lett szükség. Később mindezekből egyre több. Egy kamionos vállalkozó is megtelepült. Idővel egyre több szállítanivalója akadt. Hamarosan nagyobb kikötőt építettek.

A „kitörés” persze bizonyosan *versenyfutás* is az esetleg hasonló helyzetben lévő településekkel. Bizonyos, hogy a prosperitásának első grádicsához érkezett városka szomszédai is megtehették volna ugyanezt. De nem tették. Arról nem szól a fáma, hogy velük mi van, de gyanítható, hogy esetükben is fellelhető olyan belső tartalék, adottság, *erőforrás*, amely más úton-módon kimozdíthatja őket esélyességükből.

Egy határmenti település a „különleges gazdasági övezet” kölcsönös, ide- és odaát egyaránt megpályázandó státuszára vágyik, amely reményeik szerint a határtól független. Ez mindkét országban hasonló előnyöket biztosítana a térségnek: kölcsönös vám- és adózási kedvezményeket adna. Másutt repülőtér kialakításában gondolkodik az önkormányzat, amely két ország városainak (és piacainak!) gyors elérését, illetve árujuk Budapestre irányuló gyors továbbítását tenné lehetővé. A harmadik szabadegyetemet szervez bel- és külföldi szakembereknek, települési vezetőknek az együttműködés útját kölcsönösen keresve. A negyedik a vasúti pályát hosszabbítaná, amellyel átmenő teher- és személyforgalmat teremtene. Az ötödik évek óta közös népfőiskolán készíti fel a határ két oldaláról érkezett érdeklődőket, kistáji kitörésüket az összehangolt turizmusban feltételezve.

Ki a megmondhatója, hogy közülük melyik lesz sikeres és melyik vérzik el külsődleges okok, ügyetlenkedés, kishitűség vagy más miatt? Vagy talán éppen azért, mert helytelenül becsülték fel lehetőségeiket, mert csalóka volt reményük, óhajuk? Érheti vereség őket a már emlegetett versenyfutás miatt is. A jelenlegi helyzetet azonban nem erre gondolva élük át. Évtizedek óta várt esély teremtődött számukra a kitörés látványos lehetőségével.

Sikerülhet két ország eltérő lehetőségeit a mindkét államban azonos jogi státuszú térség különleges előnyeivel kihasználni, és oda – a biztosított előnyök, és így a nagyobb profit miatt – több vegyes vállalkozást letelepíteni. Sikerülhet a repülőtérrel olyan légiforgalmat bonyolítani, amely aztán a földön is munkát, beruházást eredményez. Hozzájuk képest kevésbé látványos a kitörést képzéssel, eszmecserevel, gyakori találkozók szervezésével, a kölcsönös együttműködést közös gondolkodással keresők útja. Mindegyikük sikerében bizakodunk, de úgy véljük, hogy *legkevesebb az emberek fejlesztését végzők* csatlakozhatnak.

A kitörésnek ez gyaníthatóan lassúbb, de biztosabb útja. Nem engedélyektől, nem külső érdeklődőktől, nem importált pénztől, nem idegenektől függ.

A „kitörés” persze nem szükségképpen csak egy dolog, egy ötlet, egy terv, egy valaminek a megvalósítása. Kitörést jelenthet a következetes tudatosság is. Igényességben, tisztaságban, rendezettségben, egy elhatározott szándék hosszú távú, töretlen megvalósításában.

Balatonfűzfő inkább ipari település volt a köztudatban, mintsem üdülőhely. A két világháború között odatelepült vegyüzem lakótelepe, minden bája ellenére akárhol lehetett volna. A tóparti falu is inkább a hátát mutatta a víznek, sem hogy arra fordult volna. A vasút, az országút is elválasztotta arról. Előtte Akarattya, Kenese, mögötte Almádi nagy múltú, jeles fürdőhelyek strandokkal, kiépített infrastruktúrával, erre vonatkozó hagyománnyal és ismerettel.

Aztán egyszer csak megnyílt egy olyan strand, amelyhez hasonlóan rendezett és igényes messzi környéken nem volt. Elsők között építettek csúszdát, a strandon rendezvényeket szerveztek. Fölépült egy uszoda, amelyet bármikor használhatott bárki. Egyszer csak át lehetett menni a vágányokon és lett parkoló is elegendő. Útjai burkoltak, jól világítottak, fái gondozottak. Római romokat leltek, bemutatóhelyét már tervezik. Középkori templomromját konzerválták. Parcelláznak, középületeket emelnek. Ünnepekkor zászlók lengenek a deltánál. Európa zászlaja is, hiszen nemzetközi üdülőhellyé vált.

Hogy mindebből mennyi a vezetők személyes ambíciója (és persze sikere), mennyi az önkormányzaté, hogy milyen szerepe volt ott a közmeghallgatás óta is rendszeresen megtartott falugyűléseknek, és milyen szerepe van a helyi újságnak, és persze a nyugdíjasokkal, a lakótelepen lakókkal és a legkülönbözőbb lakossági csoportokkal való folyamatos (nem mindig békés és harmonikus) párbeszédnek, ki tudja ma már! Tagadhatatlan, hogy kitört a Nitrokémia kötöttségéből, falusi be- és elzártságából, korábbi szürkeségéből, és markáns, jövőjét immár több lábon megélő, sikeres településsé vált.

Hajós kitörése is tudatos fejlesztőmunka eredménye. Itt a helyi társadalom szövetébe beépült népművelő vált a fejlesztés motorjává. Bizonyosan nem „kitörési pontként” észlelte az akkor még romos pincefalut, noha annak rehabilitációja érdekében végzett évtizedes munkája során világossá vált, hogy rendbetétele a település jövőjének záloga. Ott manapság természetes az idegenforgalom, immár piacképes a bor, több autóbusznyi a szálláshely, és mindennapos a német kapcsolat, amely a nemzetiségi tudat életbentartásához nélkülözhetetlen. A vendégeskedés eredményeképpen megteremtett újabb beruházások is a leleményességét dicsérik.

A kitörés lehetőségét véletlenek is hozhatják, de bizonyos, hogy azt észre is kell venni. Ki tudja, hány település miben élte meg azt a véletlennek mondható alkalmat, amelyet elmulasztott kihasználni! Nagyobb város esetében persze csak több ilyen alkalom egyidejű megjelenése (avagy ennek tudatos előkészítése) jelenthet markáns kitörést. Kisebb településeken azonban lehet, hogy az apróságok észrevételén múlnak a dolgok.

Nagyszakácsi annak köszönheti jelenkori kitörését Somogy többi falvához képest, hogy valakinek eszébe jutott: a királyi szakácsok utódai a helybeliek. Nagyrendezvényük kiemelte a falut a környék települései közül, vendégforgalma kapcsolókat teremt, a helyiek látókörét bővíti, idővel majd észrevétel nélkül életminőségüket változtatja meg. Még nincs szó hajósi méretű vendégforgalomról (egyelőre!) bár az sem biztos, hogy mindenütt a tömeges vendégjárás a cél. Az sem tudható bizonyosan, hogy az ugyancsak somogyi Bánya mit és mennyit köszönhet a természetes gyógymódok hazai divatjának, annyit azonban máris, hogy ismertté válva felértékelődtek a határban lévő telkek, és így nemcsak a helyi tulajdon, hanem a helyi polgárok élete is. Még ennyire sem tudható, hogy Kakasd kezd-e valamit különleges, Makovecz Imre-tervezte Faluházával, amely Szekszárd és Pécs között már az építkezés során is megállásra készítette az autósok többségét. Ha a nem messze lévő Sió csárdát és a paksi templomot, Makovecz közeli munkáit is a saját maguk kitörési pontjának gondolnák, logikus lenne, ha egy-két helyiségükben a hazai organikus építészeti múzeumát valósítanák meg. Múzeumot? Azt is. Időszaki kiállításokat is, előadásokat, találkozókat is. A témáról konferenciákat szervezhetnének, kiadványokat jelentethetnének meg. Bonyháddal a hátuk mögött nem is kellene a jelenleginél bővebb infrastruktúra, bár szinte biztos, hogy a megállított idegenek kiszolgálására megmozdul a helyben holt tőke.

Elemi részecskéi ezek egy-egy település jövőjének, de hát az ilyen apró darabokból, az ilyen véletlenekből, az ilyen ötletekből épülhet ki az a híd, amelyen a jövőbe sétálhat néhány száz helybeli polgár. Ők így, mások másval, másként.

A jelenlegi – megjegyezzük: bármilyen – állapotból való kitörés nyilvánvalóan nem sikerülhet egy polgármesternek magában, és nem elegendő hozzá pusztán a képviselő-testület egyetértése. A polgárok cselekvő hányadának (nem egy esetben előfordulhat, hogy egyelőre kisebbségének) egyetértése, segítő közreműködése nélkül nehezen valósítható meg bármi, nemhogy hosszú távot meghatározó, esetleg több évre is feladatot adó, bizonyára áldozatokkal járó fejlesztőmunka. A közösen meghatározott kitörési pont melletti döntés más ügyeket esetleg hosszú évekig halaszt, és ha nincs ezt a helyzetet elfogadó többségi türelem és megértés, könnyen kedvét szegi, hibát vét, a sürgetéssel helyzetet ront a vezérléssel megbízott személy vagy társaság.

A kitörési pont keresése és meghatározása tipikusan az a feladat, amelyben leginkább elkél a már többször emlegetett külső szakértői szem, a távoli, a helyi állapotokba és viszonyokba avatatlan szakember, az adott helyzet lehetőségeire érzékeny fejlesztő. Kész megoldással bizonyára egyikük sem rendelkezik, de hát miért is bírma ilyenekkel? Am kérdéscöltevéseik, a legkülönbözőbb emberekkel való, az előléttől és az előítéletektől mentes beszélgetéseik, a feltehetően hosszan zajló, kisebb csoportokat átfogó hangoz gondolkodásuk (mint szelíd technikák), a vélhetően elindított helyi képzések aktivizálhatják a saját, és aktivizálhatják a helyi partnerek gondolkodását.

Ennek találkozását kell kivárni. Tagadhatatlan, hogy ehhez is szükséges a türelem.

Kitörési pontot persze csak ott találhatunk, ahol jó a levegő, ahol iható a víz, ahol nem süllyedünk szeméttbe, ahol járhatóak az utak, van orvos, telefon, megfelelő kereskedelem és elegendő szolgáltatás, ahol a helyi társadalommal folyamatos párbeszédet tart az önkormányzat, ahol információkhoz juthatunk, ahol összejöhetünk beszélgetésre, ahol fontos a másik ember, ahol feltáródtak a tartalékok, és ahol *a helyi ember* a legfontosabb erőforrás.

Szellemi adottságok (egyesületek, intézmények, csoportos akaratok)

Már korábban szót ejtettem arról, hogy az egyéni-családi *magánjellegű*, és az önkormányzatok által képviselt *hivatalos* kapcsolatrendszeren túl kell legyen helyben (és a szemközti településen ugyancsak, akár a másik településével együttműködő, de azzal akár egybe is szervezett) olyan civil akarat, amely *egyesületi formában megjelenve képviseli a határon átívelő települési* (önkormányzati, intézményi, vállalkozói) *együttműködést*, vagy akár generálja azt. Az egyéni kapcsolatok az idő előrehaladtával elgyengülhetnek, a hivatalosak egy itteni vagy túloldali, szerencsétlenre sikerült önkormányzati vagy országos választást követően megakadhatnak, s különben is: a még törekény határmenti együttműködések bizonyára erősen kiszolgáltatottak (reméljük ugyan, hogy e téren a későbbiekben már soha többé nem ellenséges!) politikai indulatoknak. A „népet” azonban, mint tudjuk, *nem lehet leváltani*. Ha egy település népességének meghatározó többsége egyetért a határ túlsó oldalán lévő település polgáraival szervezett folyamatos együttműködéssel, s ezt nemcsak az ennek gondozására alapított egyesületének Alapszabályzatába írja, hanem cselekedetek hosszú sorával ki is nyilvánítja, akkor (legalább) a mindenkori helyi hatalom nem kerülheti meg őket, nem állhat ellent nekik.

Feltételezve a barátságos viszonyokat, a demokráciát.

A feltárt és rögzített múltbéli együttműködés, a település rehabilitált egyéni, intézményi és önkormányzati kapcsolatai, az együttműködés lehetséges útjait keresendően elvégzett helyi állapotfeltárás, a kitörési pont esetleg egyeztetett vagy éppen közös meghatározása akkor épül be valójában a település polgáraiba, ha saját civil szervezetük gondoskodik folyamatos fejlesztéséről. Ahhoz, hogy ez ne akció, eseti fellángolás, esetleg egy választási ciklusra, netalán kampányra szűkülő alkalom, hanem szervesen épülő, az idők végtelenjéig tartó folyamat legyen, az *ügy közösségi gondozása* szükségeltetik.

És ezen túl még néhány apróság.

Például az, hogy mindenki ismerje a szomszéd, a határon túli település anyaországga *többségi nyelvét*. Bár magam is jártam olyan dél-alföldi városkában, amelyben az érettségiző fiatalok közül sok nem a szülőhelyén, hanem az ország általuk boldogabbnak hitt nyugati felén véli megtalálni boldogulását, tudom, hogy döntő többségük e – szomorú – szándék ellenére sem költözik el, hiszen *nincs hová*.

Lehet tehát, hogy a határok mentén lévő települések fiataljai is hasonlólt forgatnak a fejükben, de tudnunk kell, hogy az ugyancsak illúzió; az ő többségük is leginkább helyben marad, s ott kell gondoskodniuk maga-magukról éppen úgy, mint leendő családjukról. Az európai struktúrákba és lehetőségekbe kerülve bizonyára ismerni kell egy odavalósi nyelvet annak, aki boldogulását szélesebb ívben képzelel, de helyben (esetünkben a határhoz közeli településen) maradva a *szomszéd nyelvét* biztosan beszélni kell. Ezért persze az iskolák, s az iskolák gazdái a felelősök, de az egyetértő, a támogató háttér megteremtése a határon túli együttműködéshez ragaszkodó felnőttek: a szülők, mint helybeli polgárok dolga.

(Megjegyzem: *nyelvtanárként alkalmazható a határ túlsó oldalán lévő település erre vállalkozó nyelvszakos pedagógusa, és ha nem lehet azt a tanmenetbe építeni, hát vasárnapi iskolában, hétvégi kurzusokon, a nyári szünidőben lehet alkalmat teremteni erre, s ez esetben nem szükségképpen csak az iskoláskorú fiataloknak. S persze nem gondolom, hogy csak ideát kellene törekedni erre, hogy tehát csak hazai, a határ mentén élő fiataljainknak kellene szlovákul, románul, szerbül, horvátul, szlovénül vagy németül tanulniok; az együttműködésben részes magyar települések iskolái is delegálhatnak magyar szakos, az idegenajkúak tanítására külön kurzusban felkészített pedagógusaikat az odaát szervezett tanfolyamokra. S ha az iskola nem vállalja mindenek bonyolítását, s az önkormányzat feleslegesnek véli szerepvállalását? – bonyolíthatja mindezt az emlegetett egyesület is!*)

Vélhetően az együttműködés fenntartásában oroszlánrészét vállaló egyesület(ek)nek kellene felvállalniok az abban érdekelt település vagy a kistáj településeinek közös *érdekérvényesítését* végző szervezet megalakítását is. Ha nem ők tennék, hanem a megye vagy a megalakult eurorégió, akkor nem az ő(k) helyi, hanem azok nagyobb ívű szempontjai lennének meghatározók, s tán érzékelhető, hogy (ha nem is ellenükben) *e szövegben a valódi lokalitás, a helybeliek érdekeinek valóra váltását szorgalmazom*. Úgy képelem tehát, hogy a falvak, az érintett települések, vagy az azok együttesét jelentő kistáj határmenti együttműködéseiben jeleskedő civil szervezet(ek) az érintett önkormányzatok, és persze az érintett megyék, és igen: az érintett eurorégiók képviselőinek meghívásával, de leginkább az érintett vállalkozók, a közreműködésben részes intézmények, és az ugyancsak feladatvállaló egyéb civil szervezetek bevonásával *fejlesztési (vagy ha ez a név már korábbi funkciókra foglalt, akkor „együttműködési”, esetleg „együttműködés-fejlesztési”)* tanács néven új szervezetet hoznak létre, amely szervezet semmi másra, csak a feladatok és szándékok *koordinálására* való. Lehet ez alkalmi vitafórum, lehet ajánlattételre feljogosított társaság, lehet – átruházott funkciókat viselve – döntési fórum; működhet pénz nélkül, avagy pusztán pályázati nyereseményekből, működhet tagdíjból vagy kötelező hozzájárulásokból, de létrehozhat lokális fejlesztési ügynökséget is, és alkalmazhat a határmenti kapcsolatok menedzseléséhez értő szakembert – mindez csak megállapodásuk és Alapszabályuk kérdése.

(A dolgok mai állapota szerint igazából egyik államigazgatási szervezetnek sem feladata a határmenti együttműködés segítése; az ezért egyébként sokat tévő Külügyminisztériumnak igazából túl kicsi ez a lépték, míg a Belügyminisztériumnak a határ átlépése miatt egyelőre túl nagy a feladat, a vidékfejlesztéssel foglalkozó főhivatalnak a „külföldiek” részvétele miatt tán túl összetett, a Miniszterelnöki Hivatalnak viszont túlzottan vidéki... A már korábban említett Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma majd megpróbál ennek országos gazdát keríteni, ám egyelőre nem tudhatjuk, hogy milyen sikerrel. Féltő, hogy helyben sem vagyunk másképpen: az önkormányzati törvény tulajdonképpen nem teszi a határmenti együttműködést a testületek és hivatalaik feladatául, de hát hogyan is tehetné! – így aztán fejkvóta, cél-támogatás stb. sincs rá. Egyik önkormányzati intézménynek sem kimondott funkciója ennek támogatása. Az e térségben előforduló határőrség feladataiból adódóan pedig pusztán védelmez, a vámőrség természetes funkciója szerint tilt; ki más lehetne tehát az igazi gazda, ha nem a helyi társadalom maga? Ez jeleníthető meg tehát a határmenti együttműködés szorgalmazásáért működő, illetőleg létrehozandó egyesületeivel, és ezt jelenítené meg az emlegetett „fejlesztési”, „együttműködési”, „együttműködés-fejlesztési” tanács általuk való összeszervezése is.)

Ne feledjük: ez az ország már vagy nyolcvan éve köröskörül zárva van. Lehet, hogy voltak különbségek ebben ekkor-akkor, voltak könnyítések a '60-as évektől, megjelent a „kishatár”-átlépő, és egyre többször és több helyütt nyit alkalmi kaput Magyarország szomszédjaival valamely sátoros ünnep alkalmából, de ahogyan Európa bezárkózott az első világháborút követően, úgy zárkóztunk be mi és szomszédaink is, mégha ez a keleti birodalom idejöttével eszelőre is fokozódott. Igazából még ma sem vagyunk túl rajta, és csak reménykedhetünk, ha tán egy emberöltő múltával, valamennyi szomszédunk Európai Unió tagjává ez körülöttünk (is) végleg megszűnik. Nyithatnak e záron a nemzetközi szervezetek, különféle egyezmények, a mindenféle kormányok, de leginkább azok, akik a határ mentén ebbéli akarataikat megfogalmazzák, erre és e célból egyesületben szövetkeznek, és a határ záróvonalát az emberi, a hivatali, az üzleti és a civil kapcsolatok százezreivel minden nap minden órájában átléplik.

Mert leginkább rajtunk múlik a dolog. Hiszen hiába nyílna ki a határ, ha mi magunk nem mennénk át rajta.

Nagyterségi (regionális) szándékok

Egy adott település határon átnyúló együttműködésének tervezésekor, de különösen szervezésekor ajánlatos ismerni azokat a terveket és szándékokat, amelyeket kinek-kinek saját megyéje és a határon túli település(ek) köz-igazgatási középső szintje (ha van) megfogalmazott; amelyet a hazai nagyobb területegység, a fejlesztési szándékokban illetékes régió (és esetlegesen a túloldali tervezési-fejlesztési területegység) óhajt; s végül amit a területükön esetleg már szervezett, a határon átnyúló eurorégió akar. Már persze, ha megfogalmaztak, óhajtanak, akarnak bár-

mit is e témát illetően. Könnyen lehet ugyan, hogy a deklaratív szintig már eljutottak valamennyien, tehát talál az érdeklődő nyilvánosan megfogalmazott szándékokat, de abban már bizonytalan vagyok, hogy azok nyújtanak-e számára határozott iránymutatást, valódi segédletet. Egyelőre fölöttébb gyakori ugyanis e szinten az olyan általános szöveg, amellyel a konkrét munkába kezdő nem tud mit kezdeni. Legfeljebb azt érzékelheti, hogy *elvileg* nincs senkinek semmi kifogása tervezett szándékaival.

Konkrétabb fogódzót jelentenek a határmenti kapcsolatok keresésében és gondozásában már régóta élen járó kereskedelmi és iparkamarák megyei irodái, a vállalkozásfejlesztés szervezetei, különösen ezek alsó, kistérségi szintje.¹² A határmenti együttműködések tervezésében rajtuk kívül komoly tanácsadó lehet valamennyi, a regionális kapcsolatokat kutató *akadémiai intézet*, és náluk is konkrétabb tapasztalatokkal, s így tanácsokkal rendelkező (het)nek azok a szervezetek, amelyek valamilyen brüsszeli pályázatot már elnyertek, talán éppen a határmenti kapcsolatok lehetőségeinek feltárására.¹³ Az e témában cselekedni vágyó települések igényes tanácsadói lehetnek a *regionális PHARE-irodák*, amelyek nemcsak a pályázati lehetőségek ismeretének birtokában vannak, hanem (bizakodjunk!) ismerik a korábban a határmenti együttműködés témájában díjazottakat, és birtokában vannak nemcsak címüknek, hanem zárótanulmányaiknak is. Ők mindannyian természetesen nem e téma külön kiemelt és specializált tanácsadói, csak érintőlegesen érintettek ugyanúgy, mint a már emlegetett központi államigazgatási szervek egy része. Ám ettől még véleményük, sőt, tapasztalatuk is lehet, s meggyőződésem, hogy szívesen állnak bárki rendelkezésére. Rajtuk, és a már emlegetett-lábjegyzetelt Fórumon kívül nincs máshová fordulni.

Persze léteznek minden megyében olyan távlatos *területfejlesztési tervek*, amelyek (s ugyancsak bizakodjunk!) nem nélkülözhetik határmenti térségeik fejlesztését,¹⁴ s amelyekben bizonyára szó esik ezekről az országos, de megyei perifériáknak lehetséges külső kapcsolatrendszeréről is. Ezek ismerete ugyancsak kívánatos, még akkor is, ha némelyikük jelenleg vita (értsd: a szükséges megfon-

¹²Lásd például a Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány *Háromhatár Regionális Gazdasági Együttműködés*, Sátoraljaújhely, 1999, ZRVA, angol, magyar, ukrán, szlovák nyelven kiadott összegését.

¹³Lásd például *Magyar-román határmenti térség fejlesztési koncepciója és programja*, Bp., 2000, Terra Stúdió Kft, 178 old., Phare – projektszám: ZZ-9622-01-01. Az általam ismert, 2000 áprilisában megjelent szöveg az „egyeztetési anyag” alcímet viselte, azóta vélhetően a megvitatott és jóváhagyott változat is föllelhető.

¹⁴Ne feledjük, hogy a 19 hazai megye közül csak Fejér, Heves, Szobnok, Tolna és Veszprém megyék nem határosak „külfölddel”, s bár Fejér, Tolna és különösen Heves esetében a határtól való távolság nagyon csekély, tehát e megyék távlatos terveinek a határvidéki problematikával is foglalkoznia kellene, az e szövegben értelmezett *határmentiség* lehetőségeiben és feladataiban bizonyára nem érintettek.

tolás) tárgyát képezi, és még formálódó állapotban van, vagy csak koncepcionális (értsd: embrionális) állapotban létezik. Ezekon túl, és sajnálatos módon általában ezektől függetlenül létez(het)nek a határral érintőleges *kistérségi fejlesztési prognózisok*, elképzelések, programok, tervek (a nem kívánt esetenként törlendő). Ezek megrendelői az adott konkrét településtársulások, s általában az abban képviselt többségi véleményt tükrözi az ezekben olvasható, a határon túli kapcsolatok lehetőségének közeli vagy távlatos jövőjét leíró *szövegtöredék*. Lehetnek *szakági* (vízügyi, környezetvédelmi, természetvédelmi, oktatási, katasztrófa-elhárítási, közlekedési, mezőgazdasági, erdőművelési és egyéb) *fejlesztési koncepciók*, tervek; lehetnek a megyei, az országos civil egyesületek, vagy ezek szövetségei által leírt fejlesztési szándékok saját területüket illetően. Ezeket feltárni nem könnyű munka, de valamennyi érintőleges szándék, terv, akarat megismerése érdekében azonban fölöttébb célszerű.

Én magam egyébként – mindezek feltárása és megismerése mellett – leginkább azt javasolom, hogy a kapcsolatokat helyben menedzselők társasága innen és a túloldaltól közösen keressen meg a megyei közgyűlésnél és hivatalában, a regionális fejlesztési tanácsban néhány olyan értelmes embert, aki e tárgyban nemcsak illetékes, hanem ráérő ideje van, és *beszélgessenek*. Ugyanezt tegyék a határ túlsó oldalán lévő magasabb (középszintű) területegység esetében is. Ha van határmenti helyzet (és a határ mentén körös-körül valamennyi településünk esetében ez bizonyára van); ha azokon voltak és vannak működő túloldali kapcsolatok, ha föltárták saját és a szemközti, vagy a kistáji lehetőségeket és azok esetleges távlatait, épeszű ember amúgy sem tehet, és nem is tesz mást, minthogy az okosabbakkal meghányja-veti azt.

III.

A *szöveg élére választott szókapcsolat*, a „határok nélkül” nem az én találmányom. Ezt a kifejezést egy francia alapítású nemzetközi orvoscsoport is használja, amely szervezetben önkéntesen dolgozók humanitárius szolgálatot vállalnak akár az egymással szemben háborúzó feleknél, akár másutt. Emlékezetemben felmerül egy nemzetközi televíziós játék is, amelyet éppen azért illettek így, mert a versenytársak minden esetben a határokon túli akárcik voltak. Helyesebben: határon túli *emberek*, a könnyed bolondozással kitöltött műsoridőn túl egyidejűleg azt is demonstrálva, hogy zsákban ugrálni, vízzel vagy hintőporral teli léggömböt felfújni magyar, bajor, spanyol vagy svéd egyaránt tud, s *bárhon is van hazája*, éppen úgy hasra esik, vizes vagy hintőporos lesz, mint a másik. Közülük mindenki ugyanannyira mulatságos, s ezen ők maguk is hasonlóképpen derülnek.

A „határ”, mint választóvonal a szerencsésebb sorsú nyugat-európaiaknak is útjában állt, ha külön tárgyalások majd egyezmények tárgya lett. Mint láthattuk, végül eredményesen lebontották azt. Ha az országúton az immár csak táblával jelzett új országba kerülünk, a KRESZ

szabályain kívül minden megváltozik: a nyelv, és így a kiírások, a pénz, a habitus, a szokások s bizonyára a hagyomány, a történelem és még annyi minden más, amely az egyik országot egy másik nemzetté teszi.

Számunkra a határ különös fájdalom, hiszen az egykori nagy haza belsejéből vagdaltak ekkorát, mint amekkorát örököltünk, s amilyen határok között ma élünk. Hogy ki maradt azon belül, s ki esett kívülre, azt a korábban fektetett vasútvonalak iránya; árkok, patakok, folyócskák véletlenszerű vonala vagy éppen akkori áradása s a szomszédok étvágyával fordítottan arányos hazai destruktivitás döntötte el, jól tudjuk. Tudják az utódállamokban is, hiszen éppen tagadott lelkiismeret-furdalásukból táplálkozik náluk több, egymással könnyen rokonítható mozgalom. Nem könnyíti a hazai traumát, hogy a közeli Lengyelország határát is nagyhatalmi érdekből tologatták a második világháborút követően mindkét oldalon egyre nyugatabbra, bár az ő számukra már az is külön öröm, hogy egyáltalán volt mit tologálni, hiszen a korábbi századokban ez az ország csak a lelkekben élt; földje, s így határa sem volt. Fájdalmas tehát, és bizonyosan belé épült, része lett lelkialkatunknak Trianon, de nem kell versengenünk a negatív elsőségért. Nem egyedüli az, ami Magyarországgal történt.

A déli szlávok fertelmes háborújából láthattuk, amit láthattunk: végül is rekonstruálódtak a korábbi határvonalak. Bizonyára azért, hogy az első világháborút követő idők logikája szerint másokat most *kizárjanak* általa. Csak bizakodhatunk, hogy ennek végre vége, noha a napi hírekből kihallatszik, hogy e záróvonalakkal még nincs minden rendben. Az előbb idézőjelbe emelt „határ” tehát *komoly dolog*, s az annak mentén, azt átlépve szerveződő, a végre az együttműködést szorgalmazó folyamatok ugyancsak.

Néhány évvel korábban még értelmezhetjük a határmenti együttműködést úgy, mint a határon túlra került magyar nemzetestekkel való kapcsolatfelvételt és kapcsolatépítést, de bizonyos, hogy a leendő *státustörvénytől*, a határon túlra került, azon túl élő magyarokra vonatkozó kedvezmények életbe lépését követően ez az értelmezés elhalványul. A határmenti együttműködés nem lesz más, mint ami: a véletlenszerűen az államhatár két oldalára került települések *másik oldal felé kinyíló együttműködése*, az eddigi egyoldalú életük, a csak a saját országuk belseje felé irányuló kapcsolataik kiszélesítése, megduplázása, életük növekedése, helyzetük felértékelődése.

Hogy mint a madarak, a felhők vagy a szelek, *bámerre* fordulhassanak.

A HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK ÉS FEJLESZTÉSEK FÓRUMA KONFERENCIÁJA

Kaposvár, 2001. szeptember 6-9.

Előzmények

A Határmenti Együtműködések és Fejlesztések Fórumát (HEFF), mint saját munkacsoportját 2000. novemberében hozta létre több magyarországi és határon túli egyesülettel, szervezettel – köztük a Magyar Kultúra Alapítvánnyal – történt előzetes kapcsolatfelvétel után a Közösségszolgálat Alapítvány. A határon átnyúló kapcsolatok szervezetté, rendezetté, szabályozottá és szabaddá, s egyszersmind az élet minden területére kiterjedtté tételének szükségességét, a viszonyok normalizálását az adott térségekben élők – elsősorban települések, civil szervezetek, gazdasági vállalkozások és egyének – régóta szeretnék elérni, hiszen ettől függ saját boldogulásuk, eddigi perifériális helyzetük kedvező megváltozása.

A Határmenti Együtműködések és Fejlesztések Fórumában résztvevők elhatározták, hogy a kapcsolataik javításáért, a térségeikben szükséges fejlesztések kezdeményezéséért, lehetőségeik kiteljesítéséért egymással együttműködnek, illetve kezdeményezéseikről tudósítják az illetékeseket, ilyen módon is kifejezésre juttatva érdekeiket, és partnereket, forrásokat keresnek közös céljaik elérésére.

A Határmenti Együtműködések és Fejlesztések Fóruma kaposvári konferenciájáról már 2000 novemberében határoztak, sőt annak időpontjául az Alpok-Adria Kiállítás és Vásárt jelölték meg.

A Magyar Kultúra Alapítvány székházában, Budapesten, 2000. november 30-án a Határmenti Együtműködések és Fejlesztések Fóruma konferenciáján megjelentek **ÁLLÁSFOGLALÁSA ÉS NYILATKOZATA** a határmenti kapcsolatok fejlesztésére irányuló együttműködések közös szándékáról és feladatairól a következő volt:

1. A „Határmenti Együtműködések Fóruma” című konferencián megjelentek:

egyfelől a magyarországi határmenti települések, ill. az ő határmenti helyzetükhöz kapcsolódó tevékenységű civil-, gazdasági-, szakmai- és fejlesztő szervezetek csatlakozó alább megnevezett csoportjai;

másfelől, a Magyarországgal határos országok magyar határ menti települései és az ő határmenti helyzetükhöz kapcsolódó tevékenységű civil-, gazdasági-, szakmai- és fejlesztő szervezetek alább megnevezett csatlakozó csoportja (a továbbiakban: határmenti együttműködők) a magyar és a szomszédos országok határmenti kapcsolatainak mindenre kiterjedő, a maguk szükségleteinek legteljesebb körét a legátfogóbban kielégíteni kívánó gyakorlati bővítése, ennek elméleti, szakmai előkészítése, elsősorban közösség-, szervezet-, település-, térség- és régiófejlesztése, partnersegeinek, együttműködéseinek kialakítása céljából, a mai napon a budapesti székhelyű Közösségszolgálat Alapítvány

szervezeti keretein belül és szakmai, kapcsolati bázisán (az Alapítvány munkacsoportjaként) alulírottak egybehangzó szabad akaratukból megalakítják a **Határmenti Együtműködések és Fejlesztések Fórumát**. A fórum rövidített névhasználata: Határmenti Fórum.

2. A Határmenti Fórum együttműködőinek körébe belépők kinyilvánítják, hogy tevékenységüket az 1993-ban alapított és bejegyzett Közösségszolgálat Alapítvány (székhelye: Budapest I., Corvin tér 8.; kuratóriumi elnöke: Beke Pál) számára a jogszabályok által biztosított keretekben kívánják megkezdeni és (egyelőre meghatározatlan ideig) folytatni az Alapítvány alapító okiratában rögzített céloknak és feladatoknak is megfelelően. A határmenti együttműködők ugyanakkor nem zárják ki annak lehetőségét, hogy a későbbiekben céljaiknak és érdekeiknek megfelelő, *önálló jogi személyiségű szervezetet* is létrehozzanak.

3. A Határmenti Fórum működésével kapcsolatos adminisztrációs-, dokumentációs-, tájékoztató és szervezési feladatok ellátására a határmenti együttműködők a Közösségszolgálat Alapítványt kérik meg és hatalmazzák fel. Az Alapítvány e tevékenység ellátásáért partnereitől és megbízóitól közvetlenül (mindaddig, amíg ennek forrásait saját tevékenységével nem teremti elő) támogatásban, költségtérítésben nem részesül.

4. A határmenti együttműködők fentiekben általánosan meghatározott fejlesztési és együttműködési céljaik megvalósítása érdekében a 2000–2001. évre vonatkozóan az alábbi konkrét feladatokat és elvégezni valókat tűzik ki maguk elé:

4.1. A Határmenti Együtműködések Fejlesztési Fórumának megalakulásáról *tájékoztatni kell az érintett országok nyilvánosságát, az országok határmenti térségeiben lévő települések önkormányzatait és ezek társult szervezeteit, a megyei, térségi és regionális szervezeteket, szereplőket, és kezdeményezni kell, illetve lehetővé kell tenni csatlakozásukat a Határmenti Fórumhoz.*

4.2. A Határmenti Együtműködések Fejlesztési Fórumának megalakulásáról, ezen Állásfoglalás egyidejű megküldésével és a további együttműködés kezdeményezésével *tájékoztatni kell az érintett országok kormányait, parlamentjeit, illetékes minisztériumait, társadalmi és szakmai szervezeteit, fejlesztési ügynökségeit és kamaráit. A tájékoztatót az adott ország hivatalos nyelvén kell előterjeszteni. A tájékoztatót (az Állásfoglalással együtt) meg kell küldeni Brüsszelbe, az Európai Bizottságnak is.*

4.3. A határmenti együttműködők felkérlik a Közösségszolgálat Alapítványt, hogy a 2000. november 28–30. között Budapesten, a Magyar Kultúra Alapítvány házában

megtartott konferencia összefoglaló anyagát készítse el, s a rendelkezésre bocsátott további információkkal és adatokkal együtt állítson össze egy szakmai jelentést a határmenti kapcsolatok helyzetéről, s ezt a tanulmányt, mint a határmenti együttműködések és fejlesztések alapdokumentumát használva, készítsen stratégiai koncepciót a határmenti kapcsolatok fejlesztésére. Ebben határozza meg a személyi, szervezeti és intézményi szükségleteket, valamint azt a struktúrát, amely révén a határmenti kapcsolatok a jövőben gyorsabban, célirányosabban és eredményesebben alakíthatók ki és működtethetők.

4.4. A Közösségszolgálat Alapítvány készítsen a határmenti kapcsolatokban és együttműködésekben érintett országok kormányai számára is előterjesztést, amelyben a határmenti együttműködők javasolják az érintett határvidékek mindkét oldalán szükséges fejlesztések napirendre tűzését, illetőleg kormányzati kezdeményezését és megvalósítását.

4.5. A Közösségszolgálat Alapítvány a kormányok részére készülő előterjesztése tartalmazzon javaslatot, illetve ismertetést arra is, hogy a határmenti kapcsolatok és együttműködések fejlesztésében érintett szereplők milyen szervezeti, szakmai, intézményes, partnerségi, anyagi és egyéb közreműködéseket, feladatvállalásokat kérnek és várnak el kormányaiktól.

4.6. A határmenti együttműködők kinyilvánítják azt a szándékukat, hogy a 2001 szeptemberében Kaposvárott megrendezésre kerülő Alpok-Adria kiállításon tartják meg II. konferenciájukat. A konferencia előkészítésével, feltételeinek biztosításával megbízzák a Közösségszolgálat Alapítványt.

4.7. A határmenti együttműködők vállalják, hogy a Közösségszolgálat Alapítvány részére az előző pontokban megjelölt feladatok elvégzését (a tanulmányok és előterjesztések elkészítését) követően a dokumentumokat szakmai összefüggéseken megvitatják, jóváhagyják, és az illetékeseknek történő megküldéséről (ill. a szükséges fordítások elvégzéséről) intézkednek.

4.8. A határmenti együttműködők felkérlik a Közösségszolgálat Alapítványt arra is, hogy kezdje meg egy, a határmenti együttműködések fejlesztésének szakmai kérdéseiben kompetenciával rendelkező fejlesztő iroda vagy Alapítványi részleg létrehozásának előkészítését, különösen a következő feladatok elvégzésével:

– gyűjtsön információkat (hazai, határon túli és EU forrásokból) a határmenti kapcsolatok és együttműködések kérdésköréből;

– dokumentálja a jelen Állásfoglalás és nyilatkozat révén elindult folyamatokat, a kapcsolatépítést, gyűjtse és rendszerezze a határmenti együttműködők által neki átadott információkat és dokumentumokat;

– készítse elő egy fejlesztő (fejlesztéseket kezdeményező előkészítő és koordináló) iroda felállítását szakmai, szervezeti, anyagi, technikai, személyi és minden más vonatkozásban;

– figyelje, majd szerezze be és a határmenti együttműködőkhez folyamatosan juttassa el a határmenti kapcsolatok és együttműködések támogatására kifert pályázatokat, s le-

hetőleg vegyen részt (már az iroda felállítása előtt) a pályázatok kidolgozásában, benyújtásában és megvalósításuk menedzselésében,

– építsen ki magyarországi, partnerországi és EU szervezetekkel a határmenti kapcsolatok és együttműködések fejlesztését szolgáló szakmai és hivatalos kapcsolatokat;

– készítsen elő, kezdeményezzen szakmai együttműködések Európa egész területén, különösen szakmai tapasztalatcserék, tanulmányutak, társfinanszírozások, befektetői partnerkeresések, képzések stb. révén

– kezdeményezze, tartalmilag dolgozza ki a határmenti együttműködők érdekérvényesítő fellépését különböző ügyekben és különböző fórumokon.

5. A határmenti együttműködők rögzítik azon álláspontjukat, hogy tudatában vannak annak, hogy az általuk meghatározott, érdekükben álló feladatok ellátásához jelentős anyagi feltételekre is szükség van. Ezért felkérlik és felhatalmazzák a Közösségszolgálat Alapítványt ezen pénzforrások felkutatására és megszerzésére. Egyszermsmind kötelezettséget vállalnak arra is, hogy a maguk területén valamennyien kísérleteket, kezdeményezéseket tesznek az általuk közösen és egyetértésben elhatározott munkák elvégzéséhez szükséges pénz előteremtésére.

6. A Közösségszolgálat Alapítvány a fenti feltételekkel vállalja, hogy minden tőle telhetőt megtesz a saját munkacsoportjaként, feladatként működtetett keretekben az itt körülírtak szakmailag is hiteles elvégzéséért.

7. A Határmenti Fórum, mint a Közösségszolgálat Alapítvány munkacsoportja, az Alapítvány fentiekben meghatározott tevékenységének segítésére, saját köréből, 2001. december 31-ig munkacsoport-koordinátornak felkéri és megbízza: Nicolea Bondici polgármestert (Botiz, Románia); Lepesi Zoltán Lászlót, a MÁV Rt Területi Igazgatóság munkatársát, (Pécs); Ogár Zoltánt, a Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány munkatársát, (Sátoraljaújhegy); Szalai Csabát, a Corvinus Kör vezetőjét.

A kaposvári találkozó

A Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma, a Magyar Kultúra Alapítvány és a Magyar Művelődési Intézet hívta meg a résztvevőket 2001. szeptember 6-9-ig Kaposvárra, az Alpok-Adria kiállításon és vásáron tartandó konferenciájára, melynek fő témájául a státusz törvényt választották. A Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma munkacsoport tagjai számára ugyanis elemi fontosságú a Magyar Parlament által elfogadott státusz-törvény, a határon kívül élő magyarokra irányuló kedvezménytörvény ismerete, mivel e törvény, az ennek nyomán kialakuló gyakorlat az egyik alapja lehet a határmenti területeken élők kapcsolatainak is.

A konferencia megnyitója után – melyet Beke Pál, a Magyar Művelődési Intézet igazgatója, a Közösségszolgálat Alapítvány kuratóriumának elnöke tartott meg – Egyed Albert, a Magyar Művelődési Intézet Kisebbségi Főosztályának vezetője adott elő, mégpedig az Amit a státusz-

törvényről tudni kell helyett *Amit a státustörvényről most tudni lehet* címen. Részletezte a kedvezményeket biztosító törvény előtörténetét, s magát a törvényt – mely megjelent a Magyar Közlöny 2001. 77. számában –, mint a magyar-magyar viszony változásának, változtatásának termékét definiálta.

Fejlődéstörténetében elemezte a magyarországi védelmi és támogatási rendszert – a prominens személyek védelméről, az életvédelem és közegészségügy területéről a közalapítványi támogatási formákig a helyi identitás érdekében.

A 2002. január 1-től életbe lépő törvény kormányzati szerveket érintő változásait éppúgy felsorolta, mint ahogy témája volt a törvény hatálya. A jogszabály gyakorlattá válása folytán feltehetően vitákat, feszültséget kiváltó területekre külön felhívta a figyelmet.

A problémák feltárásánál különös hangsúlyt fektetett a Magyarországot környező hét ország sajtóságainak elemzésére, s az Európai Unióba való bekerülésük, illetve nem kerülésük okán létrejövő eltérő viszony boncolgatására.

Az előadást követő fórum lehetőséget adott a szabad identitás választáshoz kötődő problémák megbeszélésétől a gazdasági területeken létrejövő helyzet és lehetőségek végiggondolásáig (**Bondics Miklós** felvetései), a felvidéki állapot és a státustörvényhez kötődő előérzet elemzésére (**Pogány Erzsébet** analízise). **Dr. Balipap Ferenc** az európai helyzet elemzésének törvényszerűségeiből azt a következtetést vonta le, hogy a státustörvény a minimum, amit kedvezményként az ország a nyelvében hozzátartozóknak hozzátartozóként tehet.

Egyed Albert a felmerülő kérdésekre adott válaszában a státustörvény és a határmenti fejlesztések összefüggéseire tért ki. A határátkelőhelyek fontosságától a polgármesterek felelősségéig terjedt ki gondolatainak köre, benne a törvény által biztosított pozitív diszkrimináció széles skálájának bonyolult következményeiig.

A jugoszláviai képviselők közül **Sarnyai Károly** (Kanisza) és **Kovács Nándor** (Zenta) vetették fel a részint a művelődésre, részint az oktatásra, konkrétan még a könyveszerzési nehézségekre is vonatkozó gondolataikat.

Dr. Koncz Gábor a törvény hatására várható előnyöket vette sorra, köztük a nyitásnak, a mozgásnak a kultúrát közvetítő hatásával, beleértve a példák lehetséges ösztönzését.

Egyed Albert utolsó gondolataként a magyar költségvetés teherbíró képessége és a magyar gazdasági fejlődés függvényében engedte látni a státustörvény jövőjét.

A Fórum során **Novák László** a vajdasági helyzet elemzésével tette hozzá a magáét a közös gondolkodáshoz.

Beke Pál a Határmenti Fórum által elvégzett munkát és a hátralevő feladatokat vette számba, majd ugyanezt tette, sorolva az égtájak szerinti intéző bizottságokat, s tevékenységeiket.

Dániel Erzsébet Nánáról a szlovák-magyar határmenti konkrét együttműködését és együttműködésének közeljövőbeli alkalmait sorolta fel. **Balog Sándor** Nagykároly-

ból szintén a határmenti együttműködés konkrét példáinak felsorolásától egy konkrét kishatárátlépő létét-nemlétét befolyásoló tény-ismertetésig jelezte a helyzetet és a problémákat.

Mátyus Aliz a társadalomismeret, az önszemlélet és a cselekvési készség összefüggésében gondolta végig a határmenti helyzetet.

Beke Pál a feladatok meghatározásakor a nemzetközi tapasztalatok használhatóságára gondolva fontosnak tartotta megtudni, létezik-e Európában máshol olyan egyesület, szervezet, fórum, amely a határmenti kapcsolatokat fejlesztené. Egy a francia-svájci határnál kialakult együttműködés elmondásával igazolta, hogy fontos tapasztalatokat kínálhat a nemzetközi kapcsolatfelvétel, majd kifejezésre juttatta, hogy sürgető annak feltárása (akár internetes körlevéllel), hogy a magyar határmentén milyen kezdeményezései vannak az együttműködésnek.

A konferencia résztvevőinek módjában állt **Bányán** egy fejlesztővel találkozni, **Nagyné Czanka Valéria** személyében, aki visszaköltözött szülőfalujába Kaposvárról, és tőkét és szellemi tőkét kívülről mozgósítva maga kezdett gondoskodni arról, hogy szülőfaluja ne haljon ki. Tíz év munkájáról számolt be a bányai Panoráma Panzióban elköltött vacsora alkalmából. Az ilyen helyekkel való találkozás tapasztalatcsere formájában, illetve az ezekről való híryanag folyamattörténetként megírva, akár pályázatok meghirdetésével elősegítve, amelyre a tapasztalatok leírhatók és közzé tehetőek – **Beke Pál** szerint – mind a Határmenti Fórum felvállalt munkái kell legyenek.

Egervári Fülöpné Barcsról a Határmenti Fórum létének fontosságáról szolt.

A kaposvári konferencián született megállapodásokról jegyzőkönyv és határozat készült.

Jegyzőkönyv és határozat a Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma 2001. szeptember 7-i üléséről

A Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma 2001. szeptember 6-7-én Kaposvárott – az Alpok-Adria Kiállítás és Vásáron – megjelent tagjai (a mellékelt jelenléti ív szerinti számban és összetételben) az egyéb közös programjaikkal mellett megtartották második fórum jellegű tanácskozásukat, amelyen a következő határozatot hozták:

1. A Határmenti Együttműködések és Fejlesztések Fóruma (HEFF) – megköszönve a Közösségszolgálat Alapítvány eddigi segítségét – felkéri a Magyar Művelődési Intézetet (MMI), hogy saját munkacsoportjaként vegye át a Közösségszolgálat Alapítványtól a HEFF működtetését, és a továbbiakban lehetőségei szerint gondozza a munkacsoport által felvetett és elhatározott feladatokat és ügyeket, segítse a HEFF szervezetfejlesztését, támogassa a szervezet saját céljai eléréséért folyó (a határmenti területek fejlesztéséért az ott élő közösségek által kezdeményezett) munkáját.

2. A jelenlévők kéri a MMI-t, hogy az ukrainai határ-

oldal területéről is igyekezzen partnereket találni a HEFF-hez, illetve a tervezett együttműködéseinkhez.

3. A Magyar Művelődési Intézet magyarországi és határon túli funkció- és profilbővítő, stratégia- és szervezetfejlesztő tevékenysége, valamint tárgyalásai, kapcsolatépítése során lehetőségei szerint képviselje a határmenti kapcsolatok bővítésének céljait, különösen a HEFF tagok által kiemelten fontosnak tartott alábbi területeken:

- határátkelők számának bővítése;
- infrastrukturális fejlesztések a határmenti településeken, mindkét oldalon;
- partnertelepülési kapcsolatok létesítése a határmenti települések között;
- művelődési egyesületek, csoportok, civil szervezetek kapcsolatainak elősegítése;
- gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése;
- fórumok, konferenciák legyenek (a HEFF-é is) határmenti településeken, különböző országokban;
- támogassa a státusztörvény által érintett körnél szélesebb körű (nem csak a magyar nemzeti közösség tagjait érintő), topográfiai, térségi alapú határmenti együttműködések is.

4. A 2000. november 28–29-i első (alakuló) HEFF ülésen elhatározott feladatok megvalósítását – amelyek eddig csak részben teljesültek – a továbbiakban is a munkacsoport elvégzendő munkájának tekintik a kaposvári

fórum résztvevői. Kérik a HEFF Intézőbizottságát és az MMI-t, hogy munkájukat, együttműködésüket és partnerkereső tevékenységüket eszerint végezzék.

5. A jelenlévők Novák Lászlót, Magyarokanizsa alpolgármesterét beválasztották a HEFF Intézőbizottság tagjainak sorába.

Jelenlévők: *Balga József* Dejtár, *Dr. Balipap Ferenc* Budapest, *Balipap Zsuzsa* Budapest, *Balogh Sándor* Románia, *Beke Pál* Budapest, *Bondici Nicolae* Batiz, *Bura Nicolae* Turt, *Csubriilo Zoltán* Kanizsa, *Dániel Erzsébet* Nána, *Dévai Béla* Románia, *Duma Ovidiu* Ardud, *Dobos Stefan* Micola, *Dukai Rudolf* Kanizsa, *Egervári Fülöpné* Barcs, *Egyed Albert* Budapest, *Farkas Ilona* Románia, *Harmat Csilla* Kanizsa, *Kiss Miklós* Románia, *Dr. Koncz Gábor* Budapest, *Kovács Irén* Zenta, *Kovács Nándor* Zenta, *Kramarics Dóra* Budapest, *Lepesi Zoltán László* Pécs, *Madaras Dumitru* Micola, *Masaros Adrian* Románia, *Mátyus Alíz* Budapest, *Nikicic Goran* Románia, *Novák László* Kanizsa, *Pécsi Ferenc* Románia, *Pogány Erzsébet* Budapest, *Sarnyai Károly* Kanizsa, *Szalay Csaba* Zalaszentgrót, *Újvári Zsombor* Kanizsa, *Vattay Dénes* Zalaszentgrót, *Zaha Vasile* Turt.

HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK ÉS FEJLESZTÉSEK FÓRUMA 1011 Budapest, Corvin tér 8.
Tel: (00-36)-1-201-11-92, fax:(00-36)-1-201-5728,
e-mail: kozalap@freemail.hu

MAGYARKANIZSA* - EGY MODELL A FEJLESZTÉSRE

Kanizsán egy napot sikerült eltöltenem 2001 nyarán, a Tiszán éppen horgászversenyre készültek, s a – lehet, hogy csak átmenetileg – Művészetek Házának nevezett intézmény legfelső szintjének, tornyocskák közötti irodáinak belső vakolása folyt.

Az épülő színház ürügyén ismerkedtem meg néhány emberrel Kanizsán. A Tisza partján az étteremben, ahol a halászlét ettük, sajnos már nem volt velünk az Ifjúsági Szövetkezet igazgatója, akinek a számlájára ebédeltünk, aki a kanizsai kultúra fő mecénása, vállalata pénzéből a kultúrára annyit biztosít, amennyit csak az általa jól vezetett cég elbír, aki a kultúrára hiányzó további pénzek megszerzésében – az utána járást is beleértve – az első ember, aki a fiataloknak nem csak munkaalkalmat, de kötődésen alapuló jövőlehetőséget is kínál, s akinek a barátsága a kanizsai magas kultúrában élők és tevékenyek számára az elismerő-ösztönző érzelmi szálakat is jelenti. Ő Bálint Zoltán, volt birkózó, a Jugoszláv Birkózószövetség elnöke, kulcsfigura a kanizsai értelmiségi magban, amely által Kanizsa fejlesztésre predestinált jelene meghatározott.

A Tisza-parti ebéd volt a látogatás csúcspontja. Addigra már végigjártuk-végignéztük a 89-ben felépült moziból a jugoszláviai háborús években épült színház részeit. A zsinórpadról és egyéb technikai felszereléseit, no meg a legkülönbözőbb függönyeit még nélkülöző, s ezért óriási színpadot. Az épületek közötti belső udvart, mely a színházba vezető belső térként, mint terv már a mindentmozgatók rendelkezésére áll.

Ültünk a halászlé mellett, a halcsontok mellett, ültünk a Tisza partján, és hallgattuk a tiszavirágzásról mesélő mondatokat, a mindent felülmúló tavalyi évet, amikor a ciánmérgezés miatt a kanizsai Tiszán sose volt a tiszavirágzás, meg is örökítették filmen, egy tudományos filmfesztivál bemutatóján szerepeltették is, mint kitudódott videofelvétel oda is adják a Kanizsára annak kultúrája miatt látogatóknak, illetve közöltük azoknak, akik kellőképp érdeklődőeknek látszanak.

A Tisza a látogatás napján erős sodrású volt, nem ajánlották kiválóan jó úszási készség híján a benne való fürdést.

*Nem Magyarkanizsa, hanem Kanizsa a település helységeve Jugoszláviában, Szegedtől délre, határközelben. A címben azért használom a Magyarkanizsa elnevezést, hogy egyértelművé legyen, nem a magyarországi Nagykanizsa helyett szerepel Kanizsa. Megtehetem ezt talán annál is inkább, mert a név szerepel „Ő vagy Magyar Kanizsa”-ként Fényes Elek-nél, az 1848. évi lakosságszám adatainál. Kanizsához képest a Tisza túlsó partján fekszik Törökkanizsa. Ez elötagját a törökök alóli későbbi felszabadulásának köszönheti. Mindezek közkinccsé tétele egy 1995-ös kanizsai kiadványnak köszönhető. Címe: *Kanizsa monográfiája I. Történeti rész Az ősidőktől 1848-ig I. kötet.*

A horgászverseny szervezője a Tisza-parti étterem átellenben levő asztalához várta a versenyzőket, közben oda-odaült hozzánk, megkaptuk tőle az egész napos programról szóló meghívót, s az asztalbeszélgetés még a helyi tévének készülő filmfelvételekről való megegyezést is elbírt.

Nézem a meghívót, egyik feléről, másik feléről, innen magyar, onnan szerb. Kanizsa, ez a 13 ezer körüli lakost számláló, csaknem színmagyar kisváros, mely az ottani meghatározások szerint község, a horgászversenyről a meghívóját két nyelven adja ki, ahogy a kulturális intézmény minden kiadványát is két nyelven jelenteti meg, kétnyelvűek a folyóiratok, az irodalmi is. Mert Kanizsának, Szegedtől húsz kilométerre, lakosságszáma ellenére – az egyéb kultúrával is foglalkozó intézményein kívül a CNESA* Oktatási és Művelődési Intézményében – amely önkormányzati intézmény 7 millió forint körüli önkormányzati költségvetéssel és 3 és félmillió forint körüli saját bevétellel – kiadási joga és helyi kábeltévé csatorna szerkesztősége van, s nem csak színháza lesz, amit maga épített magának (egy a Makovecz körhöz tartozó kanizsai építés, Tóth Vilmos tervei alapján), és maga oldja meg a felszerelését magának (mert a község akarata hogy legyen, s a pénzt adja rá, hogy legyen), nem csak nemzetközi jazz, improvizatív zene fesztivált szervez évek óta (többek között, mert van egy jazz szakértője), nem csak nagyvárosokat meghazudtolóan magas a könyvbemutatóinak, irodalmi estjeinek a száma, még filmje is készült. Eredeti vajdasági. Címe: Nagyapáti Kukac Péter mennybemenele. Egy bácskai festő rövid élete (1908-1944) mentén csinálta a majdani színház, a Művészetek Háza művészeti vezetője, a helyi tévé főszerkesztője, az évente megrendezésre kerülő nemzetközi jazz, improvizatív zene fesztivál szervezője, művész és a magas művészet helyi értője, s értelmezője, a kanizsai értelmiségi mag másik kulcsfigurája: Bicskei Zoltán.

A Tisza partján, a halászlé mellett otthon van. Nekem meg mellette a Tisza-parti étterembe menet az az élményem, mint volt Varsóban, a szolidaritás forradalmi pillanataiban. Akkor ott mindenki szólt mindenkihez, mindenkinek a véleményére kíváncsiak voltak, s számított. Belekerült a nálunk 56-ot még meg nem élt ember – így jómagam is – abba a közös élménybe, amelynek hiányával nehéz megérteni a nem-mindennapi helyzeteket.

*CNESA néven Kanizsát először egy I. (Szent) László (1077-1095) magyar király nevében kibocsátott oklevél említi. Az oklevéllel a kibocsátó birtokösszeírás formájában megerősíti többek között Salamon királynak (1063-1077), László elődjének a magyar trónon a pannonhalmi benedekrendi, bencés apátság részére tett adományát. Az oklevél eredeti példányát a Pannonhalmi Főapátság levéltárában őrzik. Az oklevél legújabb kiadása Solymosi László gondozásában jelent meg.

Bicskei Zoltánhoz úgy fordultak minduntalan emberek az utcán, úgy szólították meg és beszéltek meg vele dolgokat, és kérdeztek tőle, mint akkor ott, Varsóban. Kanizsán – meg kellett állapítanom – az élet hordja magában a nem-mindennapit. De ez nem lehet ok nélkül. A hangulatos tiszai étteremben Bicskei Zoltán szavai nyomán mindenre magyarázatot lelek, minden érthetővé válik. Ami korábban – míg épületeket néztünk, tervekkel hallgattunk – heroikus erőfeszítésnek tűnhetett volna, most kiderül, hogy mégsem az. Korábban valami Don Quihoteit véltem az építőkben: ők mit se törődnek háborúval, építenek, ők mit se törődnek a mások által használt újonnan nyílt eszköztárral, maguk maguktól magukból adódóan terveznek, és valósítanak meg. Most kiderül, hogy ez itt nem Don Quihote-i, és nem heroikus.

Kanizsán van egy mag, értelmiségi mag, amely magas kultúrát teremtő, a magas kultúrát értelmező, s a magas kultúrával élő, s ezért kisugárzó. Ebből, s nem másból származik az építő erő. S a nem-mindennapiság érzete is, Bicskei Zoltán társaságában.

Mitől lesz Kanizsán színház?

Hogy színházat akar magának egy 13 ezer lakost számláló község, kevéssé következhethet önmagában abból, hogy Jugoszláviában az önállóságnak, a kezdeményezésnek, a civil szférának, a kultúrához való anyagi támogatásban is megmutatkozó pozitív viszonyoknak hosszas – ma is jól kamatozó – előléte van. Természetesen ebből is következik. De figyelemreméltó, hogy a kanizsai értelmiség a környezetéhez mérten kiemelkedőnek ítéli meg saját kulturális életét. S azokban a terveiben, amelyek színháza jövőjével kapcsolatosak, partnerei sem gondolják ezt másképp, hiszen miután hivatásos színtársulatot fenntartani Kanizsa nem akar („szerves színházi lét ebben a kis közösségben megoldhatatlan feladat lenne”), hivatásos színházakkal akar kanizsai színházi bemutatót készíteni, amelyre készen állnak úgy az Újvidéki Színház, mint a Szabadkai Népszínház. A tervek szerint a kanizsai bemutató szerződéses, alapítványi támogatással készülő közös műhelymunkában készülne, kamaraszínházi jellegű lenne, s a kanizsai zenei rendezvények tapasztalataiból kiindulva nem csak a község, hanem a tágabb régió (Újvidék, Szeged, Kikinda, Becskerek) közönségét is vonzaná. Kamara előadásaival Kanizsa csereelőadásokat tervez a hivatásos jugoszláv és magyar színházakkal egyaránt. „A saját színpadi előadások, valamint a világhírű JEL Színház közreműködése (vezetője Nagy József, kanizsai származású) megnyitják a lehetőséget színházi előadások cserén alapuló vendégszereplésére, olyan szinten, amelyre egyébként egy ekkora városnak nem volna anyagi fedezete. Már az előzetes várakozásból érezhető, hogy ez Kanizsát a térség kulturális központjává emelheti, amit hagyománya és új színháza miatt méltán megérdemel.”

A Művészetek Háza vázlatosan megfogalmazott elképzeléseiből a következők kerekednek ki:

„Cél: a kultúra erejével az élet minőségének magasabb szintre emelése.

Mód:

– A felfelé húzó minőségi kultúra közös művelése és bemutatása a szűkebb és tágabb régió összes kultúrkörén keresztül.

– A környezet értékeinek felmutatása a tágabb közösség számára. A hangsúly a minőségen, az időtálló és jövőt építő értéken van. Mindez a helyi értékek gyűjtésével és művelésével, az itt élő kultúrkörök (magyar, szerb) által történik, fokozatos kiműveléssel, a helyi értékek egyetemes értékévé emelésével. Mindennek feltétele a hasonló szellemiségű művészekkel, kulturális intézményekkel való együttműködés a kultúrkörök körkörösén táguló régiója mentén.

– A helyi jellegzetességek egyetemes értékű művelése egyúttal a közösség beépülését is jelenti a tágabb külvilágba, az általános emberi, humán értékekbe. Egyszóval: közösségépítés a világgal való egység jegyében.

– A világ értékeinek bemutatása a minőség és az érintettség jegyében.

– A kultúrához elengedhetetlenül szükséges szervezés kibontakoztatása, amely a mindenkor működtető művészek egységességén, szellemi auráján, célkitűzésein és mindenekelőtt emberi minőségén múlik. Ennek érdekében azon művészek, művészi körök, amatőr egyesületek támogatása, amelyek a kultúra minőségének jegyében folyamatosan a kultúra folyamataihoz kapcsolódnak a szűkebb és tágabb régióban. Ezen belül az amatőr és kezdetleges kezdeményezéseknek is helyet adni, megkövetelve tőlük az állandó erőfeszítést a felemelkedésre.

Munkamódszer: A felfelé húzó kultúrtevékenység szervezőköreinek kiépítése.

– Hely biztosítása a meglévő amatőr kultúregyesületek (Ozoray, Szt. Száva, Tisza amatőr néptánc egyesület stb.) számára.

– Új csoportok befogadása.

– A világhírű JEL Színház alkalmi oktatása, műhelymunkái és bemutatói.

– Új színpadi és filmes (video) csoportok kialakítása és működtetése.

– A színpadi csoportok közös műhelymunkája a vajdasági és a magyarországi hivatásos színházakkal – kanizsai ősbemutatókkal.

– A színpadi élethez tartozó díszlet, jelmez- és formatervezés működtetése.

– Hivatásos színházak vendégszereplése (főleg csereelőadások formájában).

– A mozi működtetése.

– Kis- és nagyjátékfilm bemutatók és mini fesztiválok.

– Állandó koncertélet.

– Zenefesztivál (Jazz, improvizatív zene).

– Irodalmi estek.

Művészeti körök bemutatkozásai, vitaestek, stb.

– Állandó tárlatok.

Anyagi háttér:

a. Az épület fenntartása és működtetése: önkormányzati költségvetésből.

b. Technikai fejlesztés:

– adományokból (pl. komplett fénypark a JEL Színháztól)

– a saját erő és a vállalati/vállalkozói szponzorálás összefogása által (Újabbkori kultúrfejlesztési modellek: pl. állandó nézőhelyek, sajátos rendezvények, kiemelt vendégjátékok, előlegezett médiaszereplés stb.)

– pályázatok útján szerezhető pénzekből (minisztériumi, Illyés és más alapítványok által kiírt pályázatok)

c. Amatőr körök működtetése – saját költségvetésük-ből (a színház és a többi helyszín rezsiköltségei önkormányzati támogatásból)

d. Színházi csoportok működtetése

– gyermek és ifjúsági korosztály: önkormányzati támogatásból és szponzorálások segítségével (valamint a művészeti vezető szerződéses biztosítása)

– felnőtt, hivatásos kategória (önálló bemutatók egy-egy előadásra szerződött színészekkel, kooperációban): a szabadkai Népszínházzal és az Újvidéki Színházzal közösen készülő kamara-előadások projektumai/műhelymunkái – a kanizsai részköltségek fedezete: minisztériumi támogatás, 3 alapítvány támogatása és helyi szponzorálás (szállás, ételmezés)

e. Színházak vendégjátéka: minisztériumi támogatás, alapítványi támogatás, cserejátékok, szponzorálás.

f. Nagy József és a JEL Színház műhelyoktatása: önelátó, hasznot hozó.

g. Nagy József és a JEL Színház darabjainak elkészítése és bemutatója: külföldi szponzorok.

h. Film- és video csoport működtetése: szponzorok, alapítványok és az INFO TV támogatásával.

i. Fesztiválok, koncertek, egyéb rendezvények: kisebb mértékben önkormányzati, nagyobb mértékben szponzorálásból és alapítványi pénzekből.”

És a tervek arra a tevékenységre épülnek, ami a CNESA Oktatási és Művelődési Intézményben Sarnyai Károly megbízott igazgató szerény, csöndes, de magabiztos, szívós vezetésével, az ő alázatos munkájával folyik.

A művelődési ház rendezvényeinek 2000. évi adatai:

Rendezvények	a rendezvények száma	nézőszám
irodalmi estek	11	500
hangversenyek	15	3500
filmvetítések	104	5538
filmbemutató	1	740
hivatásos vendégszereplések	2	1250
műkedvelő bemutatók	7	2100
kiállítások	10	400
játszóházak	6	360
jazz fesztivál	1	1000

Tanfolyamaik felnőtteknek (felnőttoktatás) a legkülönbözőbb – kívánt – területeken szerveződnek, így: számítógépes ismeretek, idegennyelv, szabó-varró, fodrász, stb.

A közszolgálati tájékoztatást a művelődési ház helyi kábeltéves csatorna szerkesztősége végzi. Az INFO TV Kanizsai körkép címmel a Városi események magazinját sugározza heti 1 órában, amit még egyszer megismétel. A Kanizsai társadalmi események heti 30–50 perces. Kéthetente 40 perces a Potisje Mozaik gazdasági híradó, amit ismételnék is. 20–60 perces a Kultúresemények vagy természetfilmek Kanizsa környékéről. A Színházi műsorainkból 45–80 perces, a FILM vagy községi eseménybemutató 60–90 perces. Községi sportesemény 60–90 perces, hétfőn ezzel kezd az INFO TV reggel 9-kor, és megismétli délután 5 órakor.

Az INFO TV készítette az *Aracs* című kisfilmet, amely az egri ifjúsági filmfesztivál egyik nagydíját nyerte el 1998-ban. A *Tiszavirágzás* című kisfilmjüket bemutatták a 2001. évi győri Mediawave és a szolnoki Millenniumi Tudományos filmfesztiválokon.

És hogy mitől lesz Kanizsán színház, és a Művészetek Házának elnevezett intézmény mitől működőképes, hogy mi az a modell, ami a fejlesztést biztosítja Kanizsán, láthatóvá válik, ha ismét visszatérünk a művészetek születése tájára, és "a hely szelleméből" kinövő művészetek ott-hont adó világába.

Nagy József és a JEL Színház

Talán mindennél fontosabb elmondani Nagy Józsefről, hogy Kanizsáról került Párizsba, Marcel Marceau-hoz, pantomimet tanulni, s otthagya Marcel Marceaut, hogy táncos legyen, s hogy önálló táncszínházat csináljon, olyat, amiben minden táncos maga is önállóan alkot. Most építkezik Kanizsán, s tervei Kanizsához is kötik, ahogy a kanizsaiakat is őhozza.

A lépések, amelyeket Kanizsáról elkertilve Nagy József megtett, a tanulás stációi voltak. Újvidéken járt képzőművészeti szakközépiskolába (Ahogy Bicskei Zoltán is képzőművészeti szakközépiskolával kezdte tanulmányait Budapesten.), az Eötvös Loránd Tudományegyetemre ment művészettörténet szakra, s azt hagyta ott, mert közben M. Kecskés András pantominkurzusán őstől tavaszig megtanult minden lehetségeset, s M. Kecskés javaslatára Párizsba ment. Ott előbb Marcel Marceau pantomimóráit látogatta két évig rendszeresen, majd Marceau mesterénél, Etienne Decreux-nál is tanult egy éven keresztül. 1985-ös társulat alapításáig előadásokban vett részt, és vállalt kisebb filmszerepeket. A saját társulat Theatre Jel névvel első előadásaként megcsinálta a *Pekingi kacsa* című előadást (koprodukciós partnere a budapesti Székény Színház volt), majd 1989-ig további két előadásuk készült el: *A rinocérosz hét bőre* és *A kormányzó halála*. Nagy József 1989-ben az év koreográfusa lett Franciaországban. Mára társulata – CNN Orleans néven – Franciaország legtöbb utazó együttese.

Nagy József a korábbi kizárólag francia táncosokból álló társulatot magyar tagokkal kezdte bővíteni. Az 1990-es *Comedia Tempio* című előadás 10 szereplőjéből már 8 magyar vagy vajdasági magyar. A Vajdaságból való zene-

kar még tovább növelte a magyar művészek arányát a társulatban.

S ezeken a pontokon fonódik össze a kanizsai értelmiségi mag és Nagy József alkotói elképzelése. Művészi magatartásának szerves része, hogy hozzá hasonló módon élő és gondolkodó társakat találjon, akik a világot úgy értelmezik, s ahhoz úgy közelítenek, ahogy az az övével rokon. És ezeket az embereket a saját szülőföldjén élő művészek között találja meg.

Fontos ez munkamódszere és művészeti elvárásai miatt is. A Nagy Józseffel dolgozó színészek hónapokon keresztül saját életfelfogásuknak és a készülő előadásnak megfelelően olvasnak, olvasmányaikat értelmezik, s figurává alkotják. Nagy József társulatában alkotótársak dolgoznak együtt, a színpadi világ megteremtése érdekében improvizációkból jelenetek épülnek, jelenetvariációkat hoznak létre, s ebben a folyamatban mindenkinek a munkája a saját véleményét tükrözi. Nagy József koreográfus, táncos, színész és rendező, egy személyben. Szétválaszthatatlanok is ezek az ebben a munkában egymást feltételező szerepek. Ahogy a színészi játék, a látvány, a zene is együtt adja a színház – épp ilyen munkamódszer által megalkotható – szerves világát. Mégpedig Nagy József színházában azét a világét, amely a mozdulatok természetes megszületésére épít. Egy ilyen mozdulatsor úgy képes megszületni, ha a tudat lemond a kizárólagosságáról – ahogy ez egyébként minden igazi művészet születésénél így történik –, a mozdulat a test saját energiájából születik, s minden mozdulat az előzőből spontán módon következik. Ekkor a test maga indulhat el a saját útján, s adódik a helyzet az új mozdulatkombinációk születésére. Minden így megszületett mozdulat értelmet nyer, hiszen mindegyik létrejöttét egy megelőző mozdulat idézte elő. Ilyen tudással rendelkezik a járnai tanuló gyerek is, akinek még nem okoz problémát, ha elesik, s ilyen tudásra épül a szeretkezés koreográfiája és a haldokló test tudása.

A test impulzusa vezérel, mielőtt az agy impulzusa létrejöhetne. Az ilyen mozgásból nyert tapasztalat nem csak az agy számára nyújt információkat, hanem ugyanolyan arányban a testnek is. Így születik meg a test tudása, amely még az agy kontrollja előtt újabb impulzusokat képes elindítani. Ez a tudás nem jöhetne létre, ha a test nem kérdezné rá önmagára.

Minden filozófia ott kezdődik, ahol az ember megkérdőjelezi az evidenszt.

És minden művészet is ott kezdődik, amikor a közlés elveszíti egyértelműségét, s kínálja az értelmezések lehetőségét.

Nagy József színpadán a test nyelvként működik a színpadi kifejezés számára. A mozdulatok jeleket képeznek, s létrejön a színpadi beszéd, melynek minden pillanata egy az egész testtől megkívánt reagálási képesség, melyhez előfeltétel a folyamatos nyitottság, a pillanatról pillanatra létrehozott készenlét annak fogadására, ami történni fog, a folyamatos kontaktus a partnerrel, hogy kibomolhassanak a kezdeményezések. Az egész folyamat a bizalomra, a

jól megítélt kockázatra és a felelősségre épül, amelyeket mindenkinek önmagával és a társával szemben is érvényesítenie kell.

Nagy József színháza azt engedi meg, hogy az élmény létrehozzon – ahány néző, annyi – létfelfogás-értelmezést.

Nagy József szülővárosát, ihlete forrását, Kanizsát eddig is műhelymunkája, előadásai helyének tervezte, s most ezt meg is akarja valósítani, majd továbbfejleszteni. Töltekezni akar a helyből, és a hozzá tartozó, érzékeny keresztlül közvetítendő világból.

Kanizsa megteremtette a maga művészet világa által inspirált létét, melyből alkotók és alkotásközei helyzetben levők egyaránt a maguk mindennapi élettől jól megkülönböztethető pillanataikat élhetik. S ebbe fog beletartozni Nagy József, mert felépült a színház.

Nagyapáti Kukac Péter mennybemenetele

A film a víztelen szikesen az ég és föld kettős végteleljenének szorításában szomjazó lelkek nagy nekilendüléseiről szól. Az alföld mitológiájában az erők, szellemek átadásának, továbbélésének furcsa bűvópatakjait követhetjük végig a filmen a legerősebbnek látszó nyomorék összeroppanásán át, a tántorgó, erőtlennek tűnő Kukac felemelkedéséig, a bivalyerős Hangya gazda összetöretetésén át a picinyke lények áradó sugárzásáig – olvasható a film ajánlásában.

Ahogy Ivan Obrenov filmteoretikus látja: A Nagyapáti Kukac Péter mennybemenetele című film az ember fény előtti remegésének örök titkáról szól. A fény útjai kicsik és keskenyek. Ritka kapuk nyílnak rá. Sem a felébredett kiáltása, sem a megszabadult rikoltása e kapukat meg nem nyitja. A belső szabadság útjának nyoma keserű. Sokáig tart, és soha nem hagy el. A fény szikrája minden embertől megköveteli, hogy felemelkedjen a sárból, hogy elinduljon saját szívárványa után, de legalábbis, hogy azt megérintse, ha már az eget el nem érheti. És ez mindig fényes, mindig mély és mindig hallgató. Szárnyával válaszol, de csak kevés beavatott ismeri fel intését. Ebben a végtelen csöndben karcolja meg az eget a sárból való ember kicsiny kézírása.

A film alkotója Bicskei Zoltán.

Rajta és a kanizsai értelmiségi magon múlik, hogy Kanizsa – az ő szóhasználatukkal élve – a minőségi kultúra által Európát képviseli a világban, melyből egyben töltekezik is. A kanizsai otthon-élmény – az érzéki telítettségű – a hely szelleme által áthatott művészetben megjelenve arra vissza is hat. Kanizsán a minőségi kultúrával érintkezők otthon-élményt élnek át, s Bicskei Zoltánnak köszönhetően a magas kultúrából mindaz, ami eszerint szelektálódik, értelmeződik is. A hivatalos irodalmi közvélemény által elismert Tolnai Ottó a prózájával ennek ugyanúgy része, mint a nem, illetve kevésbé ismert Konc István költő, akit Bicskei Zoltán hangsúlyosabbnak, meghatározóbbnak tart, mint akár Tolnai Ottót. Mesterének, Dobó Tihamérnak a rajzait a néhai Szóts István filmrendező a nagy japán grafika sikerült lapjaival egyszintűnek tartotta.

Bicskei Zoltán mindent számon tart, ami a vajdaságból nő ki, s általa meghatározott művészet. Tőle tudható, hogy vajdasági vágónak, Morelli Mihálynak köszönhető a Huszárik filmek ritmusa, ami egyben Huszárik filmstílusát adja. S hogy kanizsai a világhírű JEL színház vezetője, Nagy József is. És Nagy József ugyanabból a nézetből kiindulva veszi be a színházába egyre inkább és egyre nagyobb számban a magyar, a vajdasági szereplőket, a vajdasági zenekart, amely az előadásai szerves részét képező zenét szolgáltatja, mint amilyen nézet szerint Bicskei Zoltán épít helyben. A kanizsai leendő Színházban Nagy József meghatározó, kulcsfigura lesz. Műhelygyakorlataival, szellemével. Mint ahogy színházában, a JEL színházban is meghatározó, hogy ő innen származik. S nem csak egy-egy kép tanúskodik róla, ahogy például ténylegesen is megjelenik a színpadon a kanizsai birkózás. A birkózás, amin nem egy kanizsai fiatal életfelfogása formálódott. Sport. Amiben mindent munkával lehet elérni. Küzdősport: ember ember ellen. Megmérettetés. Egy olyan helyen, ahol parasztok élnek. Bácskai parasztok. A munkájukból, keményen. S ahol a munkának becsülete van. Jugoszláviában ma a birkózásban a bajnokcsapat magyar. Kanizsai. Ami megint csak az Ifjúsági Szövetkezet igazgatójának, Bálint Zoltánnak köszönhető. Az egykori birkózónak, a helyi szponzornak, aki tudja, mit tesz, amikor a sportra és a kultúrára áldoz.

Nagy József a kompozíció-egész szempontjai szerint szelektálja a színészei által teremtett mozgássorokat.

Bicskei Zoltán alkot, értelmez, a hely szelleméből születő művészetet tartja számon, és meg is mutatja a világnak, s eközben a művészetből még beviszi Kanizsára azt, ami megérintheti őket. Válogatott, a helyit a helyin kívüli, a helyet tovább inspiráló művészettel találkoztatja össze.

Ilyen maga a – 2001-ben hetedszer megrendezésre kerülő – nemzetközi jazz improvizatív zenei fesztivál. Kanizsán, ebben a tizenhárom ezer lakossal bíró kisvárosban – nevezhetjük mezővárosnak, vagy a hivatalos nevén: községnek – nemzetközi jazz fesztivál. Ahova csak azért nem érkezik meg Sam Rivers szeptember 15-én, szombaton, mert a keddi terrortámadás, ami New Yorkot érte, ezt nem teszi lehetővé. Nem repülhet Európába. Bicskei Zoltánnak biztosítanak az impresszáriók ugyanezért Európában rekedt zenészeket. De a lényeg, hogy Kanizsára épp Sam Rivers jött volna. Őt hívták. Akinek new york-i padlás-koncertjein egy új szemléletmód csfrázott ki a 60-as évek végén, a 70-es évek elején. És akinek köszönhetően – mert felfedezte és támogatta őket – új korosztályok nőttek fel a XX. századi kortárs zene megkerülhetetlen tényezőivé. Ha nem is érkezett meg, a kanizsai főtéren az 1930-as születésű Sam Rivers szemüveges, szaxofonos fekete-fehér fotójával elkészült jazz fesztivál plakátokat veri az eső, fújja a szél.

És máris regék szólnak a francia Fuera Duo nagybőgőséről, Renaud Garcia-ról. S az osztrák Thomas Rothlautnerről, az alt-szaxofonosról.

És hol van szó akkor még a helyiről, s egyben az improvizatív zene pillanatba vetettségének köszönhető épp akkor megszületőről.

Ahogy a Kurina Kornél kvartett zenél – a jelenleg legjobbnak tartott jugoszláv trombitással, a nagyon fiatal Dragoslav Stanislavjevic-csel – az év kanizsai zenei terveit engedi látni. A Kurina família kanizsai zenész família. Legidősebb tagjuk prímás volt. A család szalon zenekarként játszott sokáig Kanizsán. A színpadon gitáron játszó Kurina Kornél zeneszerző is, s miközben kvartettje zenél, apja ősz feje fiatalosan követi a zene ritmusát. Bizonyára ő a nézőtér egyik legértőbb hallgatója.

Bálint Zoltán már a jazz-fesztivál második estéjén késznek mutatkozik rá, hogy tegyen érte: a Kurinákat össze kell szedni egy estére. Nagy alkalom készül: Kurina koncert lesz Kanizsán.

A jazzfesztivál nagy pillanata, amikor a fiatal jugoszláv trombitás együtt játszik a Thomas Rothlautner trióval. Az improvizatív zenében az a szép, hogy arra Rothlautner már csak egy olyat játszhat – ismét trióvá szűkülve – amin még ő maga is elmosolyodik. Így van ez a zenében. S így megy ez Kanizsán. A világ közepén. Csak kell hozzá egy fesztiváligazgató: Bálint Zoltán. Egy művészeti igazgató: Bicskei Zoltán. Egy titkár: Ljubomir Dukic. Aki az Orbis – irodalmi, művészeti és művelődési folyóirat főszerkesztője. Amely lapnak külön számát jelentetik meg a kanizsai nemzetközi jazz fesztiválok alkalmából. S a 2001. fesztiválra megjelenő különszámban ott a Hamvas Béla idézet:

„Délén tudják, hogy az életnek zenének kell lenni, mint ahogy Kínában mondják, az embert a dal ébreszti fel, az erkölcs erősíti meg, és a muzsika teszi tökéletessé.”

Kanizsán az így – a minőségi művészetben – megszülető élmény, s a vele való találkozásban megszülető közös élmény az, ami indukálja a tevékenységet. Kanizsán, a teremtés közös élményében, egymás által elismerten és elfogadottan, a megteremtettel való találkozásban, érzékeken keresztül és az értelmezések által, az ítéletek és gondolatok által kikristályosítva fejlesztő erőt képez a minőségi művészet. Az általa gerjesztett lokálpatriotizmus erő, ami színházat, helyet, embert épít. Az együttlét élménye ebben a művészetben a közösen (és természetesen ahány ember, annyi féleképpen) átél és a közösen értelmezett (az alkotás minősége szerint mind több és több értelmezési lehetőséget kínáló művészetben) minőségi művészet által kínált közös élmény. Ez kiterjesztve, s egyre nagyobb körben, egyre több emberrel – az alkotás, a beavatás, a találkozás egyre bővülő körében, egy erősödő teremtő kör által – Kanizsa elkötelezettségét teremti meg, amely az erejét adja. S ez az erő attól mérhetetlenül nagy, mert a minőség által meghatározott, a művészet minősége által, mely létrehozza.

Ebben a világban már nem a véleménykülönbség, hanem az egyetértés számít értéknek.

A kanizsai politikai pártok mindegyike beletette a maga követ a kanizsai színházba. A kanizsaiak elsősorban

lokálpatrióták, aztán tagjai valamely pártnak. És sajátos arculatú emberek, akik sose éltek erős szabadsághiányban. Nem szoktak hozzá az önállótlan-sághoz, s az ebből következő képességeikhez hozzápárosítják nagy érzéküket a formához, s az újításokhoz.

S nem véletlen, hogy a kultúrát támogató Ifjúsági Szövetkezet a tevékenysége egyik részében ökológiai mozgalmat hirdetett a Tisza menti települések egységgé szerveződése érdekében, hogy védjék a Tiszát. A Tisza Klub Ökológiai egyesületben 11 önkormányzat és 42 civil szervezet dolgozik együtt, hogy a Tisza jugoszláviai folyása mentén biztosítsák az ökológiailag legfontosabb feltételeket. Az egyesület létrehozása a Kanizsai Ifjúsági Szövetkezet vezetőjének, Bálint Zoltánnak köszönhető.

A hely szelleméből születő művészet a hely művészete, az általa keletkező élmény közös élmény, egyben otthon-élmény. A Tiszát védő ökológiai mozgalom az otthon védelme, s ha valójában védelem, annak élménye is. Ezek az élménykötegek – benne a Tisza, hangjaival, illataival, mozgásával, tisztavirágzásával, amelynek érzéki élményeiből a vajdasági művészet is születik, megkülönböztethetően minden más művészettől – a legalkalmasabbak arra, hogy megteremtsek az építés közegét: az egységes akaratot, annak szellemi és anyagi következményeivel együtt, a kellő fizikai erőt, a támogatást eszközökben és pénzben, így a pénzügyi feltételeket, és újra azt a szellemi szférát, amely tovább energiaforrása tud lenni az előzőknek.

Ahogy a művészet világa lesz a szikes homok világa, a táj, és az azon küzdő, mindent magának köszönhető ember, ebből a világból építkezhet – erejéből merítve – a hely is. S erejét épp ez növeli és sokszorozza meg. Erős lesz, s építeni tudó, aki egyszer már ebben az ugyanabból gyökerező, a művészettel élő világban hazatalált.

Fejlesztés – minőségi művészettel

Miért példaértékű a kanizsai tapasztalt minőségi kultúrával való fejlesztés?

Mert európai. És miközben számtalan módszert kínál Amerika, amely mind a náluk kialakított demokrácián alapul, s azt nálunk is feltételezné, s kísérleteket is tehetünk rá, hogy eltanuljunk belőle egyet s mást, addig nekünk vagy van, vagy lehet az, ami Kanizsán élő és hat. Erre csak Európa mutathat példát Európának.

Amerikának nincs köze a magas művészethez az Európában ismert módon. Az amerikai demokrácia, a jelenlét perifériáján megteremtve a maga alkotásait, nem mutat nagy különbséget alkotásai és a mindennapi életről közölt média-hírei között. Így mindaz, ami e téren átömlik Európába, Európának nem feltétlenül kellene, hogy a kenyere legyen, még akkor sem, ha könnyen emészthető, s ezért sokak számára lehet vonzó.

Amerika büszke lehet a demokráciájára, valóban – mi büszkének lehetünk a művészetünkre, amely nekünk Európában – az elmúlt időkben teremtettekben, mai teremtési lehetőségeinkben, és mindabban, ami az ebből adódó közös élmény és értelmezési lehetőség – a közös kincsünket jelenti.

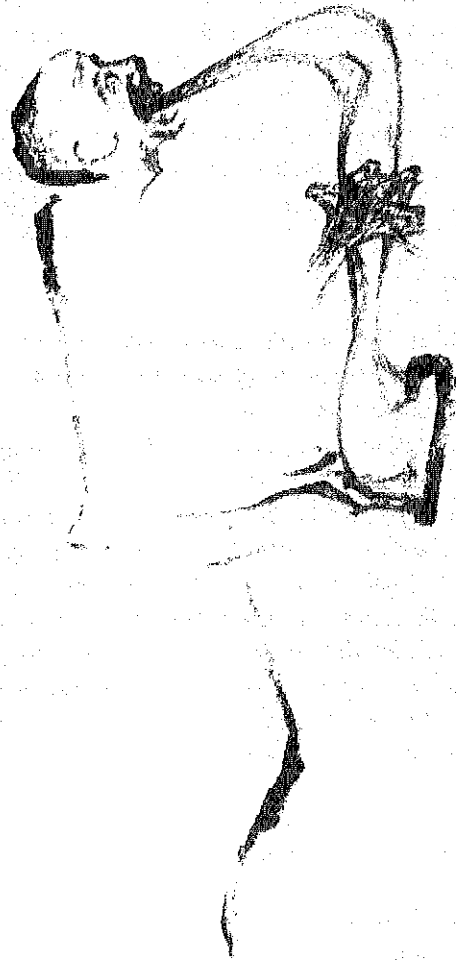
Magyarországon a magas művészet keveseké, s kevesek is nyertek befogadást többek által elismerten a magas művészetbe. Az a teremtő hatás, amely Kanizsán tapasztalható, Magyarországon is indukálható, ha a kanizsai feltételek adottak.

Ez pedig:

- helyhez kötődő minőségi művészet
- művészet-értők, értelmezők léte
- válogatott minőségi művészet importja
- az ugyanazzal a művészettel élők egymás-értése, s közös élménye
- a kultúra anyagi támogatásának értelmébe vetett hit, és ezen alapuló gyakorlat
- központi támogatás vagy
- gazdaság, amely prosperál és finanszírozni képes a kultúrát.

Magyarországon ma még csak kezdeményeiben található meg a fővárosi (és egyben ezáltal elismert) minősítések melletti művészetet minősítő-értelmező szellemi centrumok, melyek hasonló kisugárzásúak lehetnek, mint a kanizsai.

A modell egy-egy város, egy-egy vidék újrastrukturálódásához vezethetne, melyben újra erősek lehetnének az európai értékek.

AZ AMERIKAI KÖZMŰVELŐDÉS IRÁNYÍTÁSÁRÓL - FLORIDA ÁLLAM PÉLDÁJA

Amerikai útjegyzetek II.

Amerikai úti beszámolóim első részében¹ a Virginia állambeli, 946 ezer lakosú Fairfax megye felnőttoktatásának egy szeletéről, a hazai közművelődési kínálatához hasonló tanfolyamokról, valamint azok területi szervezési elveiről, kiemelt célcsoportjairól írtam. Beszámolóimnak ebben a második részében a nálunk közművelődésnek, Amerikában humán jellegű, a humán tudományokhoz kapcsolódó (*humanities*) tevékenységeknek nevezett ügyek jogi és szervezeti eszköztárát mutatom be Florida állam példáján keresztül.

Az egyes országok közigazgatásának összehasonlító elemzésével foglalkozó kutatók óva intenek mindenkit attól, hogy az egyik ország államigazgatásáról írva, bizonyos eljárások átvételét javasolja egy másik ország közigazgatási gyakorlatába anélkül, hogy alaposan tanulmányozná a történelmi, társadalmi, kulturális és gazdasági hagyományok eltéréseit. Nos, beszámolómmal csak tájékoztatni szeretném az érdeklődő szakembereket. Sem összehasonlító, sem értékelő mondatokat nem írok le, ugyanis ehhez nem elegendők a témára vonatkozó ismereteim. Cikkem megírása előtt próbáltam megismerkedni a magyar nyelven írt, itthon megjelentetett és elérhető amerikai közművelődési irányításra vonatkozó szakirodalommal. Szinte semmilyen számottevő írást sem találtam. Így csak arra az ismeretanyagra tudok hagyatkozni, amit egy turistaúton láttam, baráti beszélgetéseken hallottam Francine Curro Cary igazgatótól és Gordon Olson helytörténész-től², s amit az Internetről, illetve amerikai adattárakból kigyűjtöttem.

I. A közművelődés támogatásának kormányzati eszközei az amerikai szövetségi irányítás szintjén

A tizennégy szövetségi minisztérium közül³ a közművelődési jellegű tevékenységek irányítása a Belügyminisztériumhoz (*Department of the Interior*) tartozik. Ennek a minisztériumnak a feladata a közterek, a természeti erőforrások, az indián rezervátumok, a vizek, a gyógyvizek és természeti kincsek, a vadászat, a halászat, valamint a nemzeti parkok és történelmi emlékhelyek ügyeinek irányítása. A felsorolt feladatokat öt nagy szervezeti alegység végzi, s ezek közül az egyik, a nemzeti park szolgálat (*National Park Service*) felügyelete alá tartozik a kulturális örökség védelme, valamint annak megismertetése a lakossággal.

Az ország természeti kincseit, s a történelmi emlékhelyeket, a nemzeti kulturális örökség tárgyi emlékeit, azok megismerését, megőrzését egységesen kezelik. Abból a természetes élethelyzetből indul ki ez az irányítási logika, hogy a családok, iskolai és egyéb csoportok hétvégén vagy nyári szabadságuk alatt autóbárral ülnek, s felfedezik az országukat, egyszerre sajátítva el az ország földrajzára, történelmére, kulturális emlékhelyeire, tehát a természeti és kulturális örökségre vonatkozó tudnivalókat. Ehhez adnak segítséget a nemzeti parkokban, múzeumokban rendezett közművelődési programok, fesztiválok, s az egyéb közművelődési rendezvények.

A minisztériumok operatív feladatokban nem vesznek részt, a szövetségi kormányzati feladatok végrehajtását az úgynevezett független ügynökségek, illetve kvázi kormányzati szervezetek (*Independent Establishments, Corporations, and Quasi-official Agencies*) végzik. A közművelődés országos ügyeit a művészetek és a humán területek tevékenységeit átfogó szövetségi alapítvány, a *Művészetek és Humán Tevékenységek Nemzeti Alapítványa (National Foundation on the Arts and the Humanities)* koordinálja. Ez egy független szövetségi, adománygyűjtő és pénzelosztó szervezet, amely művészeti, kutatási, oktatási és közművelődési programokat támogat. Három részlege, alegysége van: az egyik a művészetek (*The National Endowment for the Arts - NEA*), a másik a múzeumok és a könyvtárak (*The Institute of Museum and Library Services - IMS*), a harmadik a humán ügyek, s a közművelődés (*The National Endowment for the Humanities - NEH*) támogatását végzi. Ez utóbbi alapítvány tevékenységét a későbbiekben részletesebben is ismertetem.

II. A közművelődés irányításának jogi háttere

A fenti alapítványok, így a közművelődés támogatását szolgáló is, az 1965-ben létrehozott, többször módosított jogszabály, a művészetek és a humán tevékenységek nemzeti alapítványát létrehozó (*National Foundation on the Arts and the Humanities Act of 1965*) törvény alapján működik. Ebben mondták ki, hogy az USA minden lakosának lehetősége van a művészetek gyakorlására és a humán önkifejezésre. A szövetségi kormányzat feladatkörébe tartozik a művészeti önkifejezés és a humán tevékenységek területén a nemzet fejlődésének erősítése és támogatása, elsődlegesen a helyi és magánkezdemenykezéseken keresztül. Egy fejlett országnak nem szabad korlátoznia a tudományok és a technológia területén történő erőfeszítéseit, de kötelessége az is, hogy a kulturális önkifejezés különböző megnyilvánulásait is értékelje, és jelentős támogatásban részesítse. Ezzel ugyanis hozzájárul a

¹ Szín – a Magyar Művelődési Intézet lapja – 2001. 6/3. szám 14–16. p.

² Ezúton is köszönöm önzetlen segítségüket.

³ Cikkem megírása után pár nappal született döntés a Belbiztonsági Hivatal létrehozásáról.

múlt megértéséhez, a jelen alaposabb elemzéséhez, és a jövő céljainak megfogalmazásához. A demokrácia az állampolgárok bölcsességére és jövőre irányuló elképzeléseire épül, ezért növelni és támogatni kell az oktatáshoz, a művészetekhez és a humán jellegű közművelődési tevékenységekhez való hozzáférés lehetőségét, hogy a polgárok, legyenek bármilyen származásúak, s éljenek bárhol az országban, ki tudják bontakoztatni képességeiket, s ne legyenek önálló gondolatok nélküli szolgák. (Látszik a nyelvezeten, hogy a jogszabály a hatvanas években készült.)

A központi kormányzat feladata, hogy az egyes államokkal, regionális szervezetekkel magán-jellegű vállalkozásokkal közösen elindítson és támogasson közművelődési és művészeti programokat. A központi kormányzatnak pénzelosztó tevékenysége megvalósítása során nagy körültekintéssel kell eljárnia, hogy az adófizetők pénzéből megvalósuló programok ténylegesen közösségi célokat szolgálnak. A jogszabály a központi kormányzat feladatává teszi a tehetséggondozást is a művészetek és a humán tevékenységek területén. Továbbá hangsúlyt kap a kulturális sokféleség tiszteletben tartása, és valamennyi kulturális megnyilvánulás részrehajlás nélküli támogatása. Létfontosságú a demokráciában a multikulturális művészeti örökség sokszínűségének megőrzése, csakúgy, mint az új elképzelések támogatása. Ezen célok megvalósítására hozták létre ezt a központi alapítványt, és így oldják meg e tevékenységek pénzügyi támogatását.

III. A közművelődést támogató szövetségi alapítvány működése

A "humanities" elnevezéshez – melyet a továbbiakban közművelődésnek fordítok, pedig jóval tágabb a hazai értelmezésnél – az amerikai közigazgatási nyelvezetben az alábbi területek tanulmányozása, illetve gyakorlása tartozik: modern és klasszikus nyelvek, nyelvészet, irodalom, történelem, jogtudomány, filozófia, régészet, vallástudomány, etika, történelem, művészetkritika, művészeti tevékenységek, a kulturális örökség, a népszokások, néphagyományok elmélete, védelme, az ünnepek és a jelenkori közösségi élet támogatása. Régebben nálunk is használatosak voltak a humán tudományok, humán gimnázium elnevezések, így az idősebb korosztály könnyen megbirkózik ennek az amerikai szakkifejezésnek az értelmezésével.

A közművelődési jellegű tevékenységek, intézmények támogatását a Humán Tevékenységek Nemzeti Alapítványa (*The National Endowment for the Humanities* – NEH) végzi. Az alapítvány a legnagyobb független szövetségi szervezet, amely 1965 óta támogatja a humán jellegű programokat. Feladata az amerikai kulturális élet gazdagítása, ezért hat területen támogatásokat nyújt a legkiemelkedőbb programok megvalósításához. Elősegíti a humán tudományok iskolai oktatásának fejlesztését, támogatja a humán tudományokkal foglalkozó kutatók és ösztöndíjasok tevékenységét, lehetőséget biztosít az életen át tartó tanuláshoz Amerika egész területén, megerősíti és támogatja a humán terület intézmé-

nyeit, védi a kulturális örökséget, és biztosítja valamennyi amerikai hozzáférést a humán tevékenységekhez.

Pénzügyi támogatást múzeumok, levéltárak, könyvtárak, egyetemek, állami televíziók, rádiók és magánszemélyek kérhetnek.

Az alapítvány élén az elnök áll, akit az ország elnöke nevez ki a Szenátus megerősítésével. Munkáját a Humán Tevékenységek Nemzeti Tanácsa (*The National Council on the Humanities*) véleményének kikérésével végzi. A tanács 26 köztisztviselőből álló magánszemélyből áll, akiket szintén az elnök kér fel hat éves időtartamra. Az alapítványnak három igazgatósága van, ebből az egyik az 50 államban, illetve az USA-hoz tartozó további 5 territóriumon, valamint Columbia kerületben hasonló néven, hasonló célok érdekében működő alapítványokkal tartja a kapcsolatot. A másik igazgatóság feladata támogatások szerzése az alapítvány számára az üzleti világból, s magánadakozóktól. A harmadik az új kezdeményezések támogatásával foglalkozik. A döntéshozatalban évente hatszáznál is több külső szakértő vesz részt.

IV. Florida állam kultúra-támogató szervezetei

Az egyes államokban működő alapítványok közül a Florida államban működő alapítvány munkájáról tudtam tapasztalatokat szerezni. Florida állam lakossága 15.111.000 fő.⁴ Működik kulturális ügyosztály (*Department of State/Division of Cultural Affairs*), s a szövetségi alapítvánnyal együttműködve programokat ír ki. Ezen alapítványok neve a többiéhez hasonlóan a szövetségi alapítvány nevével: *National Endowment for the Humanities* (Humán Tevékenységek Nemzeti Alapítványa) és az adott állam, ebben az esetben *the State of Florida* nevével viseli. A biztonságos támogatási források és a megfelelő magas presztízs biztosítása érdekében valamennyi állam hasonló alapítványának alapítói között jelen vannak a kultúra-támogató magánszemélyek, valamint a vállalkozások.

A közművelődési jellegű feladatok koordinálását a Floridai Humán Tevékenységek Tanácsa elnevezésű (*Florida Humanities Council* – FHC) non-profit szervezet végzi, melyet a *National Endowment for the Humanities* (NEH), Florida állam és magán adományozók hozták létre. Székhelye Tampa-ban, Florida félsziget nyugati részén működik. A szervezetnek 12 tagú elnöksége van, melyből 7 főt választottak, 5 főt pedig az állam kormányzója nevezett ki. A választott tagok egyetemi tanárok, történészek, társadalomkutatók. A kinevezett tagok között rangos közéleti személyiségek találhatók, mint például a hajózási felügyelőség egyik igazgatója, jogász, magánbefektető, valamint fontos üzleti vállalkozások tisztségviselői.

A Humán Tevékenységek Tanácsának (FHC) számos helyi programja van. Ezek közül csak azt a néhányat emelem ki, amelyek számomra különösen érdekesnek tűnt.

A *Humán előadók* elnevezésű program (*Humanities*

⁴1999. évi népszámlálási adat.

Speakers) keretében kulturális, helytörténeti és történelmi témákban előadókat kérhetnek a non-profit szervezetek az előadói irodától (FHC Speakers Bureau). Néhány a választható témák közül: Nagy egyéniségek és családok Florida történelmében, Közösségteremtés az építészet segítségével, Florida új városépítésze. Olyan programjaikra kérhetnek a helyi non-profit szervezetek előadókat az irodától, amelyek ingyenesek, és minden érdeklődő számára nyitottak. Az előadások témáját, s az előadókat tartalmazó katalógust meg lehet rendelni telefonon, vagy el lehet olvasni az Internetes honlapon.

A Nemzeti művészeti és kulturális hónap nevet viselő (National Arts and Humanities Month) rendezvénysorozatot az állam kulturális ügyosztályával közösen hirdette meg az FHC. Ennek a szövetségi támogatást is élvező programnak az volt a célja, hogy az év során az amerikaiak országszerte, így Florida államban is dalokkal, képzőművészeti alkotásokkal, s versekkel is kifejezhessék a művészetek szépsége iránti elkötelezettségüket, megmutathassák az ország kulturális sokszínűségét, s a legkülönbözőbb kulturális hagyományok megőrzése iránti szándékukat. Október hónapban ezekből az eseményekből minden államban, kampányszerűen események sokaságát szervezték meg, felhívva a figyelmet a művészetek, s a humán önkifejezés legkülönbözőbb megnyilvánulásainak fontosságára.

Florida az otthonunk (*Making Florida Home*) elnevezéssel öt éves programsorozatot hirdetett meg, amelynek főbb eseményeit az Interneten lehet követni. A program célja, hogy az állam lakossága a számára legszimpatikusabb módon és eszközzel fejezze ki saját szűkebb hazájával kapcsolatos érzéseit. A kulcsmondatok: Mitől érzem úgy, hogy ez az otthonom? Miért szeretem ezt az államot? Mi jellemzi ezt az országrészt.

Az FHC tevékenységéből a FORUM című, a Floridai Közművelődési Tanács (FHC) által kiadott magazin át-

tanulmányozása jelentette számomra a legnagyobb szakmai élményt. A 2000. évi floridai kiadványok versenyén öt díjat nyert el ez a közművelődési kiadvány, többek között a legjobb tájékoztató magazin, és a vizuálisan legszebben megtervezett kiadvány díját. Szerkesztőinek célmeghatározása szerint ezzel a magazinnal a floridaiaknak kívánunk olyan tájékoztatást adni, amely segítséget nyújt a közös kulturális örökségük felfedezéséhez, s a közös floridai identitás kialakításához, s annak megerősítéséhez. Az Interneten is olvasható magazin tematikus számai közül a Floridában fellelhető vallások, vallási csoportok bemutatását, azok történetét, s a témával kapcsolatos részletes térképeket, statisztikai, demográfiai adatokat tartalmazó tetszett a legjobban.

Minden fent említett kormányzati egységnek, alapítványnak igen részletes, működő honlapja van az Interneten, melyen megtalálható például a vonatkozó jogszabály, a döntéshozó kuratóriumi tagok szakmai önéletrajza stb. A legnagyobb segítségemre azonban az amerikai vezető napilapok éves almanachjai voltak.⁵ Az országban való eligazodáshoz, elemi tájékozottsághoz szükséges valamennyi adatot szinte naprakészen tartalmazzák ezek az adattárak, s egyik jobb, mint a másik. Mindenről találtam statisztikai adatot, például arról is, hogy a különböző borszínű elhízott állampolgárok hogyan ítélik meg testsúlyukat, hány százalékuk tartja kővének, illetve megfelelő súlyúnak magát. Valamennyi kormányzati egység címét, telefonját, Internet címét tartalmazzák a kiadványok. Minden hivatalnak, szervezetnek és egyáltalán mindenkinek van honlapja. Nem csoda, hogy az amerikai lakosság körében nem kell különösebben szorgalmazni az otthonok Internethez való hozzáféréseinek kiépítését.

⁵A *The New York Times* 2001 almanach idei számát tanulmányoztam alaposabban, amelyet 11 dollárért, (két-három hamburger árért) vettem meg február elején.

KONFERENCIA A CIGÁNYOK FELNŐTTOKTATÁSÁRÓL ÉS KÖZMŰVELŐDÉSÉRŐL

Budapest, 2001. május 15.

A „Tanulás ünnepe – a Felnőtt Tanulók Fesztiválja” alkalmából a Magyar Művelődési Intézet, a Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Közoktatási Intézet Felnőttoktatási és Kisebbségi Központja konferenciát rendezett, melynek célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a roma közművelődés és felnőttoktatás jelentőségére esélyegyenlőségük növelésében, az őket sújtó funkcionális analfabétizmus kompenzálásában, a munkaerő-piacba történő bekapcsolódásuk segítésében, társadalmi adaptációjuk erősítésében. Ugyanakkor a konferencia hangsúlyozni kívánta, hogy a magyarországi romák gazdag népművészeti és kulturális hagyományai multikulturalizmusunkat maradandó értékekkel gazdagítják, rámutatva ennek szerepére művelődésük, oktatásuk organikusabb fejlesztésében.

A konferencia a romák oktatási és művelődési viszonyait részben történetiségében, részben társadalmi, gazdasági helyzetükkel való összefüggésükben vizsgálta, különös tekintettel a rendszerváltás után bekövetkezett új helyzetükre, mely nagy mértékben megnehezítette társadalmi előrehaladásukat. Az egyik jelentős pozitívuma volt a konferenciának, hogy nem maradt meg a jelenlegi, meglehetősen lehangoló állapotok felvázolásánál, hanem többirányú megoldási javaslatokat is próbált adni az elmentmondások feloldására, a nehézségek leküzdésére (hagyományápolás, cigányfolklor, felzárkóztató programok, közösségfejlesztés, stb.). Ennek megfelelően mind az előadók, mind a résztvevők széles társadalmi összefogást sürgették, vállalva ebben saját szerepüket is. A konferencián elhangzott megnyilatkozások, az ez alkalommal történt médiaszereplések, és az esemény utólagos visszhangja azt bizonyítja, hogy a tanácskozás beváltotta a hozzáfűzött reményeket, mert elősegítette a cigány közművelődéssel, felnőttoktatással kapcsolatos szemléletformálást, sok új ismeretet nyújtott, és tettekre ösztönzött.

A cigányság műveltségi állapotát, kulturális helyzetét meghatározó gazdasági, társadalmi okokról Farkas László (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) tartott igen értékes, számos új elemet is tartalmazó előadást. Beszámolóját szemléletessé tették a saját életéből vett tapasztalatok, élmények (Tiszabura, 59 % roma). A „pozitív csomópontok” között említette meg az előadó az 1993. évi LXXVII-es kisebbségi törvényt, amelynek létrehozását követően többszáz cigány-önkormányzat alakult, lehetővé téve ezáltal a kulturális autonómia gyakorlását a romák körében is. A cigányság gazdasági elmaradottságával összefüggésben – többek között – rámutatott arra, hogy a cigányok az 1945-ös földosztásból is kimaradtak, éppen úgy mint a rendszerváltást követő kárpótlásból. A cigányság nagy többségének nincs tőkéje, és ez nagymértékben

befolyásolja gondolkodásmódját, életvitelét. A cigánygyerekek iskolába kerülésével kapcsolatosan elítélendőnek tartotta azt a gyakorlatot, hogy a cigánygyerekeket eleve kisegítő iskolába sorolják, mondván, hogy nem felelnek meg a követelményeknek, mert ezzel az életük megpecsételődik. Jobban meg kellene érteni, hogy elsősorban arról van szó, hogy másfajta szocializációban, kulturális környezetben nevelkedtek, mint a többségi társadalom gyermekei. Ezért olyan programokat kellene kidolgozni, ami lehetővé tenné a korrektebb kiválasztást, és hároméves kortól kötelezővé kellene tenni a cigánygyerekek számára az óvodába járást, hogy ezeket a hátrányokat még idejében korrigálni lehessen – javasolta az előadó. Ugyanakkor minden program kidolgozásakor figyelembe kellene venni, hogy a cigányság nem egységes, és három fő csoportra oszlik, úgy mint a romungro, lovári és beás csoportokra. A cigányság egyik jelentős kiemelkedési pontja lehet, hogy minél több értelmiségi kerüljön ki közülük, akik visszatérve saját közösségükbe jobban átértékelik helyzetüket, és többet tudnak segíteni. Másik fontos követelmény a cigányság polgárosodásának segítése, amely ösztönzőleg hathat a romák hátrányos helyzetű népességcsoportjaira. Ezt a polgárosodást segíti elő többek között a pécsi Gandhi gimnázium, a Kalyi Jak roma nemzetiségi szakiskola és a Roma Esély iskola Szolnokon. Jó lenne még több ilyen intézményt létrehozni, akár vegyes jelleggel is, a multi-kulturalizmus nevelési elve alapján. A különböző képzési formákba is még több cigánygyereket kellene beiskoláztatni.

Meglehetősen komor képet vázolt fel Mayer József (Országos Közoktatási Intézet) a romák iskolarendszerű felnőttoktatásának kérdéseiről. Lényegében tehát arról van szó, hogy a közoktatás nem teljesíti azokat a feladatokat, amelyeket a társadalom elvár tőle, mert elképesztően nagy számú gyerek – ebben az esetben cigánygyerekek – nem tudja elvégezni sem ténylegesen, sem pedig abban a minőségben az alpműveltség átadására hivatott általános iskolát, ahogy az kívánatos lenne. A megoldás az lehetne, hogy az iskolai végzettséggel nem avagy alig rendelkező felnőtteket, cigány fiatal felnőtteket bevezetnénk a felnőttoktatásba, így biztosítva számukra az új vagy egy második esély lehetőségét. A dolgozók általános iskolái azonban a lecsökkent tanulói létszám és az elvesztett üzemi háttér miatt lényegében megszűntek, számuk ugyancsak megfogyatkozott. Ugyanakkor a gimnáziumok szerkezetváltása és a világbanki hitelekkel fejlesztett szakközépiskolák olyan követelményeket támasztanak, amelyekhez a cigánytanulók többsége nem férhet hozzá. „Tehát a közoktatás modernizációja úgy történt meg, hogy a

cigányság ebből a folyamatból gyakorlatilag teljes egészében kimaradt, elzúgott fejük fölött a reform” – állapította meg az előadó. A legfontosabb feladat az lenne, hogy a cigánytanulókat akkor is bevonjuk az iskolarendszerű szakképzésbe, ha történetesen nem rendelkeznek az általános iskolai végzettséggel. Kulcskérdés, hogy valóban minden áron szakmát szerezzenek ezek a roma fiatalok és fiatal felnőttek, mégpedig az iskolarendszer e szempontból mindjobban működőképesebbé tételével.

Az elmúlt 20–25 év roma kultúrájában végbe ment értékfeltáró, bemutató és öntudatosító mozgalom eredményeit elevenítette fel **Daróczy Ágnes** (Magyar Művelődési Intézet), amelynek sok köze volt a rendszerváltozáshoz is. A mozgalom jelentős állomása volt az 1979 novemberében megrendezett „Hosszú az út előttem” című egyetemi színpadi sorozat, amelyen először lépett hivatalosan a roma folklór a nagy nyilvánosság elé. „A zsúfolásig megtelt terem közönsége egy nép kultúrájának beavatási szertartásán lehetett jelen” – mondotta az előadó.

„Tegyük fel a kérdést magunknak – folytatódik tovább az okfejtés – vajon van-e azóta saját fóruma az ilyen rendezvényeknek? Az minden bizonnyal elmondható, hogy a tiltott kategóriából a túrt kategóriába kerültek, s minden bizonnyal elmondható az is, hogy minden roma közösségnek igénye van arra, hogy évente legalább egyszer alkalma legyen ilyen rendezvényeken részt venni. Végezetül ismertette Hankiss Elemérnek egy nagyon érdekes értékutatását, miszerint a romaközösségekben és a roma családokban az értékek struktúrája rendkívüli módon hasonló az értelmiségiek értékstruktúrájához. Mindkét társadalmi csoport nagyon gyermekközpontú, demokratikus, s nem az anyagi javak, hanem az érzelmek állnak a középpontban.

Bódi Zsuzsanna (Magyar Művelődési Intézet) a terem falait betöltő „Cigány szemmel – magyarországi cigány folklór és irodalom” című igen gazdag, tudományos, szakmai szempontból egyaránt értékes könyvkiállítását mutatta be. A kiállítás anyagának összeállítása során a Magyar Művelődési Intézet munkatársát, Bódi Zsuzsanna etnográfust az a cél vezérelte, hogy olyan segédanyagot biztosítson az iskolai oktatás és a felnőttoktatás számára, amely a romákkal kapcsolatos interkulturális oktatásban, szemléletformálásban felhasználható. A mintegy nyolc tabló és tizenöt tárló anyaga megismertet a magyarországi cigány nyelvészetj és folklórkutatások történetével a XIX. század végétől napjainkig. Áttekintést ad a cigány irodalom elismeretésének folyamatáról, kibontakoztatásáról, a cigány alkotók hazai és külföldön megjelent önálló és gyűjteményes kötetéről, a cigány folyóiratokról, a színház- s filmművészet terén létrehozott alkotásokról. A kiállítás anyagát 500 kiadvány, dokumentum és kép alkotja, amely azonban folyamatosan bővül. A vándorkiállítás már több megyében bemutatásra került, együttműködve a megyei írószövetségekkel, könyvtárakkal, művelődési házakkal, pedagógiai intézetekkel és cigányszervezetekkel. A kiállításokat általában a munkásságukkal a térséghez kapcsolódó cigány írók nyitják meg, s a rendezvényekhez író-olvasó

találkozókat, folklórbemutatókat, vetélkedőket kapcsolódnak.

Kerékyártó László (Nemzeti Szakképzési Intézet) az általános iskola 8. illetve a 9. osztályból kimaradt, de 23 évesnél nem idősebb roma és nem roma fiatalok számára készült felzárkóztató kerettantervet ismertette. Az integrált projekt célja a társadalmilag hasznos magatartásformák kialakítása, a tanulási motiváció kifejlesztése, amely alkalmassá teszi az itt tanuló, kudarcokkal terhes fiatalokat arra, hogy a normál képzés keretében tanulmányaikat tovább folytathassák, és ott sikeresek legyenek. Nem a szakképzés a cél, de az alapkészségek, képességek kifejlesztése, a szakmai orientáció. Az iskolákba belépő fiatalokat a tanároknak alaposan meg kell ismerniük, tudnak-e egyáltalán olvasni, számolni, milyen a mentális állapotuk, hogy eszerint állítsák össze egyéni fejlesztési terveiket. Az oktatás, nevelés sem a hagyományos módszerekkel történik, hanem kiscsoportokban, esetleg szociálpedagógus, pszichológus segítségével. Mindez a tanárok, foglalkozásvezetők részéről is különleges felkészültséget kíván, amelyre előzetes tanfolyamon kell kiképezni őket. A közismereti tantárgyak az iskola nevelési koncepciójának megfelelően nagyon gyakorlatiasak, szorosan kötődnek a manuális tevékenységekhez. Az első hetekben a tanulók különböző műhelymunkákban vesznek részt, és érdeklődésüknek, hajlamaiknak megfelelően választják meg a szakmai előkészítő képzést (pl. famegmunkálás, fémmegmunkálás), lehet választani azonban az egészségüggyel, szociális munkával kapcsolatos szakmai orientációs felkészítést is. Nagyon fontos dolog, hogy ennek a különleges felzárkóztató programnak igen jó fejkvótája van: 280 ezer forint, ami azt jelenti, hogy kétszerese a normál fejkvótának. Azonban itt egésznapos foglalkozásról van szó. „Hiszen nem jó megoldás az, hogy délben kilökjük a fiatalat az utcára, és akkor a délután elrontja azt, amit délelőtt elértünk velük.” Itt a szociális területnek és az oktatásnak együtt kell működnie. Adott esetben előfordulhat, hogy egy 18 éves roma fiatalnak a családját is el kell tartania. Hasonló jellegű reintegrációs iskolatípusok az Európai Unió országaiban már igen elterjedtek, és az Európai Bizottság Fehér Könyve is felhívja a tagországok és a leendő tagországok figyelmét a társadalmi kirekesztést ellensúlyozó ilyen projektek és iskolatípusok kialakítására.

A cigányság igen nehéz anyagi és szociális helyzetéről adott képet, de ugyanakkor tettekre is buzdított **Raduly István** (Oktatási Minisztérium). Sajnos sok roma felnőttképzés ott bukik meg, hogy a roma embert az illetékesek tárgyként és nem alanyként kezelik – mondotta. A legnagyobb akadályt az előrehaladásban abban látja, hogy a cigányság egy alulképzett társadalom, a választóvíz a 8. általános, és a roma-népesség nagy része ez alatt van, de persze már a 8 általános sem elegendő. „A komoly anyagi forrásokkal rendelkező munkaügyi központoknak nagyon fontos szerepük van a cigány felnőttoktatásban, de nem nagyon érzékelhető, ami ezen a téren zajlik. Tehát a munkaügyi központoknak, az önkormányzatoknak, az oktatási intézményeknek, a kisebbségi önkormányzatoknak és a

cigány családsegítő szervezeteknek össze kell fogniuk és magukat a cigánycsaládokat is be kell vonniuk a kiútkezésbe: amely a foglalkoztatáshoz vezet. Nagyon fontos, hogy arra képezzük át a romaembert, ami a piac igényének megfelel. Ha minősített hegesztő kell, akkor ne tízhónapos képzést kapjon, mert pont arra van csak pénz, hanem húszhónaposat, mert akkor minősített hegesztő lesz, és akkor lesz esélye a piacon munkát kapnia. Abból kellene kiindulni, hogy a cigányember is dolgozni akar, mert szereti a családját, és a dolgokat úgy kellene irányítani, hogy a nekik megfelelő foglalkoztatást megtalálják, és velük együtt közösen felépíteni azt a miliőt, amiben dolgozhatnak.

A konferencián három korreferátum is elhangzott, melynek során az érdekeltek az általuk vezetett projektekről számoltak be, illetve egy tanulásközpontú életút beszámoló hangzott el. Elsőként **Sz. Tóth János** (Magyar Népfőiskolai Társaság) ismertette az „Alapképzés felnőtteknek – visszaút a társadalomba” című programot, amely kifejezetten a roma felnőtt lakosság alapképzési felzárkóztatását, egy munkaerő-piaci tréninget és lehetőség szerint

a munkaerőpiacra való visszatérést célozta. Másodikként **Baráth Vera** (Országos Közoktatási Központ) mondta el tanulási életútját: mint felnőtt cigánytanuló, hogyan jutott el a dolgozók iskolájába való bekerülésétől a tanítóképző főiskola levelező tagozatáig, amelynek ma utolsó éves hallgatója. Harmadikként pedig **Márczis Márta** (Magyar Művelődési Intézet) a csereháti (Borsod-Abaúj-Zemplén) peremvidék közösség- és falufejlesztésre épülő, nemzetközi együttműködéssel végrehajtott romaprogramját mutatta be.

A konferencia résztvevői a roma közművelődésben és felnőttoktatásban érdekelt civil szervezetek, roma egyesületek képviselői, valamint újságírók voltak, mintegy 80 főnyi érdeklődő, aktív közönség. A Magyar Művelődési Intézetben megtartott tanácskozást a Magyar Pedagógiai Társaság Felnőttnevelési Szakosztálya kezdeményezte; előadásainak és korreferátumainak szövegét – a korábban megrendezett, funkcionális analfabétizmusról szóló konferencia anyagával együtt – megjelentette az Országos Közoktatási Intézet Felnőttoktatási és Kisebbségi Központja. (Két konferencia egy kötetben. Bp. 2001. 103.p.)

ÁLLAM – ÖNKORMÁNYZAT – KÖZMŰVELŐDÉS

Kistelepülések Közművelődési Szakembereinek III. Országos Tanácskozása Encs, 2001. június 27–29.

Plenáris ülés

Idén immár harmadik alkalommal rendezték meg Encs városában a kistelepülések közművelődési dolgozóinak országos találkozóját. A tanácskozás támogatói: a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Borsod-Abaúj-Zemplén megye önkormányzata és Encs város Önkormányzata. A tanácskozás fő célja a közművelődés jelen helyzetének megvitatása, gyakorlati tapasztalok meghallgatása, átadása volt.

Encs polgármestere **Dr. Menyhért Béla** rövid köszöntőjében bemutatta a város és régiója helyzetét. Az egyre szűkülő gazdasági lehetőségekkel, tárgyi feltételekkel együtt élve kell megtalálni a közművelődés új formáit, építkezve a jól működő hagyományokra, szakemberekre, a lassan szerveződő civil szférára úgy, hogy nemcsak egy kisváros elvárásainak kell megfeleljen a közművelődés, de Abaúj térségének is – számos 300–800 fős településének – szakmai bázisaként működhessen.

E gondolatsort tovább folytatta **Dr. Ódor Ferenc** országgyűlési képviselő, B-A-Z megye közgyűlésének elnöke, megerősítve Encs térségi szerepének fontosságát. Bár tudja, hogy a közművelődés területén is az álmok jóval nagyobbak, mint a realitás, de ez jelenti egyben a feladat szépségét is. Szinte minden településen prioritást élvez a közoktatás, ezért fontos a pedagógia és a közművelődés szétválasztása, a feladatok megosztása, elhatárolása. Fontosnak tartja az amatőr mozgalmak támogatását, igényes színvonalú Falunapok szervezését, melyek az összefogást, a közösségformálást erősítik országszerte.

Harmadik előadóként lépett a pódiumra **Kiss László**, a NKÖM Közművelődési Főosztályának Főtanácsosa, előadásának témája az *Állami szerepvállalás a kistelepülések kötelező közművelődési feladatellátásának biztosításában, a nemzeti kulturális örökség megóvásában*. Kiss László megerősítette, hogy a kistelepülések a társadalom fontos szervezeti egységeiként megkülönböztetett elbánásban kell részesüljenek, hiszen hátrányos helyzetük következtében önerőből nem tudnak létezni. Az állami szerepvállalás elengedhetetlen a nemzeti szellemi értékek, a helyi hagyományok, az amatőr, az alternatív mozgalmak megóvásában. A helyi közélet központja az a számtalan művelődési ház, könyvtár, kiállító helyiség, amelynek technikai, műszaki felszereltsége siralmas, a legalapvetőbb működési feltételekkel küszködnek, mégis összefogják, szervezik a kulturális életet az adott településen: továbbképzéseket, tanfolyamokat, műsoros rendezvényeket tartanak tömegek számára. Az is tény, hogy ezen intézmények dolgozóinak mintegy 40–50 %-a részfoglalkozású, szakképesítés nélküli alkalmazott. Az állam által biztosított normatív

támogatás bár ha szerényen is, de folyamatosan emelkedett az évek folyamán, mégsem elegendő az intézmények működtetésére, s a települések önkormányzatainak is fontos lenne a szerepe a fenntartásban, működtetésben, de sok önkormányzat még az állami normatíva összegével sem támogatja saját intézményeit. Másik forrás az intézmények számára a pályázatok lehetősége, s ebben jelentős előrelépés történt, miszerint a minisztérium műszaki fejlesztésre, hangosításra, fénytechnikára, nagyobb beruházásokra írta ki az érdekeltség növelő pályázatokat, s a jól előkészített pályázatok többsége el is nyerte a minisztérium támogatását. Mindenképpen megemlíthető a revitalizációs pályázati lehetőség, melynek célja, hogy a kistelepüléseken önhibájukon kívül bezárt intézmények állami támogatással újraindulhassanak, s hogy a művelődési házak újra a falvak közösségének kulturális, művelődési fórumaivá válhassanak. Ezen felül egyéb forrás a címezett és céltámogatások rendszere, ebben B-A-Z megye jelentős sikereket ért el. Kiss László előadásának második részében a közművelődési intézményhálózat informatikai fejlesztéséről szólt. Véleménye szerint számítástechnikai kommunikáció lehetőségével nem rendelkezni hátrány, az informatikai ellátottság elengedhetetlen s új lehetőség a felzárkózásban, az informáltság segítheti leküzdeni települések hátrányait. Célja a minisztériumnak a Megyei Közművelődési Információs Rendszerek kiépítésével egy országos rendszert szervezni. Bár jelenleg számos helyen vita folyik arról, hogy a Teleházak működtetése a közművelődési intézményekben vagy azoktól függetlenül történjék, meg kell találni az egészséges együttműködés formáit.

Kuna Tibor, az Ifjúsági és Sport Minisztérium miniszteri tanácsosa előadásának témája *Az ifjúságpolitika szerepe a települések népességmegtartó erejének növelésében*.

A kistelepülések talán legfontosabb kérdése a hely népességmegtartó képességének növelése, a fiatalok számára perspektíva nyújtása: egzisztencia kialakításának biztosítása. Az előadó szerint ez a gazdaság által csak részben determinált folyamat, ugyanolyan fontos a fiatalokban kialakítani a belső motivációt, emocionális érzést, miszerint hasznosak lehetnek saját településükön. Ebben a közművelődésnek és az ifjúságpolitikának össze kell fognia. A közművelődés szerepe értékmotivált célok kitűzése fiatalok számára, közösségi terep biztosítása számukra öntevékeny programok, önkifejeződésre való hajlam kialakítása által. Ennek érdekében célszerű a decentralizált rendszer létrehozása, a térségi régiók kialakítása. A közművelődés feladata az öntevékenységek, a hasznosság, a közéletiség értékei mentén konkrét programok szervezése: táborok, szervezetek létrehozása. Ezért szomorú az a tény, hogy a

valóságban összezsugorodik az élettér: megszűnt munkahelyek, iskolák, könyvtárak, bezárt művelődési házak léteznek. Mindez mélyen kihat a társadalom életére, tehát szükséges az állami beavatkozás, melynek fontos megnyilvánulása az ISM pályázatainak sora: pl. 2002-ben Ifjúsági házak létrehozására nyílik lehetőség pályázatok által, a perifériára szorult, deviáns fiatalok számára foglalkoztató jelleggel működő tevékenység-helyek kialakítására lesz lehetőség. Az ISM célja és feladata az Ifjúsági törvény megalkotása a közeljövőben, mely szerint a fiatalok kiemelt helyzetbe kell, hogy kerüljenek egyéni kedvezmények biztosításával, ingyenes internet hozzáféréssel.

Területfejlesztés – Közművelődés címen tartotta meg előadását **Dr. Németi Lajos**, a B-A-Z Megyei Területfejlesztési Ügynökség ügyvezető igazgatója.

Az előadás első részében általában szólt a területfejlesztésről, melynek célja a piacgazdaság keretei között a fenntartható fejlesztés, az innováció, az elmaradott települések felzárkózásának biztosítása, a társadalom, a gazdaság szerkezetének vizsgálata, a nemzeti identitástudat, a lokálpatriotizmus fejlesztése. Mindez a feladatsor főként az ország válság sújtotta területein elkerülhetetlen, s ezt a gazdasági élet szereplői, a helyi önkormányzatok, a központi kormányzat és a civil szféra együttműködésével tartja elképzelhetőnek. Az ország fejlettsége szélsőséges egyenlőtlenségeket mutat, melyben szerepet játszik a múlt öröksége, a földrajzi fekvés, a rendelkezésre álló humán erőforrás. Magyarországnak készülnie kell az uniós csatlakozásra, ami rendkívül nehéz feladatokat ró az egész társadalomra, gazdaságra. A humán erőforrás képzésében olyan fiatalokat kell nevelni, akik iskolai tudásukat alkalmazzák is tudják, nyelvi, számítástechnikai, jogi ismeretekkel rendelkeznek, kommunikációképes tudással bírnak, nyitottak, kulturáltak, igényesek. A Megyei Területfejlesztési Tanácsok létrejötte azt a célt szolgálta, hogy a döntések a lehető legalacsonyabb szinten történjenek, a valós ismeretek, információk alapján az érintettek körében kell, hogy megszülessenek. Hosszabb távú koncepció, és rövidebb távú programok alapján tud csak eredményesen működni a megyék területfejlesztési tanácsa, szem előtt tartva a versenyképesség megteremtését, a fenntartható agrárszférát, a természeti értékek megőrzését, a humán erőforrás fejlesztését, a kisebbségek felzárkóztatását, az egészségügyi, szociális hálózat fejlesztését. Nagy kihívások előtt áll a területfejlesztési politika, hisz az uniós csatlakozások folyamán csak konkrét, jól kidolgozott programokkal lehet pályázni, s a pályázati pénzek kezeléséhez korszerű intézményrendszer, tudás és tapasztalat szükséges. Erre fel kell készülni: a pályázatok eredményét, hatását, hatékonyságát kell vizsgálni, nem elég intuitív alapon tervezni. B-A-Z megye talán a megélt rendkívüli válsága miatt, mint az ország leghátrányosabb területe, mely ugyan élvezte az állam megkülönböztetett figyelmét, már lépéseket tett annak érdekében, hogy élni tudjon a majdani lehetőségekkel.

Vadász János, a KKDSZ elnökének előadása a köz-

művelődés és a közművelődésben dolgozók érdekképviseletének aktuális kérdéseivel foglalkozott.

Az előadó véleménye szerint a munkavállalói érdekvédelem nem elválasztható a szakma érdekvédelmétől, egységként kell kezelni az intézményeket, az ott folyó tevékenységet és a dolgozókat. Helyzetértékelésében abból a tényből indult ki, hogy Magyarországon válságban van a kulturális alapellátás, s nem hagyatkozhatunk a statisztikákban kimutatott pozitív adatokra, melyek számos településen a „parádék kultúrája” rendezvényekre hivatkozva igazol látogatottságot, kulturális munkát. A valóságban rosszabbá vált az elmúlt években a közművelődési intézményrendszer helyzete. A normatív támogatás elmarad a szükségestől, nincs az intézmények működésére finanszírozási garancia. A normatív támogatást a személyi jövedelemadó helyben maradó része egészíthetné ki, de hát az önkormányzatok pénzügyi forrásai ténylegesen nem bővültek, a revitalizációs program forrásai nemcsak a művelődési házak, hanem a könyvtárak újraindítását is tartalmazza. **Vadász János** hangsúlyozta annak a folyamatnak a káros következményeit, mely szerint felerősödött a művelődési intézményrendszerek átalakítása más gazdasági és egyéb szervezetekké, mint például közhasznú társaságokká, alapítványokká, vállalkozásokká. Ezáltal a közszolgálatból kikerülnek az intézmények, hisz a KHT profitorientált szervezet, így a lakosság egyre kevesebb közszolgáltatást, kulturális lehetőséget kap. Vitába szállt a kormányval abban, hogy a városi művelődési központok elvesztették funkcióikat, s emiatt bezárandók lesznek, s csak a kistélepülések intézményeit kell támogatni. Ennek több veszélye van az előadó szerint: szembeállítja a hatalom a kistélepülési és a városi intézményeket, amelyek ugyanakkor szerves szakmai kapcsolatban állnak egymással. A válság tünetei közül nem elhanyagolandó az, hogy a közművelődési, közgyűjteményi intézményekben dolgozók bére 38 %-kal kisebb, mint a közoktatásban dolgozók jövedelme, sőt a köztisztviselői státuszban alkalmazottak bérértől 70 %-kal marad el, ezért feltétlenül szükségesnek tartaná egy egységes közszolgálati bérrendszer kidolgozását.

Óváry István, a NKÖM Közművelődési Főosztály vezetője előadásának címe: *A közművelődés fejlesztésének stratégiája.*

Óváry István a közművelődés fogalmi meghatározásából indult ki, miszerint a közművelődés olyan iskolán kívüli öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúra elsajátító, alkotó célú cselekvés, mely jellemzően együttműködésben, közösségben valósul meg. A minisztérium fontos feladatának tekinti, hogy a közművelődés támogatási rendszerét EU-konformmá tegye, ezért kerül sor az Átfogó Fejlesztési Terv (ÁFT), s ennek részeként a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) elkészítésére, mely leírja a közművelődés jelenlegi állapotát, majd meghatározza azon feladatok sorát, melyet a közeljövőben el kell végezni. Az ÁFT programja: a közművelődési intézmények revitalizációja, fejlesztése, humán erőforrást fejlesztő közművelődési tevékenység kiszélesítése, a közművelődés módsze-

reinek, kapcsolatainak fejlesztése, a közművelődés telematikai fejlesztése. Már folyamatban van a NFT elkészítése. Az előadó ismertette a különböző munkafázisokat, azok ütemezési tervét, a nyilvános viták már lezajlottak, problémafa felállítására került sor szakmai csoportokban, megtörtént a probléma-fák egybeszerkesztése, a probléma- és célfa szakmai véleményezése, összegzése és a javaslatétel a NFT közművelődési programjaira. Az előadás második része a problémafa sarkalatos tényeit ismertette: nincs közművelődési intézmény, technika, pénz, szakember számos településen, fedezethiányra hivatkozva a fenntartók feladatkör összevonást alkalmaznak, részfoglalkozású munkakerőt fizetnek, a közművelődési intézményrendszer leromlott, korszerűtlen, funkciótlan terekkel rendelkezik. Nagy problémának tartja az előadó, hogy a közművelődési stratégiák, koncepciók társadalomtudományos kutatással nem megalapozottak, elmarad az EU átlagszinttől a mecenatúra, szponzoráció, a civil szervezetek tőkeereje gyenge, a pályázati rendszer vagylagossága miatt bizonytalan a közművelődési szolgáltatások folyamatos igénybe vehetősége, a felsőoktatás nyújtotta közművelődési képzés tartalmát nem ismeri el a társadalom, mint speciális tudást, a területfejlesztési tervek nem számolnak a közművelődés nyújtotta lehetőségekkel, gyakori a „kézi irányítás” a fenntartó részéről, a kulturális örökség védelme terén nem kap elég hangsúlyt a közművelődés, hiányzik egy rögzített szakmai követelményrendszer, szaketikai kódex, alacsony a közművelődésben dolgozók jövedelme, hiányoznak a kötelező önkormányzati közművelődési feladatellátás normatívái, szükség lenne közművelődési intézmények építési szabványára, az egyes hatályos közművelődési jogszabályok között ellentmondás van, az összevont közművelődési, közgyűjteményi normatíva miatt nem lehet számon kérni a közművelődésre fordított keretet, a jogszabályok be nem tartása esetén rendre elmarad a szankcionálás, a közművelődési szakfelügyelet javaslatait nem fogadják meg az önkormányzatok. Zárszó: a stratégia a problémák megoldása lesz majdan.

A Magyar Művelődési Intézet és a B-A-Z Megyei Közművelődési Intézet szakmai szolgáltatási rendszere, a kistételepülések közművelődési feladatellátásának segítése című téma előadója **Borbáth Erika**, a MMI igazgatóhelyettese és **Riz Gábor** a B-A-Z Megyei Közművelődési Intézet igazgatója volt.

Borbáth Erika röviden reagált az Óváry István által említett problémahalmazra, sokkolónak tartja a negatívumok sokaságát, véleménye szerint a gondok mellett az eredményeket is számba kell venni, mert akadnak jól funkcionáló művelődési házak is országszerte, s a szakmai önbecsülés, hitvallás érdekében az eredmények vállalása, nyilvánosságra hozatala elengedhetetlen. Előadásának fő kérdése az, hogy az MMI hogyan tudja segíteni a közművelődést a kistételepüléseken annak ellenére, hogy szerkezetileg a legmesszebb van azoktól. Sajnos a napi kapcsolat nem valósul meg, ezért rendkívül fontos, hogy a tanácsadó tevékenység minimum feltételként beépüljön a napi

kapcsolatrendszerbe. Három átfogó területet emelt ki az előadó: az oktatást, képzést, az információs munkát s a kiadványok rendszerét. Ezek közül is kiemelten fontos az oktatás, képzés területe, mert statisztikai adatok szerint a közművelődés területén dolgozók 30-40 %-a szakképzetlenül végzi tevékenységét, s ez főként a kistételepüléseken fordul elő. E kollégáknak segíthet a MMI a képzési rendszer kiterjesztésével, népszerűsítésével. Megemlíttette az intézetben folyó szakképzési, továbbképzési kurzusok sorát. Fontos feladat lesz az elkövetkezendő években az információs rendszer kialakítása, fejlesztése, igény van rá, s törvény is szorgalmazza a telematikai fejlesztést, bár a pénzügyi források erre is szűkösek. A kiadványozási tevékenységre általánosan jellemző, hogy szűkkörű, bár régiók, megyék publikáltak egy-egy kiadványt, s elindult egy kiadványsorozat a Népfőiskolai tevékenységről is. Pályázati forrásokat kell megtalálni e téren is. Fontos a közművelődés gondjait nyilvánosan kezelni, hogy azokon hatékonyabban lehessen változtatni. Fontos alapelv a kiadványozásban, hogy a gyakorlati életből táplálkozzék, s a gyakorlati életet erősítve hasson. Az intézet feladata a helyi munkákhoz módszertani segítséget, elemzést adni.

Riz Gábor előadásában összefoglalta B-A-Z megye közművelődési intézetének eddig végzett tervezési feladatait. Meghatározták a középtávú stratégiai célokat: kapcsolatteremtés és építés a megye 300 településével, szolgáltatói háttér megteremtése, módszertani, szakmai tanácsadás, kulturális turizmus fejlesztése, decentrumok, bázishelyek létrehozása, kistérségek megszervezése, a szakmai információ áramlásának biztosítása. A megye erre a programra építkezik a továbbképzési rendszerében. A hosszútávú stratégiai célokat is röviden összefoglalta az előadó: informatikai rendszer kiépítése, rendezvények konkretizálása, közösségfejlesztés a mentálisan sérült településeken, kiadványok megjelentetése. Az intézet a megyében 30 civil szervezettel napi együttműködésben dolgozik, s ezáltal hatékonyabban tudják az értékmegőrzés és érték közvetítés feladatát teljesíteni. Mindegyik folyamat fő mozgatója a településeken működő közművelődési intézményhálózat.

Utolsó előadóként szólt **Hideg Imre**, a B-A-Z Megyei Önkormányzat Oktatási és Művelődési Főosztályának vezetője, ki zárszavában megerősítette a tanácskozás szükségességét, hiszen nyitott kérdések sora marad továbbgondolásra, megoldásra várva. A közművelődési intézmények évekre elegendő tevékenységkínálatot kaptak, melyet minden egyes település a maga módján fog tudni teljesíteni. A kistételepüléseken a népművelő a mindenes: újságíró, televíziós szakember, rendezvényszervező és szereplő, akinek cselekvési köre, lehetősége ugyanakkor szűkösen behatárolt, mégis teszi a dolgát: összhangot próbál teremteni a vágyak és a valóság között.

Szekció ülések

Az előadások mellett szekciókban mondhatták el véleményüket, tapasztalataikat a rendezvény résztvevői.

Négy téma megvitatására került sor. A szekciókban végzett munka rövid összegzése a beszámoló alapján:

1. szekció – Településfejlesztés – közművelődés

A szekciót vezette: **Pordány Sarolta**, NKÖM Közművelődési Főosztály főtanácsosa.

A szekció munkájában 16 közművelődési szakember vett részt. Az alábbi kérdésekhez kapcsolódóan mondtak el a kollégák jó példákat, negatív és pozitív eseteket:

- Milyen épületeket érdemes a kistelepüléseken közművelődési, közösségi célra felújítani vagy felépíteni?
- Milyen építészeti követelményeknek kell megfelelniük a falusi közművelődési-kulturális célú épületeknek?
- Elegendő pénzt investálnak-e az épületek felújítására, modernizálására a falusi önkormányzatok, illetve a központi kulturális költségvetés?
- Van-e létjogosultsága a jelenlegi, egy településre épülő közművelődési feladatellátás helyett vagy mellett egy modern, kistérségi, többfunkciós, de alapvetően kulturális célú épületekből álló hálózat kiépítésének?
- Milyen kulturális tevékenységeknek lesz a helyszíne a jövőben egy hazai, falusi közösségi ház?

Az alábbi „jó példák” hangzottak el a szekcióban:

Hejccéért Alapítvány – Mi újság...? című kistérségi folyóirat előállításának és terjesztésének tapasztalatai, Egerszalók természeti és kulturális értékeit bemutató propaganda-kiadványok hatása a kulturális turizmusra, Várgesztes nemzetiségi faluházának építéséhez kapcsolódó koncepció és építési tervek, közművelődés-fejlesztési épület-felújítási elképzelések Tunyogmatolcson.

Az alábbi javaslatok születtek:

Falusi többfunkciós épületek tervezésével foglalkozó szakmai tanácsadó csoport jöjjön létre: egy közművelődési szakemberekből, építészekből, belsőépítészekből, területfejlesztési szakemberekből álló team, amelyik régi épületek felújításához és új épületek tervezéséhez dolgoz ki ajánlásokat.

Közművelődési épületek adatbázisa.

A funkcionális szempontból jónak mondható falusi közművelődési épületekről, kultúrházakról készüljön adatbázis megyénként.

Ajánlások az önkormányzatoknak:

Az önkormányzati testületek számára készüljenek ajánlások a közművelődési épületek funkciójáról, működtetéséről, minimális pénzügyi, személyi feltételeiről.

Kistérségi oktatótermek kialakítása

A korszerű felnőttoktatási feltételek megteremtése a falusi emberek lakóhelyéhez közel eső helyeken kialakított oktatótermek létrehozása által, melyek lehetővé teszik az életen át tartó tanulást, átképzést.

Tájékoztatás szóban személyes összejöveteleken és az Interneten.

A közművelődési szakemberek folyamatos tájékoztatása a területfejlesztés aktuális ügyeivel, pályázataival kapcsolatban.

A falusi lakosság aktivizálása

Szakmai, módszertani segítséget kell adni a lakosság

nak, civil kezdeményezéseknek, hogy meg tudjanak erősödni, szerveződni.

Beruházási pénzforrások biztosítása

A központi kormányzat új pályázati és hitelkonstrukciókkal demonstrálja, hogy a falusi, kistérségi kulturális intézmények is fontosak.

2. szekció – Térségi összefogás, társulás a közművelődésben

A szekciót vezette **Csáki Imre**, a B-A-Z Megyei Önkormányzat Oktatási és Művelődési Főosztályának osztályvezetője és **Sajó Attila**, a kazincbarcikai Egressy Béni Művelődési Központ igazgatója.

A szekció nagyon aktív vitát folytatott. A vita az alábbi kérdések mentén bontakozott ki:

– Időszerű-e a térségi összefogás kérdése?

– Ha igen, miért?

– Milyen feltételek szükségesek az együttműködéshez?

– Milyen szakmai feladatokat látnak el a társulások?

A térség, társulás fogalmának, fajtáinak tisztázása után megállapították, hogy közfeladatok ellátására, önkéntes, demokratikus alapon létrejött társulásokra nagy szükség van. Kazincbarcika 1984-ben létrehozott, s jól működő 30 települést összefogó társulásának jó példáját mutatták be, mely szaktanácsadás, információ továbbítás, pályázati munka, oktatás, továbbképzés, rendezvények, versenyek terén működik eredményesen.

A vita eredménye: időszerű kérdés a régiók, társulások összefogásának kérdése, a kistelepüléseknek kell a segítség, a városok és kistelepülések közművelődési munkáját koordinálni kell. Fontos a decentrumok kiszélesítése, s országos térségekhez kapcsolása.

Javaslatok: Komplex társulások jöjjenek létre: gazdasági, közművelődési, sport, ifjúsági tevékenységet összefogva, s ezen területeket településeken belül is koordinálni kell. Már 300–400 fős települések is alkalmazzanak népművelőt. A kormányzat felé javaslat, hogy normatív és pályázati módon ismerje el a társulásokat. Az MMI foglalkozzon e témával kutatások és tanulmányok formájában.

3. szekció – Partnerség az ifjúsági közéletben

A közoktatás, az ifjúságpolitika és a közművelődés együttműködésének lehetőségeivel foglalkozó szekció vezetője **Kovács Zsolt**, az Észak-magyarországi Regionális Ifjúsági Szolgáltató Iroda vezetője és **Szeles András**, az Encsi Diákotthon igazgatója volt.

Szeles András vitaindító előadása a média szerepével, hatásával foglalkozott. A globalizáció árnyoldalait hangsúlyozva kiemelte az uniformizáció következményeit, miszerint a világcégek ruháit, cipőit viseljük, autóiban utazunk, ételeit esszük, tehát egyformává válunk, s mindez kihat a szellemi, kulturális termékekre is.

Kérdés: kinek a kultúrája a televízió, a mozi műsorkínálata, a sikerkönyvek áradata.

Az amerikanizálódás folyamata elindult, a klasszikus kultúra kevesek szellemi tápláléka: pl. a mozik műsorának 94 % amerikai film, a tévészásban Európában első helyen állunk a napi 4 órás átlagunkkal, s amit nézünk: a giccses,

értéktelen szappan-operák tömege, vetélkedők sora rombolja személyiségünket, emberi, baráti, családi kapcsolatainkat, s lassan úgy érezzük, hogy unalmas, érdektelen a való világ, a saját életünk. A közoktatásnak, közművelődésnek a szerepe talán még soha nem volt ennyire felelőségteljes, mint napjainkban, mert nagyon fontos, hogy az ifjúság ma honnan szerzi az információit, milyen hatások között él.

Osszegzőképpen megfogalmazta, hogy a törvényhozásnak, a társadalmi és civil szervezeteknek, a szakmai szervezeteknek össze kell fognia egy stratégia kidolgozásában annak érdekében, hogy saját kultúránkat megőrizzük és terjesszük.

Kovács Zsolt nem látja ilyen pesszimistán a helyzetet, úgy ítéli meg, hogy lehet változtatni, s hogy a hazai pályázati rendszer segít a fiatalok formálásában, közösségek fejlesztésében, öntevékeny csoportok, ifjúsági egyesületek támogatásában. Meg kell teremteni az ifjúság számára a közösségi színteret, s arra kell felkészülni, hogy mindent piaci körülmények között kell tenni különböző projektek kidolgozásával, partneri, személyes kapcsolatokban.

Észrevételek, javaslatok :

– A kultúraelhalás jelentkezik valóban, de az aktív művelődés vonzza a fiatalokat, a vágy még él a fiatalokban a hasznos időtöltés, tevékenység, együttlét iránt.

– A személyes kapcsolatok tudnak csak formálni. Bár lassú folyamat, de meg kell próbálni megadni a lehetőséget a fiatalok számára, hogy megnyílhassanak. Vágnak az odafigyelésre, elfogadják a segítő kezet, s a népművelő egyéni felelőssége, hogy teljesítse a fiatalok igényeit.

– Kevés a kulturált közösségi hely, ahol a fiatalok találkozhatnak, ami versenyezhet a disco, a vendéglátóhelyek nyújtotta szórakozási lehetőségekkel.

– A kistéleplések nehezen tudnak versenyezni a nagyvárosok szolgáltatásaival, ahol minden gyorsan elérhető. Ugyanakkor anyagi háttér függvénye is a kulturális igények kielégítése.

– Az általános iskolások körében kell olyan művelődési igényeket kialakítani, amelyek továbbélnék. A felnőtteknek figyelniük kell a fiatalokra, meghallgatni őket, segíteni közösséggé szerveződésüket.

4. szekció – A települési önkormányzatok kötelező közművelődési feladatellátásának tapasztalatai

A szekció vezetője: **Kerekes László**, a NKÖM Közművelődési Főosztályának vezető szakfelügyelője és **Hazag Mihály**, B-A-Z Megyei Önkormányzat főtanácsosa.

A közművelődési feladatok ellátása alapvető önkormányzati feladat, az már más kérdés, hogy az önkormányzatok hogyan felelnek meg ennek a feladatnak, mennyire tartják fontosnak, mennyi pénzük van rá. Általánosan jellemző az a tény, hogy a közművelődés a mindenkorai politikai hatalomhoz kényszerül igazodni, s ez nem szerencsés, mert az együttműködés attól függ, hogy milyen a választott vezető, helyi politikus viszonya a közművelődéshez.

A kistéleplések másik problémája az értelmiség szerepvállalásának, kultúráközvetítő szerepének helyzete.

Az állami hozzájárulás mértéke nem elegendő a közművelődés finanszírozására, s a kistéleplési önkormányzatok költségvetése is igen szűkös, csak a minimális támogatást tudja nyújtani saját intézményének, a pályázati rendszer esetlegessége nem jelent biztos segítséget a széleskörű közművelődés megvalósításához.

Tapasztalatcsere, abauji példák

A szakmai program mellett a tanácskozás résztvevői megismerhették a régió kulturális értékeit. Olyan pozitív kezdeményezések, emberi helytállások sora tárulkozott elének, amely példa értékű lehet mindannyiunk számára.

Július 27-én a délutáni órákban Kassára kirándult a csoport, s a város nevezetességei mellett találkozhattunk a helyi kulturális élet néhány képviselőjével. Balassa Zoltán kassai helytörténész élményszerű idegenvezetése a méltán rendkívüli értéket képviselő főtér minden építményének történetét oly érdekességekkel ismertette, melyeket útikönyvekben hiába keresnénk, hisz levéltári dokumentumok mélyén rejteznek azon ismeretek, s azokban búvárkodni csak keveseknek adatik meg. Találkozhattunk a kassai Magyar Színház igazgatójával, művészeti vezetőjével s néhány színészével, akik színházuk működésének nehézségeiről, küzdelmeiről meséltek. De megfelelő színházi épület, anyagi nélkülözések mellett is él a társulat, évenként 4–5 darabot bemutat, s a valamikori vándortársulatok helyzetéhez hasonlóan járja Szlovákia és Magyarország városait, falvait, s igyekezik eljuttatni a magyar kultúra értékeit a hátrányos helyzetben, kulturálódási lehetőségektől elszigetelten élő emberekhez is. Munkájuk heroikus: időt, energiát nem sajnálva teszik a dolgukat minden nap. Csak a tisztelet és a megbecsülés hangján szólhatunk róluk.

E nap éjszakába nyúló óráiban Arany János balladái-ból összeállított irodalmi műsort adott elő a társulat néhány fiatal művésze Encsen.

Másnap délután Abauj néhány kistéleplésének megismerése volt a programunk.

A Zempléni-hegység nyugati peremén, a Hernád völgyének lapályán kialakult községek jellegzetes hegyvidéki települések, földrajzi helyzetük meghatározza létüket, láncszerűen elszórtan léteznek, küzdve a természet viszonytagaival, magukra hagyottan próbálnak emberi létet formálni maguknak. Megtanulták a századok folyamán, hogy sorsuk alakítása a saját kezükben van, s nem várnak csodákra, állami, központi megoldásokra nehéz helyzetük jobbításában. Szinte mindegyik településre jellemző az elöregedett lakosság, fogyatkozó lélekszám, a munkalehetőségek hiánya, ugyanakkor mindegyikben él néhány olyan fiatal és középkorú elszánt értelmiségi, művész, kik magukra vállalták a közösség-szervezés, formálás nehéz feladatát, s nem hivatalból kötelezően végzett innovatív tevékenység mozgatóivá, szervezőivé váltak, mely lehetőségeket s életet hoz a kicsiny falvakba.

Elsőként **Vizsolyba** vitt utunk, hol a helyi református lelkész fogadott bennünket. Megtekintettük a 13–14. szá-

zadban épült templomot, mely a román és a gótikus stílus építészeti emléke. A ritka szépségű freskókat 1986-ban restaurálták. A település egyedülálló a magyar kultúrtörténelemben, hisz 1590. július 20-án a templommal átellenben lévő, s már a 16. században is működő református könyvnyomdában nyomták ki Károli Gáspár gönci református lelkész első, teljes, magyar nyelvű bibliafordítását 700–800 példányban. A világon fellelhető 53 példányból 22–23 található Magyarországon, s egy, a „Vizsolyi Biblia” itt a templomban van kiállítva. Vizsoly megbecsüli e nemzeti kincset, s igyekezik őrizni Károli emlékét, ápolva a hagyományokat. Kapcsolatokat teremtve, építve, a települések közötti együttműködést gyakorolva Gönccel, Nagykarollyal idén megrendezték a Károli Gáspár napokat, ahol megemlékeztek a tudósról, a prédikátorról és művéről.

Vizsolyból **Fonyba** haladtunk tovább. Fony valaha az Aba nemzetség birtoka volt. Az első frásos forrás, mely említi, 1219-ből való. Évszázadok folyamán a hatalmi harcok és a hadiszerecsse határozta meg a falu sorsát: előbb a Fony család, majd Ferdinánd király, Zápolya János váltakozva birtokolta, a település végül a Rákócziak tulajdonába került. Virágkorát a 18. században élte: borkimérés, pálinkafőzés, dohánytermesztés biztosította jólétét. Ma mindössze 430 fő lakja. Az itt élők Tájházat rendeztek be egy műemlék jellegű parasztházban, hogy megmutathassák az erre tévedőknek a környék viseletét, használati eszközeit, a falu helytörténetét. Egy nádudvari fazekas dinasztia, Fazekas Ferenc népi iparművész kerámiáit is bemutató kiállításnak is otthont ad a Tájház. S Fony mindezt a maga erejéből tette, pusztán azért, mert fontosnak tartják az itt élők a múlt hagyományainak, értékeinek továbbadását az utódoknak.

Nagy élményt jelentett számunkra a regéci várban tett séta. Az egyutcás település megőrizte eredeti formáját és szerkezetét, az erdőtelkes falusi jelleget. **Regécen** ma 126 fő él, s e maroknyi ember a polgármester vezetésével hozzáfogott az 1100 körül létesült, ma már romos vár feltárásához. A vár története a falu története is, szinte mindegyik korban meg tudta őrizni a jelentőségét, történelemformáló erejét. Már a tatárok ellen győztes csatát vívott itt a Baksa nemzetség egy tagja, később a vár biztosította a Tokaj-Gönc-Kassa-Eperjes fő kereskedelmi útvonalat, a török hódoltság idején három ország találkozási pontja volt. Fontos szerepet játszott a Rákóczi család életében is a vár, itt nevelkedett öt éves koráig II. Rákóczi Ferenc. Bár a Thököly-féle kuruc felkelés után a császáriak lerombolták a várat, ennek ellenére itt, a regéci erdőkben szerveződött a Hegyaljai felkelés 1697-ben. A Rákóczi szabadságharc bukása után a regéci uradalom a kincstáré lett, s folyamatosan hanyatlott sorsa. Ma még rom, de a helybeliek erőfeszítése folytán már megmutatja a vár valamikori nagyságát, fényét. Pályázati támogatás segítségével sikerült egy töredékét feltárni, s minden eszközt megragadnak a munkálatok további folytatásához: régészeti táborokat szerveznek nyaranta fiatalok számára, akik szakmai irányítás mellett segítenek a feltárásban. A vár egyik

magaslatáról csodás kilátás nyílik a Zempléni-hegység sátorhegyeire, s napos időben tán még Kassáig is el lehet látni.

De mi **Hejcére** utaztunk tovább, ahol Mester András fafaragó várt bennünket. A falu történetéről csak röviden mesélt, az 1020 éves múltnak csak néhány érdekességét említette meg: Hejce már 1009-től püspöki birtok, s templommal rendelkezik István király idejéből. Az erődfallal bekerített falu bástyái máig megvannak, s állnak még a Szerencs-patakon átfelölő barokk hidak, a falu határánál és bejáratánál a barokk kőkeresztek, ellenére annak, hogy nem ritkán vallási villongások színhelye volt a település. A 18. század végén Eszterházy Károly egri püspök kastélyt épített Hejcéen, mely később a kassai püspök nyaralója lett. A falu alatt összefüggő pincerendszer húzódik, mely háborús időkben jelentős hadibázisként működött. A falu hanyatlása a 19. században kezdődött, a tömeges kivándorlás elnéptelénítette a települést, de máig él és keresi helyét Hejce. És Mester András már a jelenről mesél: nincs élettér, munka, az értelmiség elköltözött, s ma alig 300 fő él itt. De Hejce egy kemény, túlélő falu, az élni-akarással itt alapézés. Az 1990-es évek elején összeült a falu néhány makacs, nyughatatlan embere, s arról tanakodtak, hogy milyen jövőt építsenek, milyen legyen e kis falu, ahol élnek, és ahol nincs iskola, nincs pap, nincs megélhetés. Úgy döntöttek, hogy a kultúra lesz a megélhetés, a kultúra lehet a túlélés egyetlen fegyvere, a közösségformáló erő. S Hejce többet költ ma a kultúrára, mint bármely nagyváros. Már 10 éve nemzetközi művészta- borot szervez nyaranként, s Kárpátaljáról, Erdélyből, Hollandiából, Japánból, Ausztráliából, Szibériából fogad művészeket, fafaragókat, festőket. Műveikből kiállítást rendeznek itthon és külföldön egyaránt. Építettek egy óriási színt, s mellé a Szerencs-patak partjára egy szabadtéri színpadot, és színházi előadásokat tartanak. Idén a kassai Magyar Színház Sütő András Káin és Ábel című előadását hívták meg. Már 10–12 egyetemistája van a falunak, óvónőnek, tanárnak, orvosnak tanulnak a fiatalok. Bár nincs közművelődési szakember, mégis kinyitott a művelődési otthon és a könyvtár. Összejárnak újságot olvasni, beszélgetni az emberek. Működtetik az idősök napközi otthonát. Előadásokat szerveznek az érdeklődőknek. Az aerobic klubba együtt mozognak, sportolnak a 14 és a 60 évesek. Ez a falu a kultúrával vívta ki a maga önbecsülését és mások megbecsülését. Néhány lelkiismeretes falusi polgár küzdelme, munkája – már elmondhatjuk – nem volt hiábavaló, minden törekvésük megrendítő és tiszteletreméltó. Búcsúzólul egy folyóiratot kaptunk Hejcéen, a *Mi újság...?* című kistérségi lap júniusi számát. Czifrák András főszerkesztő vezetésével jelenik meg e lap, s a környező mintegy 15 kistelepülés aktuális eseményeiről tudósít havi rendszerességgel. A hírek mellett érdekességek, ismeretterjesztő írások, fontos tudnivalók, ünnepek, sporteredmények is helyet kapnak a folyóiratban, s eljut e települések minden családjához. Összekapaszkodnak az elszigeteltségben, tudni akarnak min-

denről az itt élők, sikereik, kudarcaik egyaránt erőt adnak számukra a továbblépésben, továbbélésben.

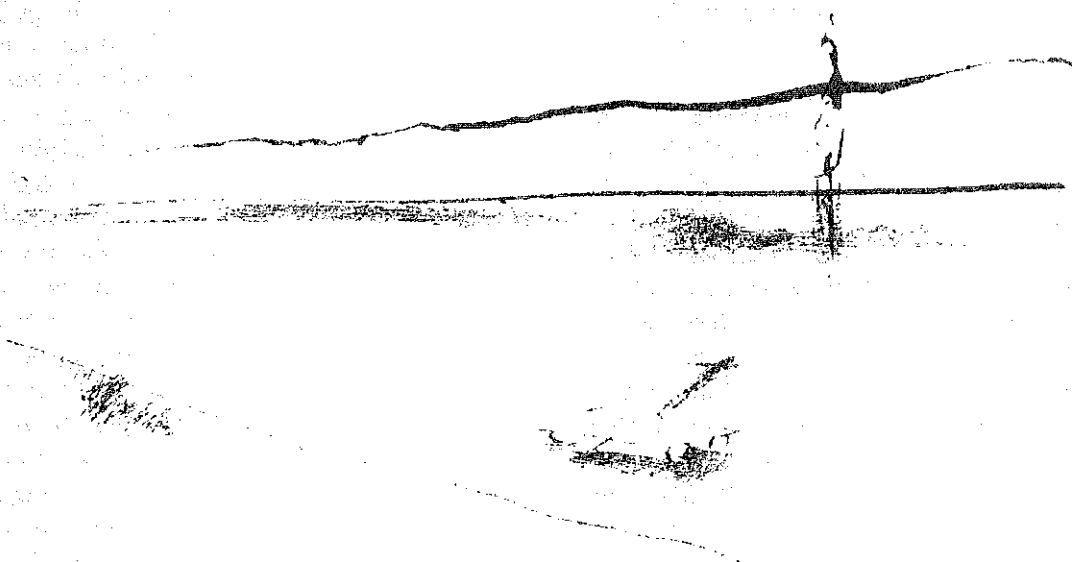
A kirándulás utolsó állomása Pálháza volt, ide már késő este érkezünk, hisz a szíves és marasztaló vendéglátás minden településen megnehezítette a búcsúzást.

Pálházán megnézhattunk egy méreteiben túlzó modern falusi művelődési házat. A funkciótlan nagy terekkel rendelkező épület használói számára nehezen benépesíthető, ezért a belső tereket gipszkartonnal választották el egymástól. Kong az egész épület, rideg és hideg, bármily látványos is küllemében. Szép és jó lenne ez az épület az ünnepekre, s főleg ha lenne egy kisebb, a mindennapok közművelődési tevékenységeit jobban kiszolgáló művelődési ház, ahol élettel lehetne megtölteni a klubszobákat, a kiállító helyiségeket, előadótermeket. Persze a házigazdák örülnek e szép háznak. Remélik, hogy idővel ott

honná válik e művelődési ház.

A kisteleptületeken dolgozó közművelődési szakemberek országos tanácskozásának támogatóin kívül – felsorolásuk megtalálható az írás elején – a megszervezéséért köszönet illeti az encsi művelődési központot, a Megyei Közművelődési Intézetet és a Megyei Önkormányzatot. Mindent megtettek annak érdekében, hogy a konferencia tartalmas és eredményes legyen, a közművelődés ügyét szolgálja, szakmai fórumként segítse a törvényhozásban, az állami irányításban, a települési önkormányzatokban és a közművelődési intézményekben tevékenykedőket, hogy feladatukat a jelen és a jövő kihívásainak szellemében végezhessék.

A támogatók és a szervezők biztosak abban, hogy – a hagyománynak megfelelően – két év múlva újra megtartják a konferenciát.

GUTORFÖLDE ÉPÍTKEZIK

Az augusztusi verőfényes szombat délután a polgármestert keressük a faluban. A sportpályára irányítanak: itt zajlik éppen a település legrangosabb sporteseménye, a foci utca-bajnokság. Nyakas István éppen újabb meccsre várakozik csapatával, így van ideje arra, hogy az épülő művelődési házról beszéljünk.

Az általa vezetett község az ezerháromszáz lakosával Zala megye nagyobb települései közé tartozik. Egyike annak az öt helységnek, amely a megyében pályázati pénzt nyert a minisztériumtól a kultúrház újraélesztésére.

Egyelőre csak a bontásnál tartanak. Tető nélkül meredeznek a falak.

A kérdésre, hogy milyen igény van a faluban a művelődési ház újbóli működtetésére, a válasz egyszerű. Több évtizedes hagyománya van itt a közművelődésnek. Harminc éve él és dolgozik a faluban Török Ida népművelő, aki több népművészeti csoportot alapított és vezetett.

– A rendszerváltás után mindenütt a kultúráról mondtak le az emberek. Itt ez nem történt meg – mondja a polgármester. – Mégpedig azért nem, mert van aki kézben tartja a közművelődést. Egyetlen személyiség vonzereje, kisugárzása képes megmozgatni a falut.

Csak az volt a bökkenő, hogy az utóbbi években életveszélyessé vált a kultúrház. Szakadni készült a tető, nem tehettek mást, bontani kellett. 18,5 millió forintos felújítást terveztek. 3,5 millió forinttal támogatta pályázatukat a minisztérium. A maradék 15 milliót az önkormányzat állja saját erőből, tartalék alapból. Az építkezés során két régi, egyszerű épületből készül a művelődési ház. A kultúrház mellett áll a mozi épülete. Egy folyosó köti össze már a kettőt, ide kerül a vizesblokk. Eddig nem volt az épületben mosdó, vécé. A második ütemben kibővítik a mozi-termet, a vászon mögött áll majd a színpad. Csak berendezés kérdése, hogy egy-egy alkalomra színház, vagy mozi lesz a teremből. Egy körülbelül hetven négyzetméteres terem úgy alakítanak ki, hogy emeletén egy légtérben galéria lesz. Itt lesz a galéria, rendszeresen fognak kiállításokat rendezni. A bejáratnál ruhatárat, büfét építenek. A kisteremben teleház és turista iroda működik majd. Ugyanis bevonul a számítógép a falu életébe, hogy rákapcsolódjanak a világhálóra. Ahogy lehet, úgy spórolnak az építkezéssel. Az önkormányzat műszaki brigádja végzi a felújítást, közhasznú munkások bevonásával.

A legfontosabb fejlesztéseket már az elmúlt években elvégezték a faluban, így jut pénz most a kulturális fejlesztésre, művelődési házra. Kiépült már a település teljes közműhálózata, működik a nemrég felújított kábeltévé rendszer. Minden háztartásban tizenkét csatornát lehet fogni.

Sűrűtménygyártó almaüzeme van a településnek. A kárpótlási földeken ezért almát termesztenek a helybeliek, közel negyven hektáron. A szomszédos településekről is állandóan befutnak az almával megrakott teherautók.

Az úthálózat fejlesztése ezért létfontosságú. Az önkormányzat összekötő utat akar építtetni a szomszédos Szentkozmadombjához, ha elkészül, leegyszerűsödik a szállítás. Most mégis előrevették a művelődési ház felújítását. Mert az már nem várathat magára. És nem csupán azért, mert a tető beázott, és készült ledőlni a fafödém. A falu mindennapi életének egyensúlya borul fel, ha nincs központja, otthona a közművelődésnek.

Eredetileg iskolának épült az 1910-es években, s csak később lett művelődési ház. Itt helyezték el a klubkönyvtár tízezer kötetes gyűjteményét.

Gutorföldre jól vészelté át a rendszerváltást követő gazdasági átalakulást. Beindultak a helyi vállalkozások, kisebb üzemek létesültek. Sokan Tőfejen dolgoznak a kerámiaüzemben, s a Flextronics nagyvállalat telepére is mindennap hordja az embereket a munkásbusz. Van tehát munkalehetőség, csupán négy százalékos a munkanélküliség. De közhasznú munkásokat is tud alkalmazni az önkormányzat.

– Dicsekedhetünk azzal, hogy innen nem, vagy csak ritkán költöznek el a fiatalok – mondja a polgármester. – A diplomások is visszatérnek és itt rendezik be az életüket.

Igyekeznek is minél többet nyújtani az önkormányzat a lakosságának, orvosi ellátásban is. Tavaly korszerű fogorvosi rendelőt szereltek fel, megszervezték a rendelőt. Ezért már nem kell városba utazniuk a helybelieknek. A családok számára ez is könnyebbé teszi a helyzetet.

A millennium évét a kultúra fejlesztésére szánta Gutorföldre önkormányzata. Ez több beruházással járt a művelődési ház átépítésén kívül. Az augusztus 20-i ünnepekre ötven négyzetméteres, faszervezetű állandó szabadtéri színpadot építettek a falu főterén. Jövőre építenek majd tetőt is fölé. Díszburkolat borítja körülötte a nézőteret. Parkosítják mellette a zöld területet. Itt állították fel a millennium emlékére a honfoglalást jelképező allegorikus faszobrot, két csíkszeredai szobrász, Nagy Ödön és Koszti István Miklós alkotását.

Nyakas István büszke arra, hogy mindenféle saját terveinek megvalósítását lehet megcsodálni a településen. Ő álmodta meg az egységes buszmegállókat, a játszótér berendezéseit, a templomhoz vezető lépcső dekoratív korlátját. Mindent fából, a harmonikus összhatás kedvéért. Régi tervét valósítja meg így Nyakas István. Mikor polgármester lett, elhatározta, hogy a legszebb települések között fogják emlegetni szülőfaluját. Az önkormányzat épülete mellett is felújította a szökőkutat.

Már most is a településen működik a kistérség irodája. Gutorföldre, a Közép-Zala Kistérségi Társulás központja arra törekszik, hogy – kulturális hagyományaira alapozva – odavonzza a falusi turizmus iránt érdeklődő vendégeket.

Aki végigsétál, vagy autóval keresztülhajt a településen, annak feltűnik, hogy milyen szépen gondozott mindegyik közterület, park, és rendben van tartva a temető.

Tavaly kisgépeket vásárolt az önkormányzat, hogy a szükséges parképítési munkákat saját alkalmazottai, közhasznú munkásai végezhessék.

A határban évekkal ezelőtt egy erdészházat létesítettek, itt gyermekcsoportokat fogadnak. Színes prospektust adott ki a település, amelyben a kistérség természeti szépségét mutatják be az érdeklődőknek. Angol és német nyelven is eljuttatják a külföldi turistairodákba. Az utóbbi években állandó kapcsolatot építettek ki a szlovéniai Völgyfaluvallal. Igénylik a települések közti együttműködést, a közös kulturális rendezvényeket. Legutóbb a pávakörök látogatott Gutorföldre. Nem véletlenül. A környéken nincs olyan település, amely hasonló kulturális hagyományokkal rendelkezik. Török Ida népművelő vezetésével hosszú évek óta működik a néptáncscsoport és a színjátszó kör. Minden helyi rendezvényen a legnagyobb esemény a helyi csoportok műsora.

Fontos esemény a falu határában évente megrendezett megyei kézikaszás aratóverseny. Nem csak a megyéből, de még Szlovéniából is jönnek ilyenkor versenyző csapatok, vendégek. Az aratóbandák és a marokszedők nagy összecsapását és a kézi-csésplő versenyt kiegészíti az aratási koszorú-kötők versenye. A települések bemutatják saját termékeiket. Az egész rendezvényt kultúrműsor koronázza, általában a helyi hagyományörző táncscsoport fellépésével. Minden évben a szüret után tartják a helyi bortermelő gazdák a borversenyt. Hatalmas presztízst jelent, ha valakinek a borát győztesnek nyilvánítja a zsűri. A helyi gazdakör is évente terménybemutatót szervez. Az eseményt követő ünnepség is jó alkalom az együttlétre.

Az utóbbi időben szünetelt a helyi csoport munkája,

de a millenniumi augusztus 20-i ünnepségre összeálltak a helyi fiatalok és betanulták a táncokat.

– Az utóbbi időben tizenöt, húsz millenniumi zászlóátadáson vettem részt a környéken – meséli Nyakas István. – Elmondhatom, hogy a mi ünnepünk messze kimagaslott közülük. Ilyen hangulatot, mint nálunk, csak a helyi előadók képesek teremteni. Idén ötszázán jöttek el az új szabadtéri színpadhoz, hogy az ünnepi műsort megtekintsék.

Évek óta működik népfőiskola a településen. Még a rendszerváltás előtt indult az oktatás. Évi tizenöt előadásra hívnak kutatókat, szakembereket a megye oktatási intézményeiből. A legkülönbözőbb témákat veszik sorra a kurzuson: Történelemórát a gazdálkodásról, kertművelésről szóló előadás követ, a különböző vallások történetével ismerkedhetnek a hallgatók, de igen népszerűek az egészségügyi témák is. Mindig összejön harminc ember, hogy végigülje az előadásokat. A végén záróvizsgát tesznek, oklevelet kapnak arról, hogy elvégezték a népfőiskola adott évi kurzusát.

Hiába szerettünk volna beszélgetni a falu híres népművelőjével, ottlétünk alatt éppen szabadságát töltötte és elutazott. Így csak a róla szóló elbeszélések maradtak. Legendás, hogy el akarták csábítani a környező településeket. Azt mondták az ottani népek: könnyű Gutorfalvának élvonalban lenni a kultúrában, mikor ott dolgozik Török Ida. Ha ő nem is tudott többfelé szakadni, de tanítványai eredményesen dolgoznak. Táncscsoportot vezet a zalabéri és a tófeji tanító. Ők adják tovább a szellemi örökséget, és azt a módszert, ahogy a helyi önművelő csoportokat szervezni lehet.

Sághy Erna

ÚJ FALUHÁZ BECSVÖLGYÉN

A Zala megyei Becsvölgyére augusztus 26-án délután érkezünk. Mindentűt útlezárás fogadja az érkezőket, rendőrök és biztonsági őrök igazítják el a helyieket és a látogatókat. Autóval és gyalog egy irányba igyekszik mindenki, a falu szélén a szántóföld határában, kis dombon emelkedő új épület felé. Éppen kezdődik az új Faluház avatásának ünnepe, amelyre a környék kisgazda országgyűlési képviselője, Boros Imre kisgazda tárca nélküli miniszter hozta el a kormány ajándékát, a millenniumi zászlót.

A zászló mellé az idén lett címere is a településnek. A 2000. évi ünnepekre készül település előljárói az év elején kezdeményezték, hogy levéltárosok kutassák fel a falut alkotó hét korábbi település címerét. Alapos keresés után sem találták a történelmi dokumentumok között. Ezért aztán helytörténeti kutatások alapján grafikus tervezte az immár hivatalosnak elfogadott falucímert. Az augusztus 20-i és a mostani ünnepekre zászlóra hímezték, kitűzőkre nyomtatták. Az utóbbit sokan viselik a Faluház előtt gyülekező tömegben. Ha évszázados hagyományt nem is képvisel, de jelképezi a becsvölgyiek összetartozását.

A szorgos helytörténetíró, Varga András – aki harminc évben keresztül volt az itteni iskola igazgatója és 1947-től 1970-ig jegyezte le naplószerűen a becsvölgyi események krónikáját – 1970-ben írta a következőt: „Időszerű lenne már végre megépíteni a kultúrházat.” Éppen harminc éve. Állt ugyan egy épületféle az új Faluház helyén, pajta vagy istálló lehetett valamikor, a helyiek sem tudják pontosan. Az ötvenes években a kultúrmozgalom fellendítése érdekében kicsit rendbehozták, aztán a környékbeli fiatalok találkozó- és szórakozóhelye lett. Kultúrháznak nem nevezték, nem volt ez valamiféle intézmény, csak úgy hívták a becsvölgyiek: a „Pöttyös”. Később az amúgy is rossz állapotban lévő épület egyre lelakottabb lett, majd a rendszerváltás után végképp használhatatlanná vált. A helyiek viszont – mint harminc évvel korábban is – igényeltek volna egy igazi közösségi helyet. Tarthatatlannak tűnt, hogy a településnek évtizedek óta nem volt közösségi színtere.

Ezen a különlegesen képződött településen még létre kell hozni vagy újra fel kell eleveníteni a hagyományokat. 1943-ig ugyanis nem létezett Becsvölgye. Hét települést vontak ekkor egybe, amelyek addig külön életet éltek. A tipikus Göcsej-vidéki „szeges” települést a valamikor Pajzsszeg, Barabásszeg, Vargaszeg, Kereseszeg, Vörösszeg, Kislengyei és Salomfa alkotja. A faluban ma kilencszázan laknak. A rendszerváltás után megszűnt a téesz, azóta vállalkozásban termelnek a gazdák. A környező erdőkre faipari, erdészeti vállalkozások települtek, s egy cipőfelsőrész-készítő cég is sokaknak ad munkát. A falubéliek másik része a szolgáltató szektorban dolgozik. Dolgoznak, kapaszkodnak az emberek.

Néhány évvel ezelőtt főiskolai hallgatókból szerveződött szociológiai kutatótábor helyszíne volt Becsvölgye.

A település jelenének kutatásakor felmérést készítettek arról, mi a helyiek véleménye, mit és hogyan kellene fejleszteni, mire lenne feltétlenül szüksége a közösségnek. Tudakolták az önkormányzat véleményét is. Az előljárók úgy gondolták: legfontosabb feladat az lenne, hogy teljesé tegyék a falu közműhálózatát. Nem volt még mindenhová bevezetve a csatorna és a gáz. A helyi lakosok viszont első helyre a közösségi ház megépítését tették. És nagyon sokan nyilatkoztak a fiatal kutatók kérdésére: akár pénzt, munkát is áldoznának ezért a célért. A közakarata tehát egybehangzó volt.

Magai Ágota polgármester 1994-ben került a település élére.

– Pedagógusként mindig is közösség szervezéssel foglalkoztam – jelzi az előzményeket. – Úgy gondoltam: kiépíthetjük az infrastruktúrát, ez fontos, ám ha nem létezik működő közösség, a közművek ellenére „halott” marad a település. Az egyéb fejlesztések mellett ezért kezdettől a kultúraszervezésre, a közösségi együttlét alkalmainak megteremtésére koncentráltunk.

Nem véletlenül fogalmaz többes számban a polgármester. Választási kampánya során összekovácsolódott egy baráti társaság, a helyi „kemény mag”: negyven-negyvenöt lelkes helyi polgár, akik az önkormányzati választások után is tenni akartak valamit a településért, kihasználva azt, hogy a tapasztalat szerint ők már kitűnően tudnak együttműködni.

Évek óta létezett egy civil szervezet, amely a célok hátteréről kínálkozott. 1991-ben a kábeltévé-hálózat kiépítésének lebonyolítására alapította az önkormányzat a Faluházért Közművelődési Alapítványt. Évekig csak ezt az egyetlen feladatot látta el. A Magai Ágota vezette önkormányzat azonban felfedezte a szervezetben rejlő lehetőséget.

1995 előtt nem voltak Becsvölgyén falunapok. Ám az önkormányzat többet akart nyújtani a lakosoknak, mint az évi szokásos búcsú, körhintával, céllövöldével, kirakodó vásárral. A polgármester asszony nem kritizálja ezt a szórakozási formát, szerinte megvan a fontos funkciója, szerepe. Például az, hogy a szomszédos településeken élő családok a mulatságra menve meglátogatják, megvendégelik egymást.

De ennél is többre volt igény. 1995-ben szervezték az első Falumajálist. Sport- és kulturális rendezvényekkel, illetve kötetlen eseményekkel lepték meg a közönséget a program megálmodói. Azóta minden évben újra és újra megrendezik ezt az eseményt, amely mára beépült a falu „tradicionális” rendezvényeinek sorába. Minden alkalommal egy-egy kiállítás is kapcsolódik az ünnephez. Legelső alkalommal hobbikiállítás rendeztek a becsvölgyiek kedvenc szabadidős-tevékenységeinek bemutatható termékeiből. Kiállították a kézimunkákat, faragásokat és egyéb tárgyakat. Akkor még – jobb híján – a leromlott állapotban lévő Pöttyösben.

A nyár végén aktuális aratási felvonulás még valahogy fennmaradt, de az utóbbi években már kiveszett belőle a hagyomány ereje, így a polgármester asszony szerint kissé erőltetetté vált. Helyette a valamikor régen szokásos szüreti felvonulást elevenítették fel.

– Magam sem láttam soha, még gyermekkoromban sem szüreti felvonulást, pedig negyven éves vagyok – mondja Magai Ágota polgármester. – Erre már csak a nagyon idős emberek emlékeznek. Felkerestük azokat az öregeket, akik még láttak igazi szüreti mulatságot. Az ő elmondásuk alapján rekonstruáltuk az ünnepet. A mai felvonulás persze más, mint amilyen az eredeti volt. A tartalma sem ugyanaz, de az itteniek örömmel fogadták, és ezt is beépítettük a falu kulturális szokásai közé.

A rekonstruált szüreti felvonuláson szőlőkoszorúval díszített lovaskocsik vonulnak végig a falun, maskarásokkal. Köztük egy „kisbíró”, aki a falu életéhez kapcsolódó, rigmusokba szedett humoros híreket dobol ki a közönségnek. A felvonulók több háznál megállnak, és elmondják jókívánásaikat. Néptáncosok és zenészek kísérik őket.

„Valami belőlünk mindenhol megmarad...” – szavalja egy színész a Faluház-avatón Magyar Lajos Ballada című versét. Hallgatják a becsvölgyiek, és talán arra gondolnak: valamilyen módon mindannyiuk munkája, akarata benne van ebben az épületben.

Még nem létezett igazi faluközpont, közösségi épület, de már működtek a helyi művelődési körök, egyesületek. Önálló csoportot hoztak létre a fiatalok, több éve megalakult a Becsvölgyei Nők Társasága, és a sportkörök is beindultak. Szükség volt egy olyan épületre, intézményre, amelyben találkozzanak, programokat lehet szervezni, ahol különböző kulturális szolgáltatásokat lehet igénybe venni, és a falu információs központjának szerepét is betölti.

1997-ben az önkormányzatnak sikerült stabilizálnia anyagi helyzetét. Májusban megszületett a döntés: pályázatot adnak be a revitalizációs program támogatását kérve a művelődési ház újjáépítéséhez. Addigra már elkészültek Kovács Attila építész tervei. Első pályázatuk mégis eredménytelen volt.

1998 elejétől az önkormányzat testületének mindennapos feladatává vált a Faluház építése körüli szervezőmunka. Januárban döntést hoztak arról, hogy a régi Pötytyöst lebontják és a területet előkészítik az építkezésre. Az első nagyobb beruházás a téglavásárlás volt. A beruházást tulajdonképpen áprilisban indították, májusban a lakosság segítségével elbontották a régi épületet. Augusztus 17-én indult az építkezés.

Szinte napra pontosan két évre volt szükség ahhoz, hogy kívül és belül elkészüljön az épület. Negyvenhárom millió forintba került az építkezés, további kétmilliót költsöttek a berendezésre. A költségvetésből jutott még a ház környezetének rendezésére, parkolót alakítottak ki, díszburkolattal vonták be a bejárat környékét. A földmunkákon látszik, hova kerülnek majd idővel dísznövények. A környék csinosítását – amit majd a revitalizációs pályázatból befolyó pénzből tudnak befejezni – nem lehet meg-

spórolni, hiszen tulajdonképpen a falu szélén, kicsit már a „senki földjén” áll az épület. Mellette, a parkolón túl már a szántófield kezdődik. A Faluház bejáratától, ha a látogató hátrafordul, elétáru a táj szépsége. A helyiek soha nem kételkedtek abban, hogy ez a terület a legmegfelelőbb. És ez a lényeg. Mert ők lakják majd be a Faluházat, s teszik majd ezt a faluszélet a település kulturális központjává.

A beruházáshoz szükséges teljes összeget az önkormányzat nem tudta volna előteremteni. A Területfejlesztési Tanácstól kapott tízmillió forint nagyot lendített az építkezés menetén. A berendezésre külön pályázati pénzt kaptak, kétmillió forintot. Az önkormányzat revitalizációs pályázatát tavaly még elutasították, de idén ennek segítségével hárommillió forintot tehetek az építési költségekhez. Az érdekeltségnövelő pályázat eredményéről még nincs hír. A többi pénzt az önkormányzatnak kellett előteremtenie. A kivitelezési munkákat ifjabb Scheiber Béla építési vállalkozó vezette. Ő a szomszéd településen lakik, felesége viszont becsvölgyi lány, így kötődik ő is a faluhoz. Most pedig már a Faluházon keresztül is, amelynek igényes kivitelezésére büszke lehet.

– A helyiek biztatása nagy segítség volt – mondta a megnyitó ünnepélyen a polgármester asszony. Azt is hozzátehetné volna: a munkájuk is. Bár közmunkát nem vettek igénybe, több falubéli férfi dolgozott az építkezésen a kivitelező vállalkozó alkalmazásában.

Az avatóünnepélyen tolongó több száz főnyi tömegben az a legfeltűnőbb, hogy igen sok a fiatal, köztük jó néhány kisgyermekes család. A falu új címeréből készült kítűzőt is zömében ők hordják. Az eseményhez illő zenét játszó rézfúvószenekar is nyolc–tíz középkorú ifjúból áll, bár nem tudtam kideríteni, de talán nem csak úgy „kölcsonkérték” őket valamelyik szomszédos településről. A zászlóátvételi ceremónia előtt a helyi általános iskola énekkara dalolt el néhány egyszerű kórusművet. Úgy látszik, ez az egyetlen színpadképes helyi csoport, amelyik egy ilyen ünnepi eseményen felléphet. Hiába, megmutatkozik, hogy nem volt eddig megfelelő hely arra, hogy öntevékeny kulturális csoportok alakuljanak, működjenek. De majd ezután.

Az épület egyik szárnyát teljesen kitölti a nagyterem a színpaddal és a talán százötven-kétszáz néző részére alkalmas ülőhellyel. A tervező úgy alkotta meg a nagytermet, hogy annak köríves hátsó része egy tolóajtóval leválasztható, attól függően, hogy hányan akarnak helyet foglalni a nézőtéren. Ha a terem teljesen szétnyitják, körben még állva is sokan elférnek. Mint most is, amikor körülbelül másfélszer annyian tolonganak itt, mint amennyi a terem befogadóképessége. Afféle teljesítménypróba is egyben ez az ünnepség: befér-e a falu népességének az a része, amely a közösségi események iránt érdeklődik? Bizony nem. Még a folyosókon és az épület udvarában is többen ácsorognak, de sokan megtalálták már a bejárat átellenében lévő oldalon a büfét. Nem véletlenül mondta Varga László, a Zala megyei közgyűlés elnöke a beszédében, mikor az összezsúfolt hallgatóságon végignézett:

– Csak egy hibája van ennek az épületnek: kicsit nagyobb is lehetne.

Ám ez csak tréfás elégedetlenkedés, hiszen a helybeliek is tudják, hogy kevés település dicsekedhet ilyen nagy és korszerű, nem utolsósorban pedig ilyen szép közösségi épülettel. A „toronyban”, a tetőtérben ötven négyzetméteres termet alakítottak ki, ablakokkal körbevéve. A tervező az épület szépségéhez hozzáadta a táj szépségét is, az ablakokból feltáruló panoráma és az exkluzív berendezés azt célozza, hogy konferenciákat, találkozókat csábítsanak Becsvölgyére. Abból származhatna többek között bevétele is a háznak.

– Megyei, kistérségi programoknak szeretnénk helyet adni – mondja a polgármester asszony. – Tagja vagyunk a Zalai Falvak Egyesületének, s ők már jelezték, hogy a legközelebbi továbbképzést itt szeretnék megtartani.

Többféle módon próbálja a település felhívni magára a figyelmet. Csoportok fogadására alkalmas Kulcsosházat működtetnek a kislengyeli község részében, ahol májustól októberig fogadnak gyermek- és ifjúsági csoportokat.

1998-ban beneveztek a „Virágos Magyarországért” mozgalomba, ennek hatására a helyiek egymással versengve szépítik a kertjeiket, sőt, a település köztéréinek csinosításában a civil szervezetek is szerepet vállalnak. A lelkesedést nem törte meg az sem, hogy eddig még nem értek el helyezést az országos versenyben, a környezet ápolása most már divatba jött Becsvölgyén.

A Faluház megépítése csupán kezdete egy hosszú távú programnak. A polgármester asszony nem titkolja: alig-alig működött eddig kultúracsoporthoz a faluban. Pedig lenne érdeklődés. Hiányzik viszont a településről egy olyan személyiség, aki összetartaná, és mi több, összekovácsolná a közös érdeklődésű embereket. Most, hogy az épület áll, a legnagyobb gondot az okozza az önkormányzat testületének, hogy megtalálják azt a művelődésszervező szakembert, aki vezeti majd a Faluházat, és életet visz a falak közé. Akinek tulajdonképpen „csupán” annyi lesz a feladata, hogy meg kell teremtenie Becsvölgye kulturális életét,

támaszkodva persze az eddigi eredményekre. Ha helyben nem akad jelentkező, aki megfelel, akkor pályázattal próbálják majd betölteni az állást.

A Faluház-avató estéjén falubált rendeztek Becsvölgyén. Előtte a tapolcai néptáncgyüttes lépett fel. Lehet, hogy néhány év múlva ilyen ünnepi alkalomra már nem kell vendégeket hívni, mert a helyi fiatalok közül is lesz aki táncol. Aztán P. Boruss Gábor és Segesvári Gabriella operettdalokat énekeltek. Majd kezdetét vette az utcabál. Helyi zenész játszott a talpalávalót. Örömmel volt az embereknek.

Magai Ágota családi programokra is számít a jövőben:

– „Ezer éve” nem volt lagzi a faluban, mert nem volt itt erre alkalmas hely. Most, hogy elkészült a ház, októberre egy alkalomra már kibérelték. Remélem, ez is szokássá válik. Minek elmenni más faluba, mikor ennél szebb helyet úgysem lehet találni?

Rendszeres gyülekezeti helyet tudnak biztosítani a helyi evangélikus egyháznak is.

Bizakodik a polgármester asszony: most, hogy kultúralt, szép környezetben működhetnek, beindulnak majd az amatőr csoportok is. Ehhez kell, hogy legyen, aki értelmes társas elfoglaltságot talál ki, és képes vezetni a munkát. Már van is egy jelentkező. Horváth Tibor zenész és informatikus gitározni, számítógépezni tanítja majd a fiatalokat.

A számítógép egyébként lassan bevonul majd a helyiek mindennapjaiba. Arra még ugyan sokat kell várnunk, hogy a háztartások is rákapcsolódjanak a világhálóra, de a Faluházban a könyvtárral együtt már működik a Teleház. Az iskolások állítólag egyre több olyan feladatot kapnak, amelyhez az interneten kell böngészniük. A Teleház is egy olyan lehetőség, amelyről használat közben derül ki, hogy mi mindenre jó.

Végül Magai Ágota csak annyit mond:

–A lényeg az, hogy végre van egy hely, ahol jó lesz együtt lenni.

Sághy Erna

SÍÓAGÁRD – LASSAN MEGÚJULÓ MŰVELŐDÉSI HÁZ

Különleges beszélgetés kerekedett a síóagárdi kirándulásból. A település önkormányzatának képviselői – akik egyben a helyi közművelődés mentorai és szakemberei – szakítottak időt arra, hogy együtt beszéljünk a művelődési ház helyzetéről, a helyi hagyományokról és eredményekről. Vendéglátónk volt Horváth István alpolgármester, Say István, a Tolna Megyei Humánügyi Központ igazgatója, aki néhány éve visszaköltözött Szekszárdra és a síóagárdi önkormányzat egyik képviselője, dr. Varga Katalin körjegyző és Szabadi Mihály, az ország egyik legkiválóbb koreográfusa, néptánc-pedagógus, folklorista, aki szintén önkormányzati képviselő. A többórás beszélgetés során nem csak a falu gazdag kulturális hagyományai eleveledtek meg, de ötletek is születtek, tervek körvonalazódtak. Mert a helyi testület most azon fáradozik, hogy a igényeknek és a már működő csoportoknak, kulturális szakembereknek megfelelő körülményeket teremtsen a munkához, és ahhoz, hogy meg tudják valósítani terveiket. A művelődési ház felújítása, részbeni átépítése szükséges mindehhez. A munkálatok második éve húzódnak, de még mindig rengeteg a tennivaló. Minden értékes terv és ötlet sorsa azon múlik, hogyan sikerül összpontosítani a forrásokat.

Vendéglátóink elmesélték: a '80-as években Tolna megyében mindenütt jellemző volt, hogy egyre kevesebbet költöttek a kultúrára. Ha spórolni kellett, mindig a közművelődésre fordított keretből faragtak le ott, ahol tudtak. Például elbocsátották a szakembereket. Ám Síóagárdon nem került veszélybe a kultúra, s ez többek között annak is köszönhető, hogy már akkor is a testületben dolgozott Szabadi Mihály, aki több évtizede rengeteget tett a faluért. Neki is köszönhető, hogy töretlenül ápolják a népi hagyományokat. Szabadi Mihály tanítványai azok az óvónők, akik az itteni országos hírű együtteseket vezetik. Legnevesebb a hagyományörző együttes – egy ideje már egyesületként működik –, amelynek tagja minden aktív ember a faluban, és amely betölti a helyi kulturális élet mozgatójának szerepét. Minden egyes közösségi rendezvényen fellépnek, a szervezésben segítenek. Az évtizedek óta működő együttesbe a „népművészeti” óvodában kezdik nevelni az utánpótlást, és tulajdonképpen csak kiöregedni lehet belőle. Szakemberek egybehangzó véleménye szerint egyike az ország legkiválóbb együttesének.

Harminc éve működik az országosan is példaértékű bábcsoport, amelyet Tarlósné, Edit néni, nyugdíjas pedagógus vezet. Sokféle ismertek, rengeteget utaznak az országban, de gyakran elfogadnak külföldi meghívást is.

A hagyományörző együttestől külön jött létre a szintén országos minősítéssel rendelkező citeraegyüttes, de ma már szinte mindig velük együtt lépnek fel. Vezetőjük Horváth Andrea.

A művelődési ház programját korábban ezeknek az együtteseknek a tevékenysége jelentette. Ott próbáltak

rendszeresen. Ám az utóbbi években igencsak leromlott az épület állapota.

– Ki lehetett még nyitni, mert a falak álltak – meséli Say István –, ám a tető beázott, az elektromos vezetékek veszélyessé váltak. Tönkrement a padló, a nyílászárók. Befűvös rendszerű vaskályha adta a meleget, de csak a közelben állóknak adott meleget, a többiek csak a büzt szimatolták. Az ablakokat már nem lehetett rendesen bezárni, az a kis meleg is kiszökött az utcára.

A síóagárdiak viszont nem tudják nélkülözni a házat. Mert itt minden évben hagyományosan sok-sok rendezvényt tartanak a helyi önkormányzat, a település vállalkozói és a megyei közgyűlés támogatásával. Még felsorolni is sok, mi mindennel csalogatják a térségből a látogatókat, illetve mennyi eseményt szerveznek azért, hogy együtt lehessenek a település lakói. Országos rendezvények hírnevesek. Immár hatodik alkalommal szerveznek halászléfőző versenyt a bomapok keretében. Ennek a helyszíne a Leányvárnak nevezett falurész, az építészeti ritkaságként számoltartott emeletes pincesor.

Nyáron második alkalommal tartottak aratónapot Síóagárdon, a Dunamenti Folklórfesztivál zárórarendezvényeként. Ilyenkor több ezer vendég érkezik a településre, ezért szabadtéri színpadot bérel.

1983-ban nyitották meg a tájházat, amelyben a helyi népviseletet, szobabelsőket, és hagyományos használati tárgyakat mutatják meg a látogatóknak. A népviselet viszont nem vonult be a múzeumba. A második világháború végéig rendszeresen hordták, az '50-es években kezdték elhagyni, ám az ünnepeken még sokáig viselték a gazdagon hímzett ruhákat. A '60-as évektől a hagyományörző csoport gyűjtötte össze a faluban még fellelhető népi öltözeteket, és a szereplésekhez már maguk is készítették ezek mintájára fellépő ruhát. Szabadi Mihály elmondja, hogy a '90-es években ünnepi alkalmakon újra megjelent a hagyományos viselet. Vasárnap a katolikus templomban olykor harmincat is meg lehet számolni. És nem csak az idős asszonyok hordják, hanem az ifjabbak is. Sőt, újabban már az apróságoknak is népi ruha kell, ugyanis már az óvodában is néptáncot tanulnak. A szülők megvarratják a kisgyerekeknek. Még azok is, akik nem tősgyökeres agárdiak, hanem csak az utóbbi években költöztek a faluba, mert elégük lett a városból. Egyre többen vannak. A népviselet tehát újra része a falubéliek életének.

Ahol most egyébként is az érdeklődés középpontjába került a település múltja. Nyáron jelent meg a millenniumi Száz magyar falu sorozatban Síóagárd monográfiája. A megyei múzeum történésze, Gaál Zsuzsanna írta meg a település első összefoglaló történetét. Eddig csak amatőr kutatók akadtak, akik egy-egy témába belenyúltak, majd kiegészítették a fantáziájuk segítségével. Ez az első tudományos munka. Okozott is meglepetést. Az itt élők például azt hitték: a falu, ha nagy veszteségekkel is, de vala-

hogyan átvészelték a török időköt. Ám kiderült: a XVII. századra teljesen elnéptelenedett a falu, a helybelieket megölték vagy elmenekültek a környékről. A török kiűzése után több hullámban költöztették be az új telepeseket. „Ósmagyaroknak” vélte magát a település, és egyszerre kiderült, hogy több nemzetiségi csoporttal színezett a lakosság.

Szabadi Mihály szerint több olyan folklórhagyomány él a mai napig a településen, amelynek gyökere a XIII. századig nyúlik vissza. A könyv kapcsán el lehet gondolkodni arról, hogy mi módon alakult ki az a sajátos kultúra, amely Sióágárdra annyira jellemző.

Csak egy hete árusítják a könyvet – ezalatt az idő alatt már kétszáz példányt meg is vásároltak Sióágárdon –, és máris beszédtéma lett a faluban. Mindenki a saját családjának, vagy a szomszédának említését keresi, s örül, ha valamelyik fényképen felfedezi egyik régen elhalt rokonát. De megvitatják azt is, ha valami nem teljesen pontosan került a kötetbe.

– Egyre többen mondják: nekem is lett volna fényképem. Vagy egyik-másik, a falutörténetben megírt eseményt vitatják, talán nem is így volt, hanem úgy. Össze lehetne hívni egy-egy beszélgetésre az érdeklődőket. S máris megalapozódna egy hon-ismereti klub – osztja meg a társasággal Szabadi Mihály hirtelen támadt ötletét. Ám azonnal hozzáteszi: – Na, de hova menjenek? A klubéletnek vannak alapvető feltételei. Legyen meleg, otthonos környezet... Ez még hiányzik.

Tavaly a település hosszú előkészületek után megalkotta szimbólumait, a címet és a zászlót. Az első vázlatokról a helyi lakosok mondtak véleményt. Aktívan részt is vettek a vitában. Végül azt a változatot fogadták el, amelyen felül három bástyatorony látható, ezek a valaha itt állott három várat jelképezik. A két ezüstszalag, amely elfelezi a címerpajzsot: a Sió és a Sárvíz. Alul szőlőfürt, a legfontosabb tevékenységre, a borászatra utal. A kék szín a vizet szimbolizálja, amelyből az utóbbi időben jutott a falunak épp elég, a zöld szín pedig a mezőgazdaságot. Ebből élnek a legtöbben. Tavaly október 23-án adták át ünnepélyes keretek között a címet a falunak. Ez volt az első rendezvény a művelődési házban, ahol éppen hogy megkezdődött a felújítás. De így is zsúfolásig telt a színházterem azokkal, akik kíváncsiak voltak a művészeti csoportok előadására.

Mint az országban több helyen, Sióágárdon is valami maradandó alkotással akart a millennium ünnepének emléket állítani a képviselőtestület. A falu mindennapjait, a jellemző tevékenységeket ábrázoló köztéri szobornak azonban csak a húszcentis gipszmakettje készült el. S valószínűleg már nem is fog megvalósulni ez a terv.

Végül egy Szent István emlékhelyet avattak fel a katolikus templomban, ahol minden évben lehet majd ünnepelni augusztus 20-án. Igaz, ezt is a legolcsóbban oldották meg: a bronz domborműből egyelőre bronz futtatású gipszszobor lett. Ami bármikor kiönthető a nemes anyagból, ha lesz rá pénz. Addig is ugyanolyan, mint ha máris „igazi” lenne.

A képzőművészetnek egyébként is van kultusza a tele

pülésen. A falu naiv festője, Kövesdi Mihály hetven évesen kezdte megörökíteni a helybeliek életét, népművészeti hagyományait. Néhány igen aktív év után hunyt el, és jelentős „életművet” – valójában nem egy élet, hanem néhány év, termése – hagyott hátra. Úgy döntött tavaly az önkormányzat, hogy a falu festőjének megmaradt alkotásából felvásárolja a legértékesebbeket.

– Attól tartottunk – magyarázza Horváth István alpolgármester, – hogy a rokonok kiárúsítják a festő hagyatékát és szétszóródik az országban. A legszebb képek most a művelődési ház tárgyalótermét díszítik.

Más módon is igyekeznek Sióágárdhoz kötni a képzőművészeket. Többen elszármaztak innen, akikből később festő vagy szobrász lett. Részükre háromévente „hazavárót” rendeznek, ami annyit jelent, hogy két napig vendégül látja a falu az innen elszármazottakat, köztük képzőművészeket. Az esemény a búcsúhoz kapcsolódik, amely amúgy is a rokonlátogatások idejé. A kétnapos rendezvény első estéjén bált szerveznek a tiszteletükre, s egyébként is többféle művészeti esemény zajlik ilyenkor Sióágárdon.

– Ez a település most közel ezernégyezer lakosú. A csúcs körülbélül kétezer ötszázan laktak itt. Kiderült, hogy az innen elszármazott emberek – akik Bajáról, Pécsről, Pestről, Szolnokról és az ország minden részéből hazalátogatnak erre a rendezvényre – többségében középosztálybeli, vezető értelmiségiek. Nem egyszerűen odébbálltak innen. Ez a falu olyan tömegben adott az országnak középosztálybeli értelmiségieket, ami ritka – magyarázza Szabadi Mihály. S a többiek már sorolják is a szomszéd és a távolabbi településeket, ahol a főorvos, vagy a vezető pedagógus, az állatorvos Sióágárdról származik. Többségük rendszeresen visszajár szülőfalujába egy-egy jelentősebb rendezvény, esemény alkalmából, s őket is számon tartja a település.

– Ha lehetőségünk lenne kiállítás rendezni az innen elszármazott képzőművészek alkotásaiból... – kezd tervezgetni Horváth István alpolgármester. – Szekszárdon él egy virágkertész, Horváth János, aki nem is olyan régen kezdett képzőművészettel foglalkozni, festegetni, s már a Tolnai Művész Egyesületben képezi magát. Legutóbb arról beszélgettünk, hogy szívesen eljönnének alkotótársaival egy nyári táborozásra. Számos példa van arra, hogy egy falu köztereit hogyan lehet képzőművészeti alkotásokkal díszíteni. Ahol évente fadaragó tábor tudnak rendezni, ott egyik alkalommal a buszmegálló tábláit készítik el, vagy padokat a parkba, másszor köztéri szobrokat, kopjafát állítanak. Gyönyörű tud lenni egy ilyen település. Ezt mi is meg tudnánk csinálni, mert lenne érdeklődő szép számmal. De egyelőre hiányzik az a közösségi hely, ahol vendégül láthatjuk őket.

Szabadi Mihály veszi át a szót. Szerinte alapvető feltételek hiányoznak az ilyen típusú táborok lebonyolításához.

– Három éve kiharcoltuk, hogy egy néptánc-táborhoz az iskolában felállítsanak egy mobil zuhanyzót, de még ez is nagyon kevés volt. Be kellett látnunk, hogy hiába, nem vagyunk képesek megfelelő körülményeket biztosítani

ahhoz, hogy csoportokat fogadhassunk. Pedig a falubeliek akkor nagyon örültek a vendégeknek. Többen is meghívták a gyerekeket kalácssütésre, barátságok szövődtek. Tartottunk továbbképzéseket koreográfusoknak, néptáncosoknak. Ott álltak csuromvizre izzadt ingben, s mivel nem tudtak sehol lemosakodni, ültek be az autóba és hazamentek. Hiányzik egy hely, ahol kulturált körülmények között lehetne tisztálkodni, vécére menni. Ennek feltételeit ma sem tudjuk biztosítani. Pedig lenne érdeklődés, rengetegen jönnének néptánc-táborba, koreográfusoknak tarthatnánk továbbképzéseket.

Az étkeztetést is meg kellene oldani.

– Százhatvan embert ebédtettünk meg az iskolai napközi ebédlőjében, ilyen rengetegen jöttek a művészeti csoportokban a júliusi halfőző verseny alkalmából – veszi át a szót az alpolgármester. – Ez a hely nem alkalmas ilyen méretű vendéglátásra. Szóval, a rendezvényeinket nem tudjuk zökkenőmentesen bonyolítani.

A helyi vadásztársaság évekig kénytelen volt Szekszárdon megrendezni a szokásos vadászbált. A télen már kibérelték a művelődési ház felújított nagytermét és jelezték: idén is ide szeretnének jönni. Működik és egyre erősödik a Vállalkozók Klubja, melynek tagjai belépti díjas rendezvényeik bevételeinek egy részét felajánlották a ház rendbetételére. 1990 óta végzi munkáját a Sióagárd Jövője Alapítvány a település céljainak előmozdítására. Ennek számlájára is rendszeresen érkeznek a helyi vállalkozók befizetései, s az önkormányzat is ezen keresztül tudja több százezer forinttal támogatni az óvoda, az iskola és a helyi csoportok munkáját.

Horváth István elmeséli, hogy augusztus 20. alkalmából idén ökumenikus istentiszteletet tartottak. A Sióagárdról elszármazott Barsi Balázs ferences rendi szerzetes – aki rendszeresen szerepel a televízióban – avatta fel a már említett Szent István szobrot a templomban. A helyi előljáróknak nagyon jó együttműködést sikerült kiépíteniük vele és az egyházzal. Korábban volt olyan elképzelés, hogy a millennium tiszteletére a katolikus egyház egy kálváriát építené. Végül – valószínűleg anyagi okokból – ez elmaradt.

– Több irányban is próbálunk kapcsolatokat keresni a település fejlődése érdekében – magyarázza az alpolgármester.

Kiderül az is: a pénzhány nem csak az építést, de alkalmasint a bontást is akadályozza. Aki a hatos út felől érkezik Sióagárdra, az döbbenet láthatja a hatalmas méretű szovjet hősi emlékművet a szovjet címerrel a falu egyébként igen szép parkjában. Ha el akarnák bontani, az közel hatmillió forintba kerülne. Pedig már szégyellik ezt a monstrumot a sióagárdiak, de egyelőre nem találtak megoldást arra, hogyan is tüntethetnék el.

Horváth István alpolgármester az emlékmű hasznosítására eddig felmerült ötleteket sorolja:

– Egyik elképzelés az volt, hogy szabadtéri színpadot alakítanánk ott ki, amelynek az emlékmű lenne a hátttere. De gondoltunk arra is, hogy felhasználnánk egy nagyobb dombormű kialakításához, amely a helybeliek jellemző

tevékenységeit örökítené meg a halásztól a szőlőtermesztésen keresztül a vadászatig. Pénz hiányában eddig még egyik terv megvalósításához sem tudtunk hozzáfogni. Terveztük azt is, hogy megvilágítjuk a templomot. Ez nem csak látványnak lenne szép, de az éjszakai tájékozódást is segítené.

Beszélgetőpartnereink szerint a falu joggal lehet büszke eredményeire és a képviselőtestületre, mert rengeteg ötlet, elképzelés van arra, mit és hogyan lehetne csinálni a falu kulturális életének fellendítése érdekében. Egyetlen bizottságot sem kellene működtetnie az önkormányzatnak a szabályok szerint, de az ügyrendi, a pénzügyi és a szociális bizottság mellett még a rendezvény-előkészítő és -bonyolító bizottság is dolgozik. Éppen ők alkotják, akikkel beszélgetünk. Ám ők nem tudják ezt a feladatot úgy betölteni, mint egy közművelődési szakember, aki csak ezzel foglalkozik. Eltökélt szándéka a testületnek – és erre már a költségvetésben el is különítették egy összeget – hogy népművelőt keresnek az újjáépülő művelődési ház élére. Egy fiatal, energikus szervezőre lenne szükség, aki „napi huszonnégy órában” csak ezzel foglalkozna. Tulajdonképpen már idén szeptembertől alkalmazni akartak egy megfelelő szakembert, de a félig kész, több pontján még igen csak rossz állapotban lévő művelődési házba nem akart senki sem jönni. A fiatal szakemberek, akik alkalmasak lennének erre a feladatra, azt mondták: majd, ha elkészül a ház. Addig nem kínlódnának.

– Ma valahogy mindent készen akarnak kapni a fiatalok, nincs meg bennük az a lelkesedés, mint bennünk volt annak idején – elmélkedik Szabadi Mihály.

Pedig sok az utcán kallódó fiatal, akiket értelmes tevékenységgel biztosan le lehetne kötni, ha lenne erre alkalmas hely. Ám a ház jelen állapotában még nem tudja betölteni ezt a szerepet sem. Nem lehet unatkozó kamaszokat beteregni egy olyan épületbe, amely egyáltalán nem sugallja, hogy itt vigyázni kellene a falakra, a berendezésre. Nem lehet ezt elvárni tőlük.

Bár ellenpélda is van. A nyáron háromnapos ingyenes szociális tábort szervezett az önkormányzat hátrányos helyzetű tizenégy–tizennyolc éves fiatalok részére, akik a művelődési ház nagytermében lettek elszállásolva. A szabadidős programok mellett – megnézték a tájházat, kirándultak a Leányvár környékén – néhány előadást is meghallgattak, például a kábítószerekről és a rendőrség munkájáról. De a legnagyobb sikere a kézműves foglalkozásoknak volt.

– Egyáltalán nem kifogásolták a falubeliek, hogy miért jönnek ide ezek a problémás kamaszok – mondja dr. Varga Katalin körjegyző. – Sőt, sokan saját ügyüknek érezték, hogy jól érezzék magukat nálunk. Meghívták őket családokhoz, hoztak süteményt és bizony sokan besegítettek a tábor lebonyolításába is.

Beszélgetés közben felmerül az a kérdés, vajon mi lehet az oka annak, hogy Sióagárdon annyira fogékonyak az emberek a kultúrára, és egyáltalán a közösségi tevékenységekre. Nyilván nem egyetlen oka van.

– El kell mondanom, hogy 1990 után nagyon drasztikus lépésekre kényszerült az önkormányzat – mondja Horváth István. – A mai napig nehezen számolok el a lelkiismerettemmel azért, hogy 1995-ben pénzühiány miatt meg kellett szüntetni az egyébként százéves általános iskola felső tagozatát. Azóta Szekszárdra járnak a nagyobbak. 1998-ban elkerült a pap Sióagárdról, ahol kilencvenkilenc százalékosan katolikusok élnek, minden szertartáson tele van a templom, és mindig volt saját papja a településnek. Mindez a lelkük mélyén megérintette az embereket. Megjédtek és elgondolkodtak azon, hogy mi lesz a faluval. Azt gondolom, ezek serkentették az áldozatvállalást, és megerősítették azt az igényt, hogy igenis nagyon nagy szükség van a művelődési házra.

Közben elindulunk a művelődési ház felé. A század elején létesült, a helyi olvasókör számára építették. A '90-es évekre már nagyon tönkrement. Az 1998-ban választott testület elhatározta, hogy rendbehozzák a házat.

– Ekkorra gyakorlatilag kiépült az infrastruktúra – mondja Say István. – Mindenhol volt már víz, gáz, telefon, csatorna, a kábeltévé-hálózaton minden csatornát lehet fogni. Nagy áldozatokat vállalt ezért a lakosság. Itt már helyi adók voltak, mikor a kormányok még csak javasolták, hogy így egészítsék ki a bevételeiket az önkormányzatok.

Még így is valami másnak a rovására készülhet a művelődési ház. Az erre fordított pénzt az útépités rovására költik. Az itteni utak egy része portalanított földút, de a testületi tagok tudják: olyan állapotban vannak, hogy ha most nem költenek erre, akkor több millióval is megnőhet az összeg, amelyet később kénytelenek lesznek útépitésre fordítani. Mégis úgy döntöttek, fontosabb a művelődési ház.

A két éve készült számítások szerint összesen 19 millió forintba lenne szükség a felújításhoz. Az első két évben tízmillióra. Az érdekeltség-növelő pályázaton nyert nyolcszáz ezer forintból magnót és kétszáz széket vásároltak a színházterembe. Hat és fél milliót igényeltek a revitalizációs pályázaton, ám csupán másfél millió forinttal támogatta a települést a minisztérium. A többi ötmilliót kénytelenek voltak banki kölcsönrel előteremteni. Ebből kezdték meg a munkálatokat. A pénz arra volt elég, hogy a két utcára néző fronton kicseréljék az ablakokat. A tető teljesen tönkrement, már eredetileg is szakszerűtlenül épült. Ezen a legszükségesebb javításokat, a belső szigetelést végezték el. Az életveszélyes elektromos vezetékeket az egész épületben kicserélték. Egy fal megnyitásával egy szobányi helyiséggel megnagyobbították a színháztermet. Egyszer tolóajtó kerül rá, s akkor szükség szerint leválasztható, illetve összenyitható lesz. A régi befűjós rendszert lecserélték gázfűtésre.

Egymillió forintba került, de már elkészült a tárgyalóhelyiség, amelyet a naiv festő, Kövesdi Mihály képei díszítenek. Itt helyezték el a falu címeres zászlaját is. Most már itt tartják a testületi üléseket is, az önkormányzat épületében ugyanis nincsen erre igazán alkalmas helyiség.

A többi egyelőre terv csupán. A színházterem mellett van egy kisebb helyiség régi konyha-felével, ahol kocsma működött valaha. Itt lehetne melegítő konyhát, kisebb étkezőt kialakítani. Legnagyobb problémát az okozza, hogy a vizes blokkot csak az udvarról lehet megközelíteni. Ezt teljesen fel kellene újítani, de közben – egy terasz befedésével, folyosó kialakításával – azt is meg kell oldani, hogy bentről nyíljon a bejárata. Az épület végében kisebb helyiségekbe klubszobát álmodnak vendéglátóink. Jelenleg régi bútorokat halmoztak itt fel, omlik a vakolat, szel el az ablak.

A kis udvar végén rozzant sufni áll, tömve építési hulladékkal. Itt még az őstermészet az úr. Az idén jó volt a békatermés errefelé, a cipőnk körül ugrálnak, minden lépésre több is jut. Bokáig ér a gaz. Az alpolgármester arról is gondolkodik, hogy egyszer az önkormányzat megvásárolná a művelődési házzal szomszédos régi házat. Ha ezt elbontanák, a szűk udvar helyett tágas díszkertet lehetne kialakítani. De ez már tényleg hosszútávú terv.

Mindenesetre jövő augusztus 20-ra tervezik a megújult ház átadását, s lehet, hogy a millenniumi zászlót is csak ezen alkalommal vennék át. Mert akkor lenne igazán emlékeztető az ünnep. (Ha mégis a 2000. évben kell, hogy átvegyék, akkor október 23-án lesz a napja.) Say István gyorsan hozzáteszi, a jövő évi átadáshoz még az is kell, hogy ne legyen több árvíz. Az idén a művelődési ház felújításától vette el a pénzt, időt és energiát, hogy a házakat kellett óvni a megáradt folyóval szemben. Egyet így is elvitt, hármat megrongált.

Helyi fiatalok néhány éve testépítő klubot alakítottak. Beszerezték a szükséges gépeket, eszközöket, most pedig az iskola egyik melléképületét alakítják át és festik ki azért, hogy ott működhessen a konditerem. A klub tagjai a település összes rendezvényén társadalmi munkában ellátják az őrző-védő szolgálat szerepét. Mert magukénak érzik a helyi eseményeket. Az önkormányzat pedig a civil szervezetek számára elkülönített pénzalapból támogatja őket.

Az iskola másik melléképületét is felújították a közelmúltban. Még üresen állnak a polcok a hófehér falak előtt, de a napokban visszakerülnek a helyükre a könyvek. És ide költözik, a megújult könyvtárba, a teleház is. A szekszárdi kistérség huszonnégy településéből kétfelére jut teleház a központi költségvetésből. Megegyeztek egymás között a falvak, hogy az egyik helyiség Sióagárd lesz. A fejlesztés egyik fele tehát a Területfejlesztési Alapból jön, de még a teleházas pályázat sikerében is reménykednek a helyiek. Ha azt is elnyernék, igen komoly fejlesztésre nyílna lehetőség. Ki tudja, talán még községi tévéstudiót is telepíthetnének a rendszerre. Így együtt: a teleház, a művelődési ház és a falumúzeum komoly, színvonalas intézményrendszert jelentenének az ezernégyszáz lelkes település számára.

– Valójában akkor tudunk működni – mondja Szabadi Mihály –, ha megújul a művelődési ház. Addig viszont marad a tervezgetés.

Sághy Erna

„VISSZAHÓDÍTOTT” KULTÚRHÁZ RECSKEN

Két nappal a művelődési ház avató ünnepe előtt látogattunk el Recskre. Az önkormányzat vezetőit és alkalmazottait nem is érdemes munkahelyükön keresni, mindenki a házban van. Az átadás előtt két nappal az utolsó simításokat végzik a berendezésen. A jegyző asszonyt is a színpadról szólítják el, éppen az új függöny felerősítésén munkálkodott a helyi asszonyokkal, mikor betoppantunk.

Varró Gyuláné büszkén mutat körbe:

– Most már nyoma sincs annak, ami itt volt. Évekig diszkó működött az épületben. Feketére festették a falat, a plafont!

És már meséli is az épület hányattatott történetét a település jegyzője. Réz-, arany- és ezüstbányászatáról már a XIX. században híres lett a település. Az első világháború után a trianoni határok között fellendült a kitermelés, a prosperáló korszakban 1939 és 1943 között épült a Bányász Művelődési Ház, jelentős mértékben a bányászok által vásárolt téglajegyekből. Működését mindig az ércbánya tulajdonosai finanszírozták, a bányászok művelődését, pihenését támogatva. 1978-ban a ház egyik részében megnyílt a környék bányászatát és annak történetét bemutató Érc- és Ásványbányászati Múzeum.

A '90-es években részvénytársaság lett az Ércbánya Vállalatból, s a privatizáció során elhatározták, hogy a művelődési házat is üzleti célra hasznosítják. Ekkorra már igencsak felújításra szorult volna a ház. Az önkormányzat megkérdezése nélkül a bányatulajdonosok bérbé adták egy vállalkozónak, aki a legnagyobb hasznot akarta kicsikarni az épületből. Diszkót kezdett működtetni benne. Az épületet és a nagy színháztermet az éjszakai szórakozóhely szükségletei szerint átalakította. Még hozzá igen drasztikusan. Ekkor festették feketére a színházterem falát, ami a recskieket a leginkább megbotránkoztatta. Sokan visszasírták a régi időket, amikor az amatőr színjátszó csoport tartotta ott a rendszeres előadásait az '50-es, '60-as években, amelyre kíváncsi volt a falu apraja-nagyja, vagy a bányász fúvósenekarra, érdekes ismeretterjesztő előadásokra emlékeztek. De annak a korszaknak vége lett.

A közművelődési programok, közösségi rendezvények az önkormányzat központi konyhájának éttermébe szorultak vissza. Ahol bármilyen jó is egy előadás, vagy ünnepi műsor, mégis idegen a környezetében. Arra pedig végképp nem volt lehetőség, hogy új csoportok kezdjenek működni. Közben az érc- és ásványbányászati múzeumot is el kellett költöztetni a művelődési házból. Évekig állt összecsomagolva a kiállítási anyag a bánya irodájának egyik raktárhelyiségében. Közben a látogatók keresték a múzeumot, mert a magyarországi útikalauzok írtak róla. De lassan elmaradtak a az érdeklődők.

Aztán 1998-ban lejárt a diszkós vállalkozó szerződése a bányával. Az önkormányzat ekkor döntést hozott arról, hogy megvásárolja a volt Bányász Művelődési Házat, s ahogy a pénzügyi helyzet engedi, helyreállíttatja. A tulaj-

donjogot 2,5 millió forintért adta el a megszűnő bányászati részvénytársaság, illetve ilyen összegű közműtartozást egyenlített ki az önkormányzat, amiért átvehette az épületet. A tervezői költségvetés alapján a felújításhoz 17,4 millió forintot kellett előteremteni.

1999 nyarán kezdődtek a munkálatok. Az önkormányzat megpályázta az NKÖM revitalizációs keretét, ám a 10,4 millió kérelemre csupán 2,5 millió forint támogatást utalt át a minisztérium. A Heves megyei Területfejlesztési Tanács pályázatán nyert 3,4 millió forinttal együtt elég volt arra, hogy a munkálatokat elkezdjék. A további kiadások fedezésére megkísérelték eladni a mozi korábbi épületét, de nem jelentkezett vevő. Az idén újra indult a település a revitalizációs pályázaton, s bár hivatalos értesítést még nem kaptak, de már az internetről értesültek arról, hogy ötmillióval támogatta a ház újraindítását a minisztérium. Szükség van a pénzre, ugyanis az összes költség menet közben 23 millió forintra nőtt. Végül is ennek több mint a felét az önkormányzat állja.

– Most a ház üzemeltetésének költségeit szeretnénk pályázaton megszerezni – mondja Varró Gyuláné jegyző. – A legnagyobb baj, hogy ezek a pályázatok egyszerek, így mindig bizonytalan a helyzet. A közművelődési normatíva pedig egyáltalán nem fedezi a szükséges kiadásokat.

Még az elmúlt időszak öröksége a presszó, amelyet játékgépekkel szerelt fel a helyiség bérlője. Maradnak, míg a szerződésük le nem jár, de már azon gondolkodnak az önkormányzat vezetői, hogy másféle büfé lenne méltó a megújult művelődési házhoz. Azt, hogy hogyan valósítsák meg, még csak most kezdik fontolgatni.

Látogatásunk idején az egész település a hétvégi házavatóra készült. A már hagyomány szerint minden évben augusztus 20-án megrendezett Recski Falunapok keretében adják át a házat a közönségnek. Másnap a megújult bányászati múzeumot avatják. Teljes mértékben recski produkció lesz a kétnapos rendezvény. Erre az alkalomra kiállítást rendeztek az általános iskola éttermében, ahol a helyi alkotók, kézművesek és amatőr népművészek mutatják be legszebb munkáikat. Hímzéseket, szötteket, üveg munkákat állítottak ki. A sportpályán helyi focicsapatok játszanak a kispályás labdarugó bajnokságon. Még az éjszakába nyúló utcabál előtt, este hat órától mutatkoznak be a helyi amatőr csoportok, akik olyan sok ideig nélkülözték a megfelelő fellépő helyet.

Nélkülözték, de nem szüntették be a munkát.

Hosszú évek óta a helyi kulturális élet szervezésében a legaktívabbak a nyugdíjas klub tagjai. A rendszerváltás előtt még színjátszó körük is volt, sokat vendégszerepeltek a környéken és más megyében is. Ma hagyományörző kórusuk működik, akik minden recski rendezvényen és ünnepen fellépnek. És mindig is a nyugdíjasok képviselték Recsket a települések találkozóján. Újabban már a

fiatalok is szerveződnek: balett-szakkör indult az iskolában és a helyi fiatalasszonyok összefogtak, és létrehoztak egy néptáncsoportot. A jegyző asszony abban reménykedik, a kicsinosított művelődési ház majd a fiatalokat is becsalogatja. Az épület mellé egy kisebbet is terveztek, ahol kézműves foglalkozásokat, szakköröket lehet majd tartani. Ezt még az elkövetkezendő időszakban kell majd megvalósítani.

A ház egyik oldalában oszlopokon álló fatető húzódik végig, oldalt nyitott, de fedett kiállítótér. Ide kerül majd a bányászattörténeti skanzen. Ha a bányavállalattól kaptak régi gépeket rendbe teszik, itt fogják kiállítani mindet a szabadban. Egyelőre üres a terület. Mellette előkészítették a helyet a tekepályának is, hiszen arra is sokan bejönnek majd, ha működni kezd.

Mivel az önkormányzat vezette a felújítási munkát, így lehetőség volt arra, hogy az építkezésein köz munkásokat foglalkoztassanak. Három hónapon keresztül tizenhét közhasznú munkás dolgozott az épületen.

– Ez a közmunka egészen másképp zajlott, mint amikor utcaseprés, árokásás, szemétszedés volt a feladat – meséli Varró Gyuláné jegyző. – Zokszó nélkül jöttek az emberek. Nem kellett noszogatni őket, lelkesen dolgoztak. A magukénak érzik az épületet, mert tudják: ide járnak majd szórakozni. Bármikor elmennek a ház mellett, arra gondolnak majd, hogy az ő munkájuk is benne van. Ez maradandó.

Még túlórákat is vállaltak annak érdekében, hogy időre, a tervezett augusztus 19-i átadásra elkészüljön minden. Pedig meglepetések nehezítették a munkát. Már javában dolgoztak a színháztermen, mikor kiderült: a pince tele van salétromos vízzel. A szivattyúzás nem volt betervezve, ami kemény fizikai munka volt, de az emberek elvégezték. Nem lázadoztak, nem mondták, hogy erről nem volt szó. Az önkormányzat vezetői elhatározták, hogy jutalmakat osztanak szét a köz munkások között, hogy érezzék: elismerik a munkájukat.

Aztán el is kell köszönnie beszélgetőpartnerünknek, a jegyző asszonnak, mert megérkezett a színházterembe megrendelt kétszázhusz szék. Éppen most rakják le teherautóról. Sötétzöld huzattal készültek, ugyanolyan színűre, mint a színpadi függöny.

A művelődési ház vezetésére, a kulturális programok szervezésére közművelődési szakembert szeretne felvenni az önkormányzat. Az állást azonban csak januártól lehet majd megpályázni, márciusban döntenek majd a jelentkezőkről. A ház készen áll, működhetne teljes erővel, akár holnap is munkába állhatna a művelődésszervező-igazgató. Ám a felújítás minden pénzügyi tartalékot felemészített. Ezért várnak a jövő évig az új vezető kinevezésével. Addig a ház régi igazgatója vállalta, hogy megbízott vezetőként ellátja a legfontosabb teendőket. Hugyecz János szerint 1990-ig a művelődési ház központi szerepet töltött be több falu életében. Zeneiskola működött a falai között, olyan színvonalú, hogy ifjúsági zenekart tudtak kiállítani, a felnőtt muzikusok pedig a bányász zenekarban játszottak.

Bálokat rendeztek ott a falu lakóinak, és többször vendégszerepelt a Mikroszkóp Színpad néhány színésze is. Filmklubja volt a háznak. Hasonló szintű művelődési intézmény nem volt a környező településeken, átjöttek egy-egy program kedvéért a szomszédos Mátraderecsckéről, Parádról. Ki lehet aknázni azt az idegenforgalmi együttműködést is, amely néhány szomszédos település és Recsk között évek óta fennáll. Akár szakmai előadásokat, konferenciákat is lehet már rendezni az új házban.

– Annak idején általában telt ház előtt játszottak a meghívott művészek – emlékezik a régi-új igazgató. – Volt pénzük az embereknek arra, hogy megvegyék a belépőjegyet. És igényelték is a jó előadásokat. Pezsgett itt az élet...

Amikor bezárt a ház, az étkező helyiségebe már nem hívhattak profi előadókat. Alkalmas épület hiányában bezárt a zeneiskola, megszűnt a faluban a zenei élet. A bányásztelepülés lakóit abban a sok változással terhelt időszakban, a kilencvenes évek elején leginkább az egyre inkább elbizonytalanodó megélhetés, a bánya sorsa foglalkoztatta. Sem idejük, sem pénzük nem volt színházra, zenére. De érezték, hogy valami hiányzik az életükből. Mert éppen a nagy hajzában lett volna szükség arra, hogy egy-egy kulturális program kizökkentse az embereket a mindennapi robotból, gondokból. Ám hiányzott hozzá a művelődési ház.

– Recskén két feladatot kell betöltenie a közművelődési intézménynek: meg kell őrizni a település múltját, hagyományait, a százötven éves bányászat emlékeit, emellett pedig közvetíteni kell az új kulturális igényeknek megfelelő ismereteket – mondja Hugyecz János. Amíg ő áll az élen, igyekszik a legfontosabb teendőket elvégezni. Az új koncepció kidolgozása már az utód feladata lesz.

Az átalakítás során meg kellett oldani, hogy a mosdók épületen belül legyenek. Régebben csak az udvaron át lehetett megközelíteni a budit. Átalakították a belső tereket, a régi kazánház és kémény helyén folyosót alakítottak ki. Az így nyert helyen még egy klubszobát is sikerült kialakítani. Az új mosdók minden igényt kielégítettek. Azt mondják a helyiek, hogy a kultúralt mellékhelyiség is hozzátartozik ahhoz, hogy egy művelődési intézmény betöltse a szerepét.

A ház másik oldalán a felújított érc-és ásványbányászati múzeum tárolóin végzik az utolsó simításokat. Tóth Szabolcs geológus a gyűjtemény gazdája. 1992-ben ott volt a kiállított anyag elszállításánál, ő végezte a leltározást, és most is ő irányítja a szakmai munkát. Ahogy meséli, abban az időszakban, mikor egy irodában tárolták a tárgyakat, megsérült, elveszett néhány darab. Mégis bővült a gyűjtemény. Szinte minden nap hoznak valamit a recskiek, amely a múzeum leltári anyagát bővíti: régi, bányászattal kapcsolatos tárgyakat, dokumentumokat, fotókat, és ásványokat. A legrégebb emlék az 1700-as évek-ből való. Ki sem lehet állítani mindent, ahhoz nincs elég hely. Csak a legérdekesebb tárgyi emlékek kerültek tároló vitrinekbe, amelyeket az utolsó pillanatban sikerült megszerezni az egri várból. Így is csak az ércbányászat

múltját tudják bemutatni, a kőbányászatra már nem jutott hely.

A kőbányának egy másik épület állít emléket. A falu egyik részén földút indul az erdőbe, ott húztak fel egy barakkot, pontos mását annak, amelyekben az ötvenes években laktak a kőbányába internált politikai foglyok. A helyiek erről nem szívesen beszélnek. Zavarja őket, hogy Recskről mindenkinek az internáló tábor jut eszébe. Más semmi. Szégyenfolt ez a településen, pedig az itt élő emberek nem tehetnek arról, hogy mi történt a kőbányában 1949 és 1953 között. Igaz, tudtak róla. A kényszer-munkát irányító ávosok közül többen beházasodtak a faluba, s ott élnek ma is. Ám a múltat szeretnék elfelejteni. Mint ahogy a helyiek is azon igyekeznek, hogy valami másról legyen híres a lakóhelyük. A művelődési házzal is talán közelebb jutnak ehhez a célhoz. A múzeum egyik szobájában forgatta 1986-ban a recski táborról szóló négy órás dokumentumfilmjét a Gyarmathy Livia – Böszörményi Géza filmrendező házaspár, amelyben az elítélteken és az örökön kívül megszólaltak a helyi lakosok is.

Kiderül: az ércbányászati gyűjtemény szempontjából kifejezetten szerencsés, hogy ki kellett költöztetni az épületből. Azok az üres tárolók és bútorok, amelyek ott maradtak, néhány év alatt teljesen tönkrementek a vizes falak között. A költözéssel a múzeum anyaga megmenekült az enyészettől. Találtak egy 1920-ból származó térképet, ahol a művelődési ház telkét építésre alkalmatlan területként jelölik. Mert a talajvíz itt elég közel van a felszínhez. Már nem tudni, akkor miért építették a házat éppen ide, de most az újjáépítéskor meg kellett küzdeni az összes hátránnyal.

A bányamúzeum felújítói most arra törekszenek, hogy megint betölthesse régi szerepét az intézmény. A bányászati, geológiai felsőoktatási intézmények hallgatói számára volt ez bemutató- és oktatóhely. Olyan ásvány- és kőzetritkaságokat láthattak itt, amit sehol máshol az országban, mert csak a környéken találhatóak. De gyakran tartottak itt ismeretterjesztő előadásokat, múzeumi földrajz-órákat a környékbeli általános iskolákból érkező csoportok számára is. Tóth Szabolcs úgy tervezi, hogy a bánya és az egyedülálló szakmai múzeum lehetőségeit kihasználva kutatóhelyet lehetne itt létesíteni leendő geológusoknak. A tágabb környékről érkező fiatalokat a földtani érdekességekkel ismertetnék meg, s szeretetnék meg velük a közetek világát. Erre most már készen áll a megfelelő helyiség is. Segítséget is kaptak ahhoz, hogy minél szebb fotók kerüljenek a vitrinekbe: a Hewlett Packard cég azzal támogatta a megújuló múzeumot, hogy ingyen elkészítette a színes fénymásolatokat. Cserébe csak annyit kértek, hogy valahol az egyik vitrin aljában jelenjen meg a nevük.

– Ismert külföldi mintákat szeretnénk követni – mondja Tóth Szabolcs, és amerikai katalógusokat mutat ottani bányamúzeumokról. – Ezek megmutatják: hogyan lesz egy bezárt bányából turisztikai látványosság azáltal, hogy színesen, érdekesen mutatják be a bányászat történetét és emlékeit.

Közben a munkálatok helyszínére érkezik a polgármester, Fekete János is. Elmondja, hogy az építkezés felemésztette az önkormányzat tartalékait. Más fontos beruházásokat tettek félre – utakat, járdákat kellene építeni a falu több pontján, az iskola teteje is tatarozásra szorul –, hogy megmentsek a házat. Az utolsó pillanatban. Az építkezés közben derült ki, mekkora a baj. De mégis, muszáj volt belefogni.

– Az önkormányzatnak szerepet kell vállalnia abban, hogy legyen a településen kulturálódási lehetőség – állítja. – A működés nagyobb részének finanszírozását nekünk kell vállalnunk. Most, hogy nyolc éve nem volt megfelelő intézmény, vissza kell ide szoktatni az embereket. Nem túl szerencsés ez a régió. Nehéz a megélhetés. De mégis szükség van koncertekre, színházi előadásokra. Úgy tervezzük, hogy a helyiek pénztárcájához szabjuk majd a belépőjegyek árát. Lemondunk arról, hogy a bevételből nagyobb hasznot húzzunk, de azért elvárjuk, hogy bevételt produkáljon a ház. Ez már az új vezető feladata lesz. Rátermett szakembert keresünk, aki képes beilleszkedni a település életébe, ismeri az embereket, elfogadja az ötleteiket és kitalálja, hogy mire lenne szükségük.

Úgy számolják, évi 4,6 millió forintba kerül a ház működtetése. De nem csak a falu lakosságát akarják becsalogatni. A művelődési ház lehetőséget nyújt arra, hogy Recsk a kultúrában központi szerepet töltsön be a környéken. Hat, egymáshoz nagyon közel épült falu alkot itt egy kisebb körzetet.

– Elképzelhetetlen, hogy ebben az épületben még egyszer diszkó működjön – jelenti ki a polgármester. – Rengeteg kárt okoztak a ház környékén is, akik idejártak. Akit ez a szórakozás érdekel, menjen Pétervásárra. Az önszerveződő csoportok viszont tevékenykedhetnek és felléphetnek a házban.

Kamarik Judit alpolgármester szerint a helyi önművelő csoportok és az óvodások és iskolások is várják, hogy megnyissa kapuit a művelődési ház. Végre lesz alkalmas hely fellépésre, ünnepélyek szervezésére.

Az önkormányzat épületében találkoztunk a nyugdíjas klub egyik vezetőjével, Kovács Lászlóné Márti nénival. Egyike ő annak a „triumvirátusnak”, akik az idősebbeket összetartják. Márti néni régóta dolgozik a közösségért, sokáig volt tanácsstag, harminc évig pedig a helyi titkára volt a Nőbizottságnak. Úgy emlékszik: a rendszerváltással megszűnt minden közösségi élet. De az idősebbek közül egy társaság gyakran összejárt. Az Őszidő című nyugdíjasoknak szóló magazinban olvasták, hogy szerte az országban nyugdíjas klubok alakulnak, szerveztek ők is maguknak. 1987-ben alakult a klub, akkor kétszáz tagja volt.

– Szeretettünk együtt lenni – meséli Márti néni. – Mindenfelé együtt jártunk, kirándulásokat, színházlátogatást szerveztünk. Főzőtanfolyamot indítottunk.

Ma negyven-negyvenöt főnyi a tagság, hivatalosan. Jönnének többen is, de nem férnek el. Az évek során ugyanis sokat költözködtek. Kellott egy hely, ahol mindig összejöhettek. Olyan magánház nem volt, ahol ennyi

ember elfér. Bár gyakran vendégeskedtek egymásnál, kerti bográcspartikat rendeztek, főzőversennyel. De valahova akkor is menni kellett, ha beállt a rossz idő.

A nyugdíjasok első klubhelyisége a bányavállalat sporttelepének kultúrtermében volt, de onnan hamar ki kellett költözniük, mikor a bányát eladták.

Több állomás után végül megkapták az óvoda pincéjét. Ide költöztek be végleg. Pénzt gyűjtöttek, tagdíjat – évi négyszáz forintot – szedtek. Még vállalkozásba is belefogtak: száraztésztát gyártottak az asszonyok, azt eladták. Az önkormányzat is támogatta a nyugdíjas klubot. Az összegyűlt pénzből kitatarozták a lakatlan pincehelyiséget. Minden klubtag takarított, festett. Bútorokat szereztek. Az egyik sarokban konyhát alakítottak ki, bárpultot helyeztek el. Evőeszközöket vásároltak. Idén színes tévét vettek. Ott voltak, mikor állománycserét jelezte a helyi könyvtár. Fillérekkért megvásárolták azokat a köteteket, amelyek őket érdekelték. Most saját könyvtáruk van, kizárólag klubtagok számára. Közösön járatnak néhány lapot. Külön-külön túl drága lenne befizetni a folyóiratokra, együtt rendelték meg az Őszidőt, a Nők Lapját, a „fiúknak” pedig a Kertészetet. Egy-egy napra viheti el mindenki a lapszámokat. A falakat körbe az elnyert oklevelek, szereplések alkalmával nyert emléklapok díszítik. Ma már semmiért nem adnák az otthonukat. Olyan jól sikerült, hogy a Nyugdíjas Klubok Megyei Szövetsége (ilyen is van) mindig az ő pincéjükben tartja a soros üléseit.

Aztán kiléptek a nyilvánosság elé.

– Nagyon szerettünk énekelni – emlékszik Márti néni. – Sokat énekelünk a magunk kedvére. Először Palóc Napra hívtak meg bennünket szerepelni. Aztán egyik fellépés követte a másikat.

Híres népdalköre lett a nyugdíjasoknak. Utaznak mindenfelé a megyében, de távolabb is elmennek. Az utóbbi időben Gyöngyösön, Hevesen, Egerben, és Budapesten énekeltek közönség előtt. A művelődési ház átadását azért is nagyon várják, mert végre lesz egy színpad a saját falujukban is, végre otthon is megfelelő körülmények között szerepelhetnek. A sok fellépéshez már egyenruhát is csináltattak. Sőt, olyan vonzása van a népdalkörnek, hogy egyre több fiatalabb asszony is beáll közéjük.

Két hatalmas albumban lapozgatunk. Márti néni a nyugdíjas klub krónikása is egyben. Szeret fényképezni, írni, rajzolni. Minden közösségi eseményt megörökít évek óta. Az egyik fotó-sorozaton buszkiránduláson láthatók a klubtagok. Sétálnak az egri várban. Ebédelnek egy étteremben. Másik sorozaton fellépésre utaznak. Műanyagba csomagolva lógnak a népi ruhák a buszban felakasztva. A következő képen már a színpadon állnak. Aztán születésnap a klubhelyiségben. Pohárral a kezükben énekelnek. Ajándékátadás. Másik oldalon: temetés. Talpig feketében énekel az asszonyok kórusa a sír mellett. Utolsó útjukra is elkísérik egymást. Aztán megint vidám képek következnek: bográcspan pörkölt készül, tányérokkal várakoznak az asszonyok, míg egy mosolygós úr kavarja az ételt. Aztán rengeteg fellépés, szerte az országban. De nem csak

énekelnek, színdarabokat, népi jeleneteket is előadnak. A klubtagok színes jelmezekben láthatók a fotókon. Majd bált mutat a kép, otthon a pincehelyiségben. Mosolygós, vidám nyugdíjasok.

Márti néni nem érti a fiatalokat: – A diszkó, ami a házban működött, az egész falut elrombolta. A szórakozó fiatalok, akik szomszéd településekről jöttek, még a buszvárókat is tönkretették. Nem értettük sosem, mi abban a jó? Miért nem találnak valami rendes elfoglaltságot maguknak?

Történt egyszer, hogy kamaraéneklésre jöttek össze a nyugdíjasok. Valami komolyabb eseményre készültek éppen, kórusműveket tanultak. Szóltak a fiatal énektanárnak, Spitzmüller Ákosnak, aki Debrecenben oktat, de nyári szünetre éppen hazajött Recskre. Hívták, hogy kicsit igazítsa el őket. Az egyszeri alkalomból rendszeres próba lett. A lelkes nyugdíjasokból pedig kamarakórus. Megtanultak kórusban énekelni, kottát olvasni. Ma Kodály- és Bartók-kórusművekkel szerepelnek. És kijárták azt, hogy az ifjú tanár a nyári hónapokra tiszteletdíjat kapjon munkájáért, a nyugdíjas kórus vezetéséért az önkormányzattól.

Örülnek a művelődési háznak a nyugdíjasok. Eddig mindig csak vendégeskedtek, egri, verpeléti, parádi nyugdíjas klubok meghívását fogadták. Most végre ők is vendégül láthatnak csoportokat. Az igazi színpad pedig majd arra sarkallja a klubtagokat, hogy újra foglalkozzanak színjátszással. Nem is beszélve arról, mennyi rendezvényterületet tudják még megvalósítani.

– Itt mindenki segít, csak meg kell szólítani – mondja Márti néni. Csak a legfiatalabbak nem találták magukat. Eddig. Talán az új ház számukra is biztosít majd olyan elfoglaltságot, amely nem csak leköti őket, de a nyugdíjasokhoz hasonló közösség alakulását is elősegíti. A példa már előttük van.

Sághy Erna

RÉGI-ÚJ MŰVELŐDÉSI HÁZ PARÁDSASVÁRON

Sajátos település a Mátra északkeleti felén Parádsasvár. Különálló kis sziget a palócvidék peremén. Zsákfalú, csak egyetlen irányba van kijárata, Parád felé. A hegyvidék, erdők ölelik. A XVIII. század első harmadában Bél Mátyás adott hírt a parádsasvári kénes savanyúvízről és a parádi timsós gyógyvizekről. Az utóbbira fürdő-kultúra települt, néhány évtized múlva már kedvelt pihenőhely lett a szomszédos Parád. A magasabban fekvő Sasváron üveghutát alapított II. Rákóczi Ferenc. 1776 óta ugyanazon a helyen folyamatosan működik a ma már nemzetközi hírnévvel rendelkező üvegyár. Az eredetileg lakatlan területre távoli vidékről telepített munkásnépeket a fejedelem, szlovákokat, németeket. Ezért soha nem beszéltek a szomszédos településen természetesen használt palóc tájszólást. Az itt élők mindig munkások voltak, kultúrájuk ehhez az életmódhoz kapcsolódik. Nincsenek paraszti hagyományai a településnek, nincs mezőgazdaság, állattartás, de a gyár köré szerveződő élet megteremtette a maga kulturális tradícióit. Az itteni emberek megszokták és igénylik a közösségi együttélést.

1936-ban létesült a kultúrház. Az akkori gyártulajdonos a munkások számára építtette, hogy alkalmuk legyen szórakozni, művelődni. Az első időben még istentiszteletet is tartottak a falak között. A nagyteremben felléptek a helyi amatőr színjátszók, munkás kultúrcsoportok működtek. Az egyházat áztán a háború után kipakolták az épületből, de minden közösségi és kulturális esemény színpontja a művelődési ház maradt. Mozi települt ide, könyvtár működött és presszó. Itt emlékeztek meg minden nemzeti ünnepről, óvodai, iskolai ünnepeket lehetett a házban megtartani, rendeztek itt szilveszteri mulatságot, bált. A ház színpadán felléptek zenészek, színészek, akik egy-egy előadásra elfogadták a meghívást. Mondhatni: a ház nélkül nincs élet a kis hegyi faluban, ahol ma alig hatszázan laknak. A nyári hónapokra ideköltözik még ugyanannyi nyaralótulajdonos. De télen megszűnik a pezsgés. Szinte létfontosságú tehát egy olyan intézmény, amelyben együtt lehetnek az emberek.

Az üvegyárat a rendszerváltás után évekkel, csak 1993-ban privatizálták. Egy telekcserével az önkormányzaté lett a már igencsak lelakott művelődési ház. Továbbra is zajlottak rendezvények, de az önkormányzat vezetői tudták: nem sokáig késlekedhet a felújítás.

– Miután a nagyobb közmű-beruházások lefutottak, sikerült eljutni odáig, hogy a kultúrára is költhetjük a település pénzét – mondja Holló Henrik megbízott polgármester. – Úgy gondoltuk, azzal tudnánk méltóképpen megünnepelni a millenniumot, ha átadhatnánk a felújított, átépített művelődési házat.

Mert ha már belefogtak a tatarozásba, érdemes volt az újabb igényeknek megfelelően átépíteni, kibővíteni az épületet. Korábban egyszintes, lapos tetős, jellegtelen volt a ház. Pontosan olyan, mint a mellette álló, még felújításra váró kisebb épület. A megújult művelődési házat a milen-

nium ünnepe alkalmából idén július 7-én Rockenbauer Zoltán miniszter jelenlétében avatták.

Az emeletráépítés, az új tető, a belső felújítások nagyobb beruházást igényeltek. A külső vakolatot kicserélték, a kopott szürke helyett vidám sárga lett a színe. Padokkal, esti világítással felszerelt szép park közepén csalogatja a látogatókat. Belül parketta-borítást kapott a nagyterem. A nézőterre vásároltak száz széket, az épület többi részére asztalokat. Hatvan széket a kastélyból kaptak ajándékba. A nézőtér mögött egy valamikori kápolnahelység található. Valaha itt szertartások folytak. Köríves alaprajzú, színes üveglak díszíti. A felújítás után elegáns házaságkötő terem lett belőle. Megújultak a mosdók, az emeleten pedig kisebb klubhelyiségeket alakítottak ki.

Tudakoltuk, tudott-e az önkormányzat közmunkásokat alkalmazni az építkezésein. Ám mint kiderült, ebben a faluban nincsenek munkanélküliek. Holló Henrik megbízott polgármester főállásban az üvegyárban dolgozik a személyzeti osztályon. Ott minden parádsasvári lakost felvesz munkára. Ketten dolgoznak közmunkásként, őket éppen a művelődési ház takarításával bízták meg.

Az újjáépítési terv megvalósítása másfél évbe tellett, és húszmillió forintba került. Az önkormányzat pályázatát a Területfejlesztési Tanács ötmillió forinttal támogatta, a többi pénzt helyben kellett előteremteni. Még nem kaptak hírt a NKÖM felhívására beadott pályázat eredményéről, amely a közeljövőben várható.

Tervek még vannak, elkélne hát a központi támogatás. Például a nagyteremben lévő színpadot is ki kellene cserélni. A mozi újraindításához nem csak a kisebb épület felújítása, de a berendezés is hiányzik. Pedig nagy szükség lenne erre a szórakozási lehetőségre is. Évekig működött a településen a mozi, és amióta megszűnt, Egerbe kell utazni, ha valaki meg akar nézni egy filmet. Pedig a szomszédos Parádról is jönne közönség, többek között a gyönyörű kastélyszállóban pihenő üdülővendégek is biztosan szívesen átugranának (autóval egy-két perc az út) egy-egy jó film kedvéért Sasvárra. A helybelieknek pedig lenne valami alternatíva a televízió mellett. Igaz, a televízió és a videó is hiányzik az épületből. Kevés a berendezési tárgy, pedig a klubok működéséhez szükség lenne még bútorokra is. Ehhez pályáztak támogatásért, a megyei művelődési központhoz, de még nem tudni az eredményt.

További beruházást igényel a teleház is, amelynek már kijelöltek egy szobát a művelődési házban. Másik kishálóba a helyi vállalkozók tartottak igényt. Erős vállalkozói csapat működik a településen, huszonöt-harminc fő. Rendszeresen összejárnak, megvitatják az üzleti ügyeket, a falu problémáit. Az önkormányzatnak is rengeteget segítenek. Vállalkozói klubjuk működéséhez viszont szükségük van egy állandó helyiségre. Rajtuk kívül még a helyi fiatalok és a nyugdíjasok alapítottak klubot, mindkettő évek óta működik.

Elégedett a megújult házzal a polgármester, de azért még mindig szívesen álmodozik. A szomszédos épületet szeretné rendbe hozatni – készen állnak a tervek – ott működik az automata tekepálya és a konditerem. Ha elkészül, egy egységet alkot majd a művelődési házzal, és így korszerű szabadidőközponttal dicsekedhet a falu.

Most azonban azzal a feladattal birkózik az önkormányzat, hogy a megújult intézményt hogyan működtesse. Mindenképp szeretnék, ha a programok bevételt hoznának, de abban már megegyeztek, hogy nem engedélyezik állandó presszó működését. Nehogy kocsmává degradálódjon. Meg akarják őrizni a hely színvonalát, ahová jó betérni egy beszélgetésre, kártyapartira. Gondolkoztak azon is, hogy vállalkozónak adnák bérbe, de aztán belátták: csak a saját anyagi hasznát nézné a bérlő, vitázhatnának folyton, mit lehet, és meddig. Az a biztos, ha az önkormányzat marad a „főnök”.

Az épület őrzésére, kezelésére gondnokot kell felvenniük. És természetesen népművelőt is keresni kell, aki igazgatja majd a házat. Lenne feladata, rengeteg. Az elképzelések szerint ugyanis minden nap délután nyitna a művelődési ház. De nem csak a presszó, programokkal várnák a helyieket. Újabb öntevékeny körök, szakkörök indulnának, gyerekműsorokat, vendég előadásokat kellene szervezni.

– Ide jó műsorokat kell hozni, mert azt igénylik az emberek – mondja a polgármester. – Ebben a munkásfaluban megszokták a kultúrát. Mindenre fogékonyak.

Am a finanszírozás nem kis fejtörést okoz. Ugy számolják, hogy a legtakarékosabb üzemeltetés is évi négy-öt millió plusz kiadással terheli az önkormányzat kasszáját. Pedig ezt úgy kalkulálták, hogy például a fűtést szakaszosan működtetik. Holló Henrik polgármester nem tagadja: gondban vannak. Nem tudni még, honnan teremtik elő a szükséges pénzt. De muszáj. Ahogy a polgármester a beszélgetés közben többször visszatér arra, mennyire fontos a művelődési ház által nyújtott minden lehetőség, és különösen télen, nem nehéz elképzelni: a többi településtől félreeső hegyi faluban olyan érzés lehet, mint ha az Isten háta mögött lennének. Ha nincs egy közösségi intézmény, találkozóhely, a téli hónapokban talán teljesen begubóznának az emberek.

A művelődési ház működtetése ráfizetéses lesz mindenképp, ez biztos, csak az a kérdés, honnan, miből csípjék le a forintokat. Csak a helyi adókat lehet megcsapolni.

Az országos tendenciával szemben nem öregedett el a falu. Sok a fiatal. Klubjuk harminc állandó taggal működik, de csak nyáron. Télen kollégiumban laknak a diákok. De van egy zenekaruk – éppen ők próbálnak a művelődési ház színpadán, mikor a polgármester megmutatja az épületet. Leginkább persze a tánc, a sport érdekli az ifjakat. Holló Henrik elárulja: az utóbbi időben a technikai sportok mozgatják meg őket, a hegyi utakon száguldoznak, gyorsulási versenyen.

Azért a verseket is szeretik. Főleg, hogy saját költője

van Parádsasvárnak. Immár harmadik kötete jelent meg ifjabb Juhász Pálnak, aki szokás szerint a falu közönségének mutatja be könyvét egy felolvasóesten. Ilyenkor barátai megzenésítik néhány költeményét, amelyet a helyi zenekar játszik el. Szeretik őt a falubeliek, és jól ismerik a környéken is. Mindig eljönnek százan-százötvenen verset hallgatni, együtt örülni.

A nyugdíjasok klubját közel hatvanan látogatják. Annyi nép egy magánházban már nem is férne el.

Legtöbben persze az épület avató ünnepére voltak kíváncsiak. Az egésznapos program három-négyszáz látogatót vonzott. De ki is tett magáért a szervezőgárda. Reggel fúvószenekar adta a térzenét, amit a hivatalos avatás, majd a millenniumi ünnepség követett. Aztán a gyöngyösi népi együttes Ördögszekér című műsorát láthatták. Fellépett az Irigy Hónaljmirigy, a bodonyi néptáncosok és a palóc hagyományörző együttes. A standard-táncbemutatót Gergely Róbert-show követte. Az esti bál után tűzijáték zárta a napot.

Az ünnepre pedig következnek a munkás hétköznapiak.

Sághy Erna

VÁLTOZÁSMENEDZSELÉS – SZERVEZETI KIHÍVÁSOK A HUMÁN SZERVEZETEKNEL*

Ha visszatekintünk az elmúlt tíz esztendőre, s e tíz esztendő ismeretében megpróbáljuk elképzelni, hogy néz ki majd a világ újabb tíz év múlva, nem nehéz belátni, hogy hatalmas változások vannak a levegőben. Hatalmas változások tanúi, részesei, helyenként elszenvedői voltunk s vagyunk a mai napig.

Magyarország társadalmi, gazdasági változásai mellett, azokkal szoros összefüggésben a kulturális életben is elodázhatatlan változásoknak kell elkezdődnie. A régi modell már nem működik, az új kulturális rendszer kialakulatlan, bizonytalanságokkal, fel nem oldott gátlásokkal telített. A társadalom e területén tapasztalható bizonytalanság, a régi struktúrák és az új szórvány kezdeményezések egymásmellettsége immáron több, mint egy évtizede tapasztalható, ám az új kezdeményezések talán kisebb számban lehettek fel, mint az elvárható lenne.

A kulturális modellen a kulturális folyamatok teljes rendszerét értem a kultúraalkotástól a terjesztésen át a befogadásig.

Intézményi vonatkozásban mindez kiterjed a közoktatásra, a kulturális életre, a közművelődésre, az intézményes és a nem intézményes szabadidő tevékenységekre.

(A kormányzati, önkormányzati, a társadalmi és privát szférát egyaránt érintő modellből ezúttal leginkább a művelődést érintő intézmények kérdésével foglalkozom, bár a problémakörök, a működési alternatívák általánosabb érvénnyel is bírhatnak.)

Úgy gondolom, a társadalom olyan művelődési intézményeket igényel, amelyek a társas életnek, a polgárok különböző rétegeinek értékbefogadó, értékmegismerő, szórakozási, ismeretszerzési, rekreációs, közösségi-társas kapcsolatokra stb. vonatkozó igényeit a jelenleginél korszerűbb módon elégítik ki. Úgy tapasztaltam, hogy a kultúra, a művelődés intézményeinek tevékenysége sok tekintetben megmerevedett, nem tudott lépést tartani az elmúlt tíz esztendő társadalmi változásaival. A múltban gyökerező panelekben gondolkodunk, s közben hagyományokról beszélünk. Az intézmények jelentős része nem környezete igényeiből indul ki, hanem azt minősítve tesz újabb és újabb elkeseredett kísérletet arra, hogy saját értékrendjét programjain és tevékenységén keresztül ráerőltesse a használó polgárokra. Alapellátásról gondolkodik akkor is, amikor nem alapellátásról van szó, hanem szabad, autonóm választásról – vagy éppen elutasításról. A változások legfőbb kihívása, hogy meg kell tanulni polgárban, emberben, autonóm személyiségekben gondolkodni. Egy közművelődési intézmény tevékenységének arra kell irányulnia, hogy megismerje, adott esetben felismerje a még látens

igényeket, s erre építse egész tevékenységét. Ez a tevékenység akkor jár sikerrel, ha az igény mögött felismerhetően ott a pozitív értelemben felfogott érdek. Az emberi kapcsolatok általam szorgalmazott alakítása csak akkor lehet eredményes, ha az egyén akaratával, szándékában megtestesülő érdekével párosul.

A finanszírozási és működési válsággal küzdő intézmények erőfeszítései sok esetben a görcsös létigazolásra, fontosságuk hangoztatásán megfogalmazott kiáltványyszerű nyilvánkozataira korlátozódik, amely során mellékessé silányul a használó polgár igénye, érdeke, elvárása. S ha a kiválasztás nem ez utóbbi alapvetés, hiába a kiáltvány, hiába a szakmai körmönfontossággal megfogalmazott önigazolás, az intézmény meghal, elsorvad, diszfunkcionálisan kezd működni.

Csak a tényeket makacsul tagadók nem hajlandók belátni tehát, hogy a világ, amelyben felnőttünk, eltűnőben van, sőt, valójában már eltűnt. Még az amerikai vezetéstudomány nagy öregje, a konzervatív Peter Drucker is ezt írja a Harvard Business Journalben:

„A Nyugat történelmében százévenként következtek be gyökeres fordulatok. Ilyenkor alig egy évtized alatt a társadalom teljesen átalakult. Mások lettek az alapértékek, megváltozott az emberek világnézete, megváltozott a társadalom szociális és politikai szerkezete, gyökeresen átalakultak legfontosabb intézményei. Még a művészetek is megváltoztak. Ötven év múltán aztán az emberek már egy merőben más világban éltek...”

Nos, nem nehéz belátni, hogy korunkban egy ilyen mérvű átalakulás folyik, amely 2010-re, 2020-ra szinte teljesen átrajzolja azt a közeget, amelyben élünk.

A mai viharosan változó világban az egyetlen változatlan igazság, hogy minden állandóan változik, s valószínű, ennek igazságtartalma a közeli jövőben sem változik majd.

Hérakleitosz görög filozófus szerint a világ a gyertya lángjához hasonlatos: megjelenése mindig ugyanaz, de szubsztanciája szakadatlanul változik. Leghíresebb példájában a következőként fogalmaz:

„Nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba.”

Még ha a folyó látszólag ugyanaz a folyó is, a víz megállás nélkül hömpölyög, és abban a pillanatban, hogy belépünk, máris tovaáramlik.

Ugyanígy a világ állandó áramlásban van. A változás állandó és elkerülhetetlen.

S nincs ez másként a szervezetek életében sem. A szervezetek célja a sikeres és eredményes működés.

Az előttünk álló években a siker és az eredményes szervezeti működés egyik kulcskérdése lehet, hogy a szervezet, s annak menedzsmenete tud-e alkalmazkodni a gyors változásokhoz, felismeri-e a változtatás szükségességét,

*Az írás hozzászólás a SZÍN 6/3-as számában közölt *Közművelődési változások* című beszélgetéshez.

megerzi-e azt a pillanatot, amely még a növekedés fázisát jelenti, de már magában hordja a megújulás szükségességét, képes-e, van-e mersze a status quo föladására, s a szervezet újabb és újabb növekedési pályára állítására.

Néhány éve a „változáshoz” való viszonyt legfeljebb ízelgettük, megtartva magunknak a régi, jól bevált sémák mentén való haladás lehetőségét, s a változtatás kényszeit meghagytuk a vagabundoknak, a progresszió és a nyughatatlanág megszállottjainak.

Mára az ízelgetés luxus, a késedelem bukást, eredménytelenséget szül.

Változásmenedzselés – szervezetfejlesztés

A változás szerves része lett életünknek, kitérni előle lehetetlen, mert nem egyszeri aktusként értelmezendő dologról, hanem dinamikus folyamatról van szó. Egy új működési módról van tehát szó, amelyet át kell és át lehet gondolni, amelyet tudatosan kell tervezni, amelynek létjogosultságát el kell fogadtatni az egész szervezettel.

Minden változás stratégiai célok újragondolását, szervezeti átalakulást, szerepek, hatáskörök, függelmi viszonyok, döntési és kommunikációs szintek áttekintését, és szervezeti kultúraváltást jelenthet, részben vagy egészben.

A környezeti változások, a használó polgárok életviteli szokásainak, igényeinek és elvárásainak, a finanszírozás szerkezetének és belső arányainak változásai egyaránt felvetik a humán szférában tevékenykedő szervezetek fejlődésének igényét. Nem pusztán arról van tehát szó, hogy kevesebb lett a pénz, s az intézmények működése lehetlenné vált. A pénz tényleg kevesebb lett. Ám a bajok, a megrekedt működésképtelenség egyedüli okának ezt megjelölni nem más, mint a problémák szűk látókörű hártása és elkenése. Válságról hallani, pedig évtizede már, hogy változási-kényszer lebeg a fejünk felett. Ezt kell felismerni, s ehhez kell adaptív módon alkalmazkodni. Meg kell tanulni humán szervezeteinknek, s a benne dolgozóknak a külső környezeti hatások felismerését, elemzését, értékelését, s a megfelelő válaszok, tapasztalatok alapján történő megfogalmazását.

Ha ezt elérjük, nem válságmenedzselésről, hanem változásmenedzselésről beszélünk. Humán szervezeteink nagy része alapvetően kudarc-kerülő. E fárasztó, gyakran jelentős energiákat felemésztő, mechanikusan működő gépezetet sikerkeresővé, sikerorientálttá kell formálni. Fel kell fedezni a környezetben rejlő lehetőségeket, kondicionálni érdemes a szervezetet arra, hogy a választási lehetőségek közül minél többet kipróbáljanak, meghagyva a kudarc lehetőségét, de soha nem lemondva a sikerről.

Ez persze feltételezi, hogy a szervezetek soha ne bilincseljék magukat saját múltjukhoz. Nem megtorpanni, a változáshoz kinyílni és új lehetőségeket megtapasztalni szükséges. El kell hinni valamennyi szervezetnek, hogy egyszeri és megismételhetetlen, hogy fontossága alapvető és megkérdőjelezhetetlen, hogy működése hatással van környezetére, az emberek, a használó polgárok életminőségének javulását szolgálják.

Ehhez persze a szervezetben működő autonóm, gondolkodni nem rest személyiségek kellene, akik mozgásterre lehetőségekkel, s nem gáttal telített. Olyan szervezeti kultúrával rendelkező intézmények működhetnek hatékonyan, amelynek tagjait nem kötik az uniformizálás gátjai. A közösen alkotott norma és értékrendszer azonban mindenki számára tiszteletben tartandó. Az ilyen szervezetben az egyén fontossági érzése mellett legalább olyan fontos a nagyobb „mi”-hez való odatartozás érzése. Az ilyen szervezetben működő dolgozók egy idő után büszkének lesznek intézményükre, pozitív kisugárzásuk szolgáltatásaik minőségén és eredményességén egyaránt lemérhető lesz. A használó polgárok is szívesen veszik igénybe az általuk nyújtott szolgáltatásokat.

A dolgozók adnak a szervezetnek, s nem kivesznek belőle, s ettől fejlődik az intézmény. Az ilyen, alapvetően sikerorientált szervezetekben is szükség van a változásmenedzselésre, hiszen a változásra és a tanulásra való készséget, a nyitottságot, az autonóm személyiség és a használó polgár tiszteletét ébren tartani állandó menedzsmet feladat egy humán szervezet életében is.

Alapvető, hogy összhang legyen a munkatársak, a szervezeti célok és a környezet igényei között. Az intézmények hatékonysága csak részben technológiai kérdés. A magasabb hatékonyságot eredményező szervezeti változásokhoz az intézményeket alapvetően emberekből álló rendszereknek is kell tekinteni. Ez a rendszer pedig akkor képes magas teljesítményre, ha működőképességét nem lassítják hatalmi játszmák, bürokratikus ál-szabályok, ha mindenki számára érthetőek és követhetőek a célok, ha a saját munkájukra vonatkozó s azokat érintő döntések meghozatalában a munkatársak részt vehetnek.

Szervezeti jellemzők, amelyek a változások közepette a sikerhez szükségesek:

1. Előre tekintő, előre gondolkodó szemlélet.
2. Reagáló helyett aktív viselkedés.
3. A lehetőségek állandó keresése.
4. Negatív helyzetek pozitívvá változtatása.
5. Követés helyett vezetésre törekvés.
6. Befelé fordulás helyett állandó kitekintés, vagy még inkább kívülről való befelé nézés.
7. A változásban való vezetői gondolkodás.

Változni nem könnyű. Erőre, energiára, hitre, s tudásunk megújításának képességére van szükség, hogy a változásokat átgondoljuk, elindítsuk, kézben tartsuk, hogy kis idő múltán újra változhassunk, mert nem változni, nem lehet.

TALÁLKOZNI EGY MŰVÉSSZEL

Gondolatok Bakos Ildikó ráckevei kiállítás megnyitója kapcsán

Az, hogy 2001. szeptember 21-én 18 órakor megnyílt Bakos Ildikó Munkácsy-díjas Érdemes művész kiállítása a ráckevei Ács Károly Művelődési Központ Keve Galériájában, csak egy örvendetes hír, amelyhez hasonlóval nem ritkán találkozhatunk.

Az, hogy fővárosi barátainak, ismerőseinek el kellett menni Ráckevére, hogy a kiállítást lássák, már említésre méltó. Mert Ráckeve egy kis mediterrán gyöngyszem a Dunánál, szép kertekkel, különleges növényekkel s olyan építészeti emlékekkel, amelyek egész napos kirándulást is gazdaggá tudnának tenni. A régi lakóházak is szépek, a Savoyai kastély is szép, de a működő szerb templom – ahol alkalmanként óslávul is miséznek, és amelynek teljes fal-felületén a szerb ortodox festészet tökéletes állapotban megmaradt műremekei láthatók – azt a vágyat ébreszti az emberben, hogy bárcsak minden iskolásgyerek eljutna egyszer ide, látni.

Hogy a ráckevei galériában munkát végzők – a kiállítást készítő Jahoda Ernőtől a köszöntő szavakat mondó Budai Gáboron keresztül az egykori tanító-tanfelügyelő teremőrnéniig egyaránt érdeklődnek a művészet iránt, és Bakos Ildikó bizonyos terei még varázslat-várásra is ösztönzi őket, már szintén mondandó. Ők ugyanis úgy elegyednek a kiállítás megnyitása után a kiállításon megjelentekkel, úgy kínálják őket a bekapni, felhörpinteni valókkal, hogy közben megindul az eszmecsere, minden más kiállítás megnyitónál pezsgőbben és a művészetre koncentráltabban.

Miért lehet ez? Az ok a művész személyiségében, s természetesen az ebből következően épp úgy megalkotott munkákban keresendő. S ami ezzel összefügg: Bakos Ildikó a kiállítás megnyitását nem bízta másra (nem az a fontos neki, hogy értékelő szavakat, munkáit dicsérő mondatokat halljon), mert a lehetőséget, hogy szóljon azokhoz, akik művésze iránt érdeklődnek, közlési lehetőségnek használja, s olyan probléma-megoldás központú kiállítás-megnyitót tart, amelyre azok a művészek képesek, akiknek alkotásaik izgalmát is, mindenkori varázsát-hatását is az adja, hogy számukra a művészeti alkotás megfejtése valaminek, egyféle – sokféleképpen értelmezhető – megfejtése, s ezért, amikor Bakos Ildikó önmagáról és az alkotásról beszél, viszonyokat közelítget vagy tisztáz, amelyek a probléma, az anyag, s az ő személye között jöttek létre, s amelyek az alkotás által bizonyos módosuláson, átrendeződésen, átváltozáson mentek át.

A szellemi izgalom, amely – az efféle művészetben – az alkotás sajátja, felidéződik a kiállítást megnyitó beszédhelyzetben, s ezáltal fogékony pillanatok vált ki az emberben, aki az alkotásokkal készül kapcsolatba kerülni. Hogy mindenki kapcsolatba kerül vele, s hogy a beszélgetések témája a megnyitó után az alkotásokra orientált, s

hogy ez az állapot még az ismerősök-nemismerősök közötti határokat is szétmossa, látszik abból, hogy a megnyitóra érkezett emberek nem sietnek el, s ha filmen követnék és felülről a helybeliek és máshonnan – Budapestről, Angyali szigetről – jöttek mozgásait, azt látnánk, hogy a kezdeti kis csoportok között megkezdődik az átjárás, majd teljesen megszűnnek az eredeti csoportok.

Persze, hogy mindehhez hozzájárul az Ács Károly Művelődési Központ munkatársának Budai Gábornak, s a Keve Galéria kiállításrendezőjének Jahoda Ernő formatervezőnek Bakos Ildikóhoz való viszonya, ami vagy korábbi, vagy az ezen alkalom előkészítése során kialakult kapcsolat, de – külső szemlélők számára is érzékelhetően – szeretetteljes érdeklődéssel telített. Ebbe a viszonyba illik bele a szál virág is, amit Bakos Ildikó kap, miután – ahogy a kiállítás meghívóján olvasható – „a művekről és önmagáról a Művészről szól(t) a megjelentekhez”. A virág: KURKUMA. Amit a művész nem ismer, miközben köztudottan erősek biológiai ismeretei, és művészet szintű főzéstudománya.

A virág kiválasztása és a meglepetés már egy játék része, amit egymásra figyelni tudó vagy egymást megérező emberek tudnak játszani. S az öröm, amely Bakos Ildikó őszinte öröme, mert meglepték, tovább lágyítja a helyzetet, amely minél lágyabb, annál több a köze a művészethez, s annál távolabbi mástól. Bizonyos élettől, praktikumtól, a pénz világtól. Amiből természetesen mindannyian jövünk. Akár Ráckevéről, akár az Angyali szigetről, akár Budapestről érkezünk.

S hogy Bakos Ildikó munkáival jól találkozhatunk, segít a galéria gótikus épülete, amely szép tereket ad a helyiségenként más és másféle munkáknak. Az utcai helyiségben, melyről a Dunára látni, *Kígyótojások* címmel áll a négy emberméretű munka. A nagyméretű elliptoidok – kozmikus világszimbólumok – különböző korok és kultúrák jelképeit hordozzák. A tojások felületén a megjelenő mintákban egyik esetben radjasztáni ábrázolással láthatunk megtermékenyített kozmikus tojást, a másik tojáson az afrikai testfestés-motívumok átiratát, majd az ausztráliai őslakók formakincséből merített motívumokat, és végül egy lépcső-motívumot fedezhetünk fel, hindu kozmikus ábrázolással.

Bakos Ildikót foglalkoztatja a világkeletkezéshez kötődő képzet: elképzelni a világot olyan tojásnak, amiből erők bújnak elő. S hogy miért kígyótojás, erre választ ad, hogy az ezredforduló éve a kígyó éve. A kígyóé, ami el-lentmondásos szimbólum. Pozitív tulajdonságai vannak, mint általában az állatoknak, ugyanakkor a kígyó mindig jelent valami veszélyt is. Bakos Ildikót az izgatja, hogy a kígyótojásból mi kel ki ezen az ezredfordulón.

A kígyótojásokkal – a két méter magas elliptoid for-

mákkal – drótváz, háló, vászon, papír alapú festett formákkal – szemben elhelyezve egy kékre festett egyszarvú ül, hagyományos minták alapján, szabad felfogásban elkészítve. A tradicionális tibeti oromdísz, a lótuszalappzaton ülő állat az odaadó figyelem jelképe.

E helyiség falán két – angkor meglátogatásának* emléket idéző – grafika kíséri a szemet a néhány lépcsőfokon megközelíthető két kishelyiségbe. A belső tér munkái felnyúlnak és kilátszanak a gót ablakmaradványon át, így először a *Kigyótojások* teréből szemlélhetők a *Nádszálak* című bronzszobrok. Hosszú vékony bronzszálakon régészeti felfedezéseknek beillő formák. Megmunkálásuk viaszvesztéses módszerrel történt. Hatásuk megfelel annak, amit ki akart váltani Bakos Ildikó: ha ránéz valaki, ne tudja eldönteni, mikori kincseket lát, régészeti leletek-e. A bronzszálak figurákban végződnek. Egyik egy ókeresztény, hajó alakú mécsesben, amin kis hajók függeszkednek, címe *Törökfürdő*. A mű a viaszvesztett bronz és talált tárgy részben aranyozott tárgyegyüttese. A másik a Ravena-Galla Placidia síremlékéről a mozaikon ábrázolt tál két madárral – ahogy isznak belőle – megformázása. A görögöktől való a harmadik mű hosszú lábú és rövid lábú hárpíái, a negyedik munka viszont a paradicsom, kurkuma virágként ábrázolva, benne tekereg a kígyó a szirmai között.

A kis átjáró helyiségben a növények kompozíció anyaga papír. A ragasztóval kevert papírpéppel Bakos Ildikó úgy dolgozik, mintha agyag volna.

A galéria fehér alapon színes virág díszítésű cserépkályhás nagy udvari helyiségében vannak kiállítva az északi no-

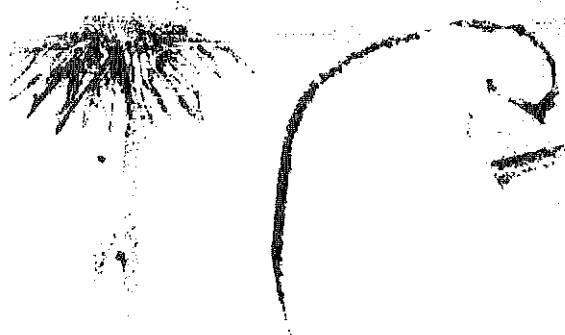
mád népek motívumait felhasználó munkák. Így *A Nap* (Méteres átmérőjű vörösréz lemezből készült korong, egyik oldalán aranyozva, másik oldalán sötétre patinázva. A rajta levő ábrázolás a számik, hantik, manysik mitológiai jelképeit idézi.), *A Hold* (Közel 80 centiméter átmérőjű feketére festett papírpépből készült korong karcolt életű ábrázolással, önéletrajzi vonatkozásokkal. Hozzá tartozik a Hold 130 centiméter átmérőjű ezüstös fényköre-tükörképe.), és a *Kisbolygó* (feketére festett papírpép korong, mitológiai ábrázolással).

A Hold fénykörébe-tükörképebe léptek bele – elvarázsolódnak – az egykori tanítónő, ma teremőr idős hölgy által kipróbáltan a ráckevei hölgyek és részben férjeik. Onnan találták a legjobban szemlélhetőnek a *Hold* karcolt ábráscáit.

A sámándobokra emlékeztető tárgyak által kialakított térben áll a nagy rénszarvas bronzmunka, és ugyanannak a formának felidézéseként a falon kiállítva a *Szarvasok, emberek és az árnyékuk* szobor bronzból.

Ráckeveén, ahogy a művészettel találkozás jó helyzeiteiben általában, példáját kaphattuk annak, amikor egy ember, a művész, egyféleképpen – az ő sajátos művészi eszköztárával – az őt megérintő területen, az általa megélt-átélt világot újratereztve, a művészetet arra valóvá is teszi, hogy a viszonyunk pontosodjon, tisztuljon. Kinek mihez. Múlthoz és jelenvalóhoz. Színhez és anyaghoz. Van akinek önmagához.

*Lásd erről a Szín 4/1 (1999) számában Mátyus Aliz: *Utazás utáni beszélgetés Bakos Ildikó szobrászművésszel* című írást.

A Magyar Művelődési Intézet Kutatási Osztálya a **PROGRESSZÍV MŰVELŐDÉSI OTTHONI HAGYOMÁNYOK** című minta-tanfolyamának konferenciával egybekötött záróünnepségét 2001. október 1-én 10.00 – 17.30 óráig tartotta a Magyar Művelődési Intézet 1011 Budapest, I. Corvin tér 8. Földszinti Stúdiójában.

A „**PROGRESSZÍV TÁRSADALMI FOLYAMATOKAT SERKENTŐ MŰVELŐDÉSI OTTHONI HAGYOMÁNYOK**” 120 órás akkreditált minta-tanfolyamának alapító és indítója a Magyar Művelődési Intézet.

Alapítási engedély szám: A/24/12029/2000(XII.20)KÖZM. Indítási engedély szám: In/11/120/36/2000(XII.20)

A teljes képzési program letölthető a Magyar Művelődési Intézet honlapjáról: www.mmi.hu/kepzesek

Tanfolyamvezető: Lipp Márta

Asszisztens: Gyulai Mihály

Tanári kar: Dr. Balipap Ferenc igazgatóhelyettes, MMI

Beke Pál igazgató, MMI

Földiák András főmunkatárs, MMI

Dr. Koncz Gábor igazgató, Magyar Kultúra Alapítvány

Lipp Márta osztályvezető, MMI

Mátyus Aliz főszerkesztő, MMI

Hallgatók:

Bajusz Ágnes könyvtáros művelődésszervező, Csepeli ÁMK, Budapest

Farkas Józsefné kulturális referens, Polgármesteri Hivatal, Bogyiszló

Károlyiné Papp Ildikó művelődésszervező, Babits Mihály Művelődési Ház, Szekszárd

Kovács Gábor igazgató, Művelődési Központ, Hajdúszoboszló

Ladányi Attila oktatás- és művelődésszervező, CNESA, Kanizsa

Maldrik Gábor marketing- és reklámszervező, Művelődési Központ, Hatvan

Németh Márta igazgató, Művelődési Ház, Lengyeltóti

Román Gáborné igazgatóhelyettes, Gyermek- és Szabadidőközpont, Eger

Sánta Antalné könyvtáros – szervező, Faluház, Murakeresztúr

Simonné Finta Ildikó művelődésszervező, Művelődési Ház, Sióágárd

Tornai Edit művelődésszervező, Művelődési Ház és Könyvtár, Mélykút

Török Ida klubkönyvtárvezető, Gutorföldre

PROGRAM

10.00 – 10.30 Megnyitó: **Várhegyi Attila** politikai államtitkár, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
IFJÚSÁG

10.30 – 11.10 A fiatalok és a kultúra. Előadó: **Lipp Márta** osztályvezető, MMI

Hallgatói vizsgaelőadások

11.10 – 11.25 Mit kezdjünk a fiatalokkal? **Farkas Józsefné** – **Tornai Edit** (Felkészítő tanár: Beke Pál)

11.25 – 11.35 Hajdúszoboszló klubmozgalma a hetvenes-nyolcvanas években **Kovács Gábor** (Felkészítő tanár: Földiák András)

11.35 – 11.45 Frissen végzett fiatal művészek boldogulási lehetőségei **Maldrik Gábor** (Felkészítő tanár: Mátyus Aliz)

11.45 – 11.55 Tanfolyam közművelődéssel foglalkozó fiatalok számára **Ladányi Attila** (Felkészítő tanár: Mátyus Aliz)

11.55 – 12.05 Gyermek közösségfejlesztés **Román Gáborné** (Felkészítő tanár: Beke Pál)

12.15 – 12.30 A szekták által fölvetett problémák a közművelődésben **Károlyiné Papp Ildikó** (Felkészítő tanár: Lipp Márta)

12.30 – 13.15 Ifjúság és hitélet. Előadó: **Dr. Veér András** főigazgató főorvos, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Int.

TELEPÜLÉS

14.00 – 14.40 Település és kultúrafejlesztés Előadó: **Dr. Balipap Ferenc** igazgatóhelyettes, MMI

Hallgatói vizsgaelőadások

14.40 – 14.50 Settlement gondolat Gutorföldén **Török Ida** (Felkészítő tanár: Dr. Balipap Ferenc)

14.50 – 15.00 A falusi turizmus lehetőségei Murakeresztúron **Sánta Antalné** (Felkészítő tanár: Dr. Balipap Ferenc)

MUNKÁNK KERETEI

15.00 – 15.40 A működés garanciái. Előadó: **Beke Pál** igazgató, MMI

Hallgatói vizsgaelőadások

15.40 – 15.50 Hogyan kell jól megírni egy pályázatot? **Bajusz Ágnes** (Felkészítő tanár: Földiák András)

16.00 – 16.10 Törvényesség a közművelődésben **Németh Márta** (Felkészítő tanár: Lipp Márta)

16.10 – 16.50 Jogszabályi és pályázati keretek. Előadó: **Óváry István** főosztályvezető, NKÖM

17.00 – 17.30 Tanfolyamzáró A tanúsítványokat átadja **Beke Pál** igazgató, Magyar Művelődési Intézet.

A tanfolyam támogatói: Nemzeti Kulturális Alapprogram, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

HÍREK, KÖZLEMÉNYEK

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztálya a közművelődési feladatellátás országos szakfelügyelete munkájában közreműködő közművelődési szakértők részvételével munkaértekezletet tart 2001. október 5-6-án Balatonszemesen a Miniszterelnökség Központi Üdülési és Oktatási Főigazgatóság 8. sz. üdülő és Továbbképzési Központjában (Hotel Szemes, Ady Endre u. 34.).

A munkaértekezleten megtárgyalásra kerülő témák:

- a szakfelügyelet 2000. illetve 2001. évi folyamatos programja végrehajtásának tapasztalatai
- a 2001. évi – munkaterv szerinti – további programok előkészítése
- a szakfelügyelői munka módszertani kérdései
- a NKÖM Közművelődési Főosztálya aktuális szakigazgatási célkitűzései, és az önkormányzati közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletének ebből következő feladatai.

A Magyar Művelődési Intézet és a Fényképezés a Vizuális Nevelés Szolgálatában Alapítvány – művészeti vezetője: Győri Lajos – Országos Diákfotó Kiállítást nyitott meg 2001. szeptember 29-én a Magyar Művelődési Intézetben. Erre az alkalomra készült el a tárlat katalógusa – harminc képpel –, amelyben valamennyi kiállító neve megtalálható. A fotókiállítás megrendezését és vándoroltatását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a katalógus kiadását a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta.

A Kulturális Központok Országos Szövetségének 2000. évi közhasznúsági jelentése

A szövetség nyitó pénzkészlete:	1.346.712 Ft
Bevételek:	
– tagdíj	640.000 Ft
– központi költségvetési támogatás	140.000 Ft
– NKÖM támogatása	700.000 Ft
– szakmai továbbképzési hozzájárulás	818.800 Ft
– kamat	87.578 Ft
Összesen:	<u>2.386.378 Ft</u>
Kiadások:	
– szakmai továbbképzés	1.044.000 Ft
– étkezés, szállás költség	438.721 Ft
– személyi jellegű kifizetések + TB	55.610 Ft
– útiköltség	24.733 Ft
– Erdei F. Műv. Közp. és Műv. Isk. – konferenciaszervezés	416.250 Ft
– megbízási díj + járulék	292.000 Ft
– ügyviteli kiadások	90.453 Ft
Összesen:	<u>2.351.417 Ft</u>
Záró pénzkészlet:	1.392.023 Ft

A Szövetség 140.000 Ft támogatást kapott a központi költségvetésből, melyet a működéséhez (ügyviteli kiadásokra, megbízási díjakra) használt fel.

A NKÖM-től kapott 500.000 Ft-os működési támogatást a szakmai továbbképzések szervezésére fordította, míg 200.000 Ft-ot az országos szakmai konferencia megrendezésére használta fel.

A Szövetségnek készlete, értékpapírja nincs, vállalkozási tevékenységet nem folytat, munkaviszonyban lévő dolgozója nincs.

Az Elnökség tagjai személyi, illetve természetbeni juttatásban nem részesülnek.

A szövetség 2000. évi működése teljes mértékben a megfogalmazott céljai érdekében történt.

Az év során nyolc munkacsoportot működtetett, és egy országos szakmai konferenciát rendezett.

A közhasznúsági jelentés alapjait adó beszámolókat (pénzügyi, szakmai) a Szövetség Közgyűlése 2001. február 28-án fogadta el.